

Dankwoord

Dit werk is opgedragen aan mijn ouders, die alles voor mij hebben mogelijk gemaakt en zonder wie de lezer dit werk nooit voor ogen zou gekregen hebben.

Verder wens ik een bijzonder woord van dank te richten aan mijn promotor, Professor Doctor Detrez, voor zijn hulp bij de keuze van het onderwerp en zijn raad onderweg, aan Mevrouw Boejoekliëva voor de hulp met het Bulgaars, aan Doctor Coudenys voor de informatie bij de praktische zaken, aan de vriendelijke mensen van Dimitrovgrad-Caribrod en van Bosilegrad die mij gastvrij ontvingen en hielpen bij mijn speurtocht naar informatie, aan Ivan voor de wegwijs in Bulgarije en aan Luc, Annemie, Tine en Mathias die het werk hebben nagelezen op zoek naar fouten.

Tot slot is dit werk er ook gekomen dankzij de vrienden van elke dag. Een ‘dankjewel’ dus aan Joris voor zijn geduld en aanmoediging steeds weer, aan mijn broer Pieterjan voor het altijd-klaar-staan, aan Katrien voor het eeuwig optimisme, aan Geertrui voor het luisterend oor, aan de vrienden van EOOS die een hechte groep van vriendschap, vrolijkheid en steun vormen, aan de vrienden van de volleybal met wie ik me wekelijks sportief kan uitleven en aan Ben, die al het voorgaande in één is.

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	3
1. Inleiding.....	5
2. De Westelijke Gebiedsdelen - Historisch overzicht	9
I. 27 November 1919.....	9
1. Politiek.....	9
1.1. De Vredesconferentie van Parijs en het Verdrag van Neuilly.....	9
1.2. De reactie in Bulgarije: protest.....	15
2. De Westelijke Gebiedsdelen of Zapadni pokrajini.....	18
2.1. Omvang en bevolking.....	18
2.2. De sociaal-economische situatie: verscheidenheid op een beperkte oppervlakte..	22
2.3. Cultuur.....	24
II. 27 november 1919 – 1940.....	27
1. Politiek.....	27
1.1. De internationale situatie.....	27
1.2. De houding van Servië ten opzichte van de Westelijke Gebiedsdelen.....	28
1.3. De onmacht van Bulgarije.....	29
2. De sociaal-economische situatie: emigratie en ingeperkte middelen.....	30
3. Verzet.....	32
3.1. De legale verzetsbeweging.....	33
3.1.1. De legale verzetsbeweging formeel beschouwd.....	33
3.1.2. De legale verzetsbeweging in de praktijk.....	36
3.1.3. De jongerenorganisatie.....	39
3.2. De illegale verzetsbeweging	40
3.3. Het einde van de legale en de illegale verzetsbeweging.....	44
3.4. De Servische visie op verzet en protest.....	46
4. Beknotting van de Bulgaarse eigenheid.....	46
5. Mensen- en groepsrechten.....	48
5.1. Juridisch: geen erkenning van een Bulgaarse minderheid.....	49
5.2. Praktijk: assimilatie.....	49
III. 1940 – 1945.....	51
1. Politiek.....	51
1.1. De Tweede Wereldoorlog.....	51
1.2. De installatie van het Bulgaars gezag in de Westelijke Gebiedsdelen	51
2. De sociaal-economische situatie.....	52
3. Het verzet.....	53
3.1. 8 april 1941–10 september 1944: een verward kluwen van verzet, collaboratie en desertie.....	53
3.1.1. Bulgarije als bevrijder.....	53
3.1.2. Bulgarije als fascistische bezetter.....	54
3.2. Protest van de bevolking op het einde van WOII.....	56
4. Een tijdelijke culturele heropleving.....	56
5. Mensenrechten.....	58
IV. 1945 – 1991.....	59
1. Politiek.....	59
1.1. De internationale situatie: een bipolaire wereld.....	59
1.2. De politiek van Servië ten opzichte van de Westelijke Gebiedsdelen	59
1.3. De noodgedwongen passieve houding van Bulgarije.....	61
2. Demografie: een gestage daling van het aantal Bulgaren.....	62

3. De sociaal-economische situatie in het communisme in opbouw.....	63
4. Een korte culturele bloei gevolgd door beknotting van de Bulgaarse identiteit.....	65
5. Mensenrechten.....	69
5.1. Juridisch: officiële erkenning.....	69
5.2. Praktijk: assimilatie.....	70
V. 1991 – 5 oktober 2000.....	71
1. Politiek.....	71
1.1. De eenmaking van Oost- en West-Europa.....	71
1.2. De politiek van Servië ten opzichte van de Westelijke Gebiedsdelen.....	71
1.3. De Balkanoorlogen.....	72
1.4. De houding van Bulgarije: van passief naar actief.....	73
1.5. Politiek engagement vanuit de Westelijke Gebiedsdelen zelf.....	74
1.6. Het statuut van de Westelijke Gebiedsdelen.....	83
2. Demografie: de trend zet zich verder.....	84
3. Armoede troef.....	85
4. Een beperkte culturele vrijheid.....	87
4.1. Initiatieven in/uit de Westelijke Gebiedsdelen	87
4.2. De band met Bulgarije.....	89
5. Mensenrechten.....	90
5.1. Juridisch: uitgebreide rechten.....	90
5.2. De praktijk: Šopi.....	91
5.3. Controle op het respecteren van de mensenrechten.....	92
5.3.1. De Verenigde Naties.....	92
5.3.2. Het Helsinki Comité ter Bescherming van de Rechten en Vrijheden van de Etnische Bulgaren in Joegoslavië.....	95
5.3.3. Humanitaire organisatie ‘Solidarnost’.....	95
VI. 5 oktober 2000 – 2005.....	96
1. Politiek.....	96
1.1. De internationale situatie.....	96
1.2. Het Servische ‘berustende beleid’	96
1.3. De actieve houding van Bulgarije.....	97
1.4. Politiek engagement vanuit de Westelijke Gebiedsdelen.....	98
1.5. Het statuut van de Westelijke Gebiedsdelen.....	101
2. Een nieuw demografisch dieptepunt.....	102
3. De sociaal-economische situatie: hoop voor de toekomst?.....	103
4. Een moeizame culturele ontwikkeling.....	105
5. Mensen- en groepsrechten.....	107
5.1.1. Wet op de Bescherming van de Rechten en de Vrijheden van de Nationale Minderheden.....	108
5.1.2. Het Charter voor Mensen- en Minderhedenrechten en Burgerlijke Vrijheden	108
5.2. Praktijk: geleidelijk aan meer inspraak.....	109
5.3. Matica	110
3. De Westelijke Gebiedsdelen als brug tussen Servië en Bulgarije.....	111
I. De rol van de Westelijke Gebiedsdelen in de relatie tussen Servië en Bulgarije	111
II. De internationale gemeenschap en de Westelijke Gebiedsdelen.....	112
III. De collectieve identiteit	113
4. Besluit.....	118
5. Bibliografie.....	123

1. Inleiding

Centraal in dit onderzoek staat een Bulgaarse enclave in Servië, die in de wetenschappelijke literatuur de naam ‘Zapadni pokrajnini’ gekregen heeft, of in het Nederlands ‘Westelijke Gebiedsdelen’. Deze enclave maakt deel uit van de Bulgaarse minderheid in Servië en onderscheidt zich van dit grotere geheel doordat ze specifiek geografisch en historisch afgebakend is: de Westelijke Gebiedsdelen bevinden zich in het zuidoosten van Servië, aan de grens met Bulgarije, en de historische wortels van het gebied reiken terug tot 1919. Het is de bedoeling in onderstaand werk een zo volledig mogelijk overzicht te geven van deze Bulgaarse gemeenschap buiten de grenzen van Bulgarije, in de periode 1919-2005. De benadering verloopt daarbij tweeledig, (min of meer) parallel met de twee specifieke geografische en historische eigenschappen van de Westelijke Gebiedsdelen.

In een eerste deel wordt een uitgebreid historisch verslag gegeven van deze Bulgaarse enclave en dit volgens verschillende tijdsperiodes, die vaak samenvallen met de wereldgeschiedenis. Het beginpunt van het onderzoek is 27 november 1919: de dag dat de Bulgaarse vertegenwoordigers op de Vredesconferentie van Parijs het Verdrag van Neuilly ondertekenden, waarmee Bulgarije onder andere afstand deed van een aantal gebieden aan de westgrens met Servië. Op die manier ontstonden de Westelijke Gebiedsdelen. In het geschiedkundig overzicht komen de politieke factoren betreffende de onderzochte gebieden aan bod, alsook de economie, de demografie, de sociale omstandigheden, de cultuur, het verzet van de bevolking en het verschil tussen de Bulgaarse en Servische interpretatie van de kwestie, in de mate dat over dit alles informatie beschikbaar was voor de verschillende

tijdsperiodes. Daarbij probeert dit onderzoek op zoek te gaan naar een aantal elementen die terugkomen of een vernieuwing inluiden.

In elk hoofdstuk wordt ook de houding van Bulgarije belicht, wat past in de benadering van de kwestie in het kader van Brubaker's theorie van de 'triadic nexus' (1996), waarbij een minderhedenkwestie beschouwd wordt als een driehoeksrelatie, met drie hoekpunten: de staat waarin de minderheid ressorteert, de minderheid zelf en het externe thuisland, waarmee die minderheid etnisch verwant is. In het geval van de Westelijke Gebiedsdelen zijn deze hoekpunten Servië, de inwoners van de Westelijke Gebiedsdelen en Bulgarije. Ter aanvulling van deze theorie wordt ook de houding van de internationale gemeenschap als vierde bepalende factor in kaart gebracht.

In een tweede deel wordt dieper ingegaan op de geografische eigenheid van de Westelijke Gebiedsdelen, namelijk de ligging ervan op de grens tussen Servië en Bulgarije, maar dan in overdrachtelijke betekenis. In het licht van een metafoor van Josip Broz Tito wordt de rol van die Bulgaarse enclave in de Servisch-Bulgaarse relatie besproken. Tito zag de Westelijke Gebiedsdelen namelijk als een brug tussen Servië (toen nog behorend bij Joegoslavië) en Bulgarije. Daarbij rijst de vraag of dit louter propaganda was, een 'communistisch cliché', of of daarachter meer schuil ging.

Dat de titel 'De Westelijke Gebiedsdelen: een brug tussen Servië en Bulgarije?' in vraagvorm is geformuleerd, is eigenlijk symptomatisch voor het hele onderzoek naar de Westelijke Gebiedsdelen, dat een kwestie was van voortdurend wikken en wegen, een in vraag stellen van informatie, meningen en kaarten. Daarbij stelden zich een aantal problemen.

Een eerste probleem deed zich voor bij de afbakening van de term. Er bestaan veel verschillende interpretaties van wat de 'Westelijke Gebiedsdelen' nu eigenlijk zijn. Voor dit onderzoek heb ik er de benadering uitgekozen die twee steden centraal stelt, namelijk Dimitrovgrad en Bosilegrad. Die beslissing sluit aan bij de visie van Svetlana Radovanović (1995), die als onderzoekster verbonden is aan het Centrum voor Demografisch Onderzoek in Belgrado. Zij ziet die twee steden als een eenheid, en de andere gebieden die Bulgarije in 1919 moest afstaan aan het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen, als opgaand in een andere territoriale/geschiedkundige orde.

Deze interpretatie sluit twee andere gebieden uit die in 1919 ook aan het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen zijn afgestaan, namelijk dat van Kula in het noorden en dat van Strumica in het zuiden. De reden daarvoor is dat de streek van Strumica bij Macedonië gevoegd werd en niet bij Servië (beide entiteiten behoorden op dat moment tot het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen) en dat de geschiedenis van Kula verweven is met die van Zaječar, een andere Bulgaarse enclave in Servië, die evenwel haar wortels heeft in 1878. Voor de volledigheid dient nog een andere streek vermeld te worden, die zich tussen Dimitrovgrad en Bosilegrad bevindt, namelijk Trăn. Dat gebied behoort wel tot de Westelijke Gebiedsdelen, maar wordt alleen in het interbellum apart besproken,

omdat het daarna geen rol van betekenis meer heeft gespeeld voor de Westelijke Gebiedsdelen, mede door de beperkte omvang van de streek. Op deze gebiedsafbakening wordt evenwel in het eerste hoofdstuk van de geschiedkundige bespreking dieper ingegaan.

Een tweede probleem bij het onderzoek naar de Westelijke Gebiedsdelen was dat er weinig materiaal is gepubliceerd over de kwestie. De meeste publicaties dateren uit het laatste decennium en omspannen vaak maar een beperkte periode in de tijd, waarbij de nadruk ligt op het interbellum. Deze bevinding wordt bevestigd door Stojneva en Jančeva (2002), die in het artikel ‘Bosilegradskata inteligencija i Kjustendil’ [De Bosilegradse intelligentsia en Kjustendil] aangaven dat er nog geen allesomvattend onderzoek was gedaan naar de kwestie van de Westelijke Gebiedsdelen op dat moment.

Ook de waarde van het gepubliceerde materiaal vormde een struikelblok. Publicaties van Bulgaarse en Servische kant lopen vaak sterk uiteen of staan zelfs lijnrecht tegenover elkaar. Zo is bijvoorbeeld de Servische historicus Bogdan Nikolov (1963) erin geslaagd een pro-Servische geschiedenis te schrijven van de stad ‘Dimitrovgrad’, waarin niet één keer het adjectief ‘Bulgaars’ voorkomt zonder de connotatie ‘fascistisch’. Ook het omgekeerde is waar. Vanuit Bulgaars perspectief gaat het om een zuiver Bulgaarse enclave, waar geen Servische elementen, noch invloeden zijn. De werkelijkheid zit echter complexer ineen.

Gewapend met deze opmerkingen kan de lezer zich nu aan de vrucht van mijn onderzoek wagen. Nog even dit: voor deze studie zijn nogal wat anderstalige werken gebruikt, hoofdzakelijk Bulgaarse en ook een aantal Servische. Als daaruit iets overgenomen is, dan werd om het Bulgaars weer te geven het wetenschappelijk transcriptiesysteem gebruikt zoals weergegeven bij Schaeken (Leiden University 2003). Voor het Servisch werden de Latijnse karakters voor die taal gebruikt. In die gevallen werd ook de Nederlandse vertaling weergegeven, en dit tussen vierkante haakjes.

Каарт 1: De omvang van de Westelijke Gebiedsdelen in dit onderzoek (Bron: Karta s.d.)

2. De Westelijke Gebiedsdelen - Historisch overzicht

I. 27 November 1919

1. Politiek

1.1. De Vredesconferentie van Parijs en het Verdrag van Neuilly

De geschiedenis van de Westelijke Gebiedsdelen is terug te voeren tot 1919. De Eerste Wereldoorlog was beslecht in het voordeel van de geallieerden, de winnaars en de verliezers waren bekend en nu

moesten nog de buit verdeeld en de straffen bepaald worden. De overwinnaars trokken naar Versailles om er te overleggen over de vredesvoorwaarden. Ondanks de goede intenties om in Europa een bestendige vrede te vestigen, zoals dat tot uiting kwam in de veertien punten van Woodrow Wilson met het zelfbeschikkingsprincipe als leidraad voor de vredesonderhandelingen, woog het machtsprincipe toch zwaarder door. Wat had moeten leiden tot stabiliteit en vrede in Europa werd op die manier een afstraffing van de reeds in het zand bijtende vijand, een afstraffing die de kiem van de Tweede Wereldoorlog in zich droeg.

Een moeilijkheid bij het opstellen van het vredesverdrag was het feit dat er meerdere overwinnaars en meerdere verliezers waren. Toen alle landen hun gezanten met hun secretarissen en vertalers gestuurd hadden, was er een hele massa op de been, die moeilijk efficiënt had kunnen werken. Daarom werd een Raad van Tien samengesteld, die de conferentie zou leiden. Die raad bestond uit telkens twee vertegenwoordigers van Frankrijk, de Verenigde Staten van Amerika, Groot-Brittannië, Italië en Japan. Maar ook dit orgaan bleek niet efficiënt en werd daarom vervangen door een Raad van Vier (Stearn 2001): Woodrow Wilson als vertegenwoordiger van de Verenigde Staten, Lloyd George voor Groot-Brittannië, Georges Clemenceau voor Frankrijk en Vittorio Orlando voor Italië. Uiteindelijk zouden vooral Wilson en Clemenceau de conferentie overheersen.

Op de conferentie werden vijf verdragen opgesteld, een voor elke verslagen tegenstander, in chronologische volgorde het Verdrag van Versailles met Duitsland, het Verdrag van Saint-Germain met Oostenrijk, het Verdrag van Neuilly met Bulgarije, het Verdrag van Trianon met Hongarije en het Verdrag van Sèvres met Turkije. Van belang voor dit onderzoek is het Verdrag van Neuilly, ondertekend op 27 november 1919 en bepalend voor de hele verdere toekomst van Bulgarije (Detrez 2003: 313-132).

Het Verdrag van Neuilly werd gesloten tussen enerzijds de Hoofdmachten, zijnde de Verenigde Staten van Amerika, het Britse Rijk, Frankrijk, Italië en Japan, samen met de Geallieerde machten België, China, Cuba, Griekenland, Hedjaz, Polen, Portugal, Roemenië, het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen, Siam en Tsjechoslovakije en anderzijds Bulgarije. Het telde 138 pagina's en bestond uit een preambule, gevolgd door dertien delen, respectievelijk aangaande de Volkenbond, de grenzen van Bulgarije, de politieke clausules, de bepalingen in verband met de land-, zee- en luchtmacht, de krijgsgevangenen, de sancties, de herstellingen, de financiële clausules, de economische bepalingen, de luchtvaart, de havens en het zeeverkeer, de werking van het verdrag en in het dertiende deel waren een aantal diverse clausules opgenomen (Traité de paix 1919).

Twee punten van het verdrag zijn van belang voor de Westelijke Gebiedsdelen, namelijk de bepalingen in verband met de grens tussen Bulgarije en het Koninkrijk der Serven, Kroaten en

Slovenen en die in verband met minderhedenbescherming en het statuut van de bevolking die onder een nieuwe staat zou gaan ressorteren.

A. De grens

In artikel 27.1 van Deel II zijn de bepalingen opgenomen omtrent de grenzen van Bulgarije met het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen. Opvallend bij de beschrijving van de nieuwe grens was het af en toe opduiken van de woorden “*une ligne à déterminer sur le terrain*”. Voor sommige plaatsen werd de grens niet op de vredesconferentie vastgelegd, maar achtte men het verstandiger de precieze loop ervan ter plaatse vast te leggen. Daarvoor moest een speciale commissie worden samengesteld. Ook de instructies omtrent deze commissie waren in het verdrag opgenomen. Ze moest bestaan uit zeven leden, waarvan vijf aangesteld zouden worden door de Geallieerde Hoofdmachten, één door het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen en één door Bulgarije en dit binnen de veertien dagen na de inwerkingtreding van het verdrag.

De nieuwe grens was in het voordeel van het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen, dat op een gebiedsuitbreiding had aangedrongen. Het behoorde immers tot de overwinnaars van de oorlog en mocht daarom mee beslissen over het lot van Bulgarije. Eigenlijk had het Koninkrijk een groter gebied op het oog, maar het moest zich uiteindelijk neerleggen bij een compromisoplossing.

De claim van de Serven op Bulgaars grondgebied was niet nieuw. Al sinds de Servische onafhankelijkheid van 1830 werd de buitenlandse politiek van de Servische staat gekenmerkt door irredentisme en was ze erop gericht de idee van een ‘Groot-Servië’ te verwezenlijken, zoals dat beschreven stond in het ‘Načertanije’ (Ontwerp) van Ilija Garašanin. Garašanin was een politicus en nationalistisch ideoloog uit de 19de eeuw, die in 1844 een document opstelde, ‘Načertanije’ genaamd, waarin hij de ideale omvang van een Servische staat schetste. In zijn ogen moesten aan de Servische staat, die sinds 1829 niet meer was dan de provincie Belgrado, waaraan in 1833 zes districten waren toegevoegd, nog de Vojvodina, het Banaat, het gebied van Niš, Macedonië, Noord-Albanië, Montenegro, Bosnië en Hercegovina toegevoegd worden, zoals al eerder gerealiseerd door Stefan Dušan, koning en tsaar van het Servische Rijk tussen 1331 en 1355. Toch zou het tot het Verdrag van Berlijn duren voor er nog iets veranderde aan de territoriale toestand van Servië (Detrez 2003: 51 en 118).

Het Verdrag van Berlijn was het vervangend verdrag voor het vredesverdrag van San Stefano van 3 maart 1878, dat opgemaakt was ten gevolge van het einde van de oorlog en de daaropvolgende vrede tussen het Russische en het Osmaanse rijk. In dit verdrag werden de grenzen vastgelegd van een onafhankelijk Bulgarije. De grootte van deze nieuwe Balkanstaat, die naast het huidige Bulgarije ook nog West-Thracië, Macedonië (zonder Thessaloniki en Chalkidiki) en een stuk van Albanië zou omvatten, joeg de grote mogendheden in West-Europa schrik aan, want zij vreesden de grote invloed

die het Russische rijk zou hebben in de Balkan door middel van een groot Bulgarije. Daarom drong de internationale gemeenschap aan op een nieuw verdrag, dat de machtsverhoudingen in de Balkan beter zou verdelen. Op 1 juli 1878 werd dan het verdrag van Berlijn ondertekend, dat aan Bulgarije een kleiner grondgebied gaf en waarvan ook de andere Balkanlanden profiteerden (Detrez 1993: 38).

Toch was geen enkel land tevreden met het verdrag van Berlijn, want allen vonden dat hen niet genoeg was toebedeeld. Vooral de kwestie Macedonië bleef een brandhaard. Zowel Bulgarije als Servië, Griekenland, Albanië en zelfs Roemenië maakten aanspraak op het gebied, maar geen van de aanspraken was voldoende om Macedonië werkelijk naar zich toe te trekken. Bovendien had in Macedonië zelf al een soort nationale beweging de kop opgestoken, die pleitte voor een onafhankelijke Macedonische staat. Daarop besloten de Balkanlanden als eerste stap op weg naar een oplossing al het Ottomaanse rijk uit te schakelen. Er werd een alliantie gesloten tussen Servië, Griekenland, Bulgarije, Montenegro en Albanië om gezamenlijk de Ottomanen aan te vallen en te verdrijven. De eerste Balkanoorlog, in 1912, werd een onverhoopt succes en de Ottomanen werden teruggedreven tot het gebied ten oosten van de lijn Midye-Enoz aan de Zwarte en de Egeïsche Zee (Detrez 1993: 40-41).

Maar hiermee waren nog niet alle conflicten uit de weg geruimd. Bleef het probleem van de verdeling van de krijgsbuit. Het verdrag van Londen van 17 mei 1913 kon alweer geen van de partijen voor honderd procent tevreden stellen, wat de aanleiding vormde voor een nieuwe Balkanoorlog. Deze keer was Bulgarije de kop van jut. De Grieken, Serven, Montenegrijnen, Roemenen en Ottomanen bundelden de krachten en eisten allen een stuk op van de Bulgaarse gebieden. Bulgarije, dat zich sterk voelde door zijn successen in de eerste Balkanoorlog, zette zelf de strijd in maar werd al snel teruggedreven en uiteindelijk verslagen door de Balkanalliantie. Het verdrag van Boekarest van 28 juli 1913 legde dan de grenzen vast waarmee de Balkan de Eerste Wereldoorlog zou ingaan, een oorlog die voor Zuid-Oost-Europa vooral een verderzetting zou zijn van de Balkanoorlogen. Bij de afrekening zou Bulgarije, zoals al aangegeven, opnieuw in het verliezende kamp zitten (Detrez 1993: 43).

Met het Verdrag van Neuilly diende zich voor de Serven een nieuwe kans aan om alsnog een gebiedsuitbreiding te realiseren (Desbons 1930: 57). Op de conferentie in Versailles waren, zoals reeds vermeld, enkel de overwinnaars van de Eerste Wereldoorlog aanwezig. De gezanten van het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen waren goed op de onderhandelingen voorbereid en hadden hun territoriale eisen ten opzichte van Bulgarije gebundeld in een document, het 'Mémoire'. Opmerkelijk is dat ze hierin met eisen kwamen aandragen die opvallende gelijkenissen vertoonden met de Načertanije van 1844 (Milanov 1994: 9, 85). De grens zou naar het oosten verplaatst moeten worden, als volgt: *“van de Griekse grens, waar de Struma de grens kruist, naar het noorden toe tot waar de Struma in de Džerman uitmondt. Vandaar tot het oosten van Kjustendil en de*

Dragomanravijn door Petrohan. Dan langs de Ogosta tot aan de Dunav tussen Arhar en de monding van de Skamlja” (Božkova 1996: 22). Samengevat zou men kunnen zeggen dat de Serven eigenlijk Petrič, Kjustendil, Radomir, Breznik, Belogradčik, Kula en Vidin wilden.

Deze gebiedseisen werden strategisch en etnisch gemotiveerd. De strategische beweegreden bestond erin dat de grens op dat moment, de lijn Dunav-Zajčer-Knjaževac-Niš, zich te dicht bij de Bulgaarse grensposten bevond en een gemakkelijke oversteekplaats was voor het Bulgaarse leger naar Servië. De nieuwe grens zou veel veiliger zijn omdat die het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen een bergketen gaf die heel strategisch zou zijn indien het tot een aanval zou komen. De etnische beweegreden steunde op de Servische claim op de bevolking die in dat gebied woonde, die etnisch Servisch zou zijn, waardoor hun woongebied logischerwijs tot het Servisch grondgebied behoorde (Božkova 1996: 23).

De commissie die zich bezighield met de eisen van het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen bestudeerde deze ‘Mémoire’ en was er niet zo positief over. Zowel Day (de Amerikaanse delegaat) als Kroy (de Britse delegaat) en Castoldi (de Italiaanse delegaat) vonden dat de eisen van het Koninkrijk te zuiver strategisch waren, waarbij een dergelijke verregaande verlegging van de grens “*een voortdurende bedreiging voor Sofia zou zijn*” (Božkova 1996: 23). Ook de etnische argumenten overtuigden niet. De Franse delegaten Laroche en Le Rond waren dezelfde mening toegedaan. Officieel verslag hiervan is te vinden in de protocols van de commissie van maart 1919 (Bojadžiev 1994: 11-12). Vooral uit die van 7, 13 en 18 maart blijkt sterk de overtuiging van de leden van de commissie, overeenkomstig met wat hierboven beschreven is.

In de besluitvorming hebben zeker ook de internationale relaties een rol gespeeld. Twee tenoren van de Vredesconferentie, namelijk Frankrijk en Engeland, waren het kersverse koninkrijk heel gunstig gezind. Aan de ene kant wilden ze het belonen voor het bondgenootschap tijdens de oorlog, maar aan de andere kant was er ook eigenbelang mee gemoeid: Frankrijk en Engeland hoopten op een zo groot mogelijk Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen, om op die manier een stevige invloed in de Balkan te hebben. Bovendien heerste er op dat moment een sterk anti-Bulgaarse stemming in Frankrijk, wat nog meer in het voordeel speelde van het Koninkrijk. De andere twee leden van de vierkoppige raad waren meer terughoudend: de Italianen gingen niet onmiddellijk akkoord met de gebiedseisen van het Mémoire en de Amerikanen twijfelden (Božkova 1996: 24-25). Uiteindelijk kwam het tot een compromis zoals beschreven in Deel II, art. 27 van het Verdrag van Neuilly.

Kaart 2: Detail van de westgrens van Bulgarije zoals vastgelegd in het Verdrag van Neuilly (Bron: Traité de paix 1919).

B. Het statuut van de bevolking en de minderhedenbescherming

Het Verdrag van Neuilly voorzag al dat door de nieuwe grensbepaling mensen die tot dan toe de Bulgaarse nationaliteit hadden, in het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen zouden terecht komen. Daarom nam het in dat verband een aantal bepalingen op, in art. 39 en 40 van Deel II.

Alle Bulgaren die al vóór 17 januari 1913 in die gebieden woonden, zouden de volledige Servo-Kroato-Sloveense nationaliteit krijgen, met uitsluiting van de Bulgaarse. Wie pas daarna in de betreffende gebieden was gaan wonen, moest voor de nationaliteitswissel eerst toestemming krijgen van de overheid van het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen. Doch, al wie ouder was dan achttien zou tot twee jaar de tijd krijgen om alsnog te kiezen voor de Bulgaarse nationaliteit en dan binnen de twaalf maanden na die beslissing te verhuizen naar Bulgarije. Daarbij mocht men de onroerende goederen op het grondgebied dat nu tot een nieuwe staat behoorde, behouden, en alle roerende goederen mocht men met zich meenemen zonder dat daarvoor aan de grens taks moest betaald worden (Traité de paix 1919: 29).

Sectie 4 van Deel II was volledig gewijd aan de bescherming van minderheden maar bevatte bijna uitsluitend bepalingen die golden voor de Bulgaarse regering ten opzichte van de inwoners op Bulgaars grondgebied. Er was één artikel dat de vroegere Bulgaarse inwoners betrof die ondertussen burgers van een andere staat waren geworden. Dat was art. 61: “*Aucun des habitants des territoires cédés par la Bulgarie en conformité du présent Traité ne pourra être inquiété ou molesté, en raison de son attitude politique depuis le 28 juillet 1914 ou en raison du règlement de sa nationalité en vertu du présent Traité*” (Traité de paix 1919: 35). Voor het overige werd er niet gerept over de manier waarop het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen die mensen moest behandelen.

1.2. De reactie in Bulgarije: protest

Bulgarije, als verliezer van de oorlog, mocht de onderhandelingen in Parijs niet meevolgen en had ook geen inspraak in het Verdrag van Neuilly. Op 29 september 1919 werd het voorlopige verdrag overhandigd aan de Bulgaarse delegatie. Deze bestond uit minister-president Teodorov, die er de leiding over had, en verder Stambolijski, Sakǎzov, Ganev en Carafov. Zij waren al in Parijs aangekomen op 26 juli, maar hadden geen contact gehad met de onderhandelaars, daar ze geïsoleerd verbleven in het Château de Madrid (Petrov 1995: 40). Ze kregen tot 13 november bedenktijd, dan moest het verdrag worden ondertekend. Het spreekt voor zich dat de Bulgaarse delegatie niet akkoord ging met dat verdrag en er alles aan probeerde te doen een gunstiger vonnis voor Bulgarije te bekomen. Maar de middelen en mogelijkheden waren beperkt.

Enkele dagen na de overhandiging van het voorlopige verdrag, op 6 oktober 1919, vonden in Bulgarije verkiezingen plaats, die een invloed hadden op de samenstelling van deze Bulgaarse delegatie in Parijs. De Bulgaarse Agrarische Unie (BZNS) kwam er als winnaar uit. Stambolijski werd premier en nam de leiding van de delegatie in Parijs over. Als laatste diplomatieke poging om alsnog iets te veranderen aan het verdrag schreef hij persoonlijk een brief aan respectievelijk de Eerste Ministers van Frankrijk - Clemenceau, van Servië - Pasić, van Griekenland – Benizelos en van Roemenië – Bratianu, doch tevergeefs (Petrov 1995: 9). Op 27 november 1919 werd het Verdrag van Neuilly door alle

partijen ondertekend. Voor Servië plaatsten Pasić, Trumbic en Zolger hun handtekeningen, voor Bulgarije was dat Stambolijski (Traité de paix 1919: 138).

De Bulgaarse diplomatie speelde noodgedwongen een passieve rol. Het Bulgaarse volk echter liet zich niet onbetuigd en protesteerde tegen het verdrag. Al in juni 1919, nog voor het verdrag ondertekend of zelfs definitief opgesteld was, deed al het gerucht de ronde dat men op de vredesconferentie in Parijs plannen smeedde om een aantal Bulgaarse grensgebieden over te dragen aan het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen. Parallel hiermee waren ook de eerste vormen van protest te situeren. Dat gerucht zou zijn oorsprong gevonden hebben in twee ‘geheime berichten’, die bewaard werden in het ministerie van Buitenlandse Zaken en Religie en eigenlijk nogal vaag waren (Petrov 1995: 40). Een eerste dateert van 14 juni. Dan zou melding gemaakt zijn van het gedrag van de Servische troepen die door Caribrod trokken: zij zouden laten uitschijnen hebben “*dat het gebied weldra permanent van hen zou zijn*” (Petrov 1995: 40). Kort daarop volgde een tweede ‘geheim bericht’, waarin stond dat een aantal inwoners van Caribrod de wens uitgedrukt hadden “*dat Caribrod onder Servische macht zou blijven*” (Petrov 1995: 40). Al gauw werden deze geruchten bevestigd, toen in september de Bulgaarse delegatie in Parijs het voorlopige verdrag te zien kreeg.

In die korte tijdspanne van een drietal maanden, zien we verschillende vormen van protest tegen het verdrag, georganiseerd vanuit verschillende gebieden. Daarover bericht Milan Milanov, auteur van een studie over de Westelijke Gebiedsdelen tijdens het interbellum (1994). Al op 23 september vonden in Caribrod en Bosilegrad manifestaties plaats. Verder werden in Bosilegrad, Trăn en Caribrod speciale comités opgericht, die een soort brochure uitwerkten, ‘Caribrod, Trăn, Bosilegrad. Izdatvat graždanskite komiteti na trite grada’ [Caribrod, Trăn, Bosilegrad. Een uitgave van de burgercomités van de drie steden] waarin openlijk protest werd aangetekend tegen het eventuele afstaan van hun gebied aan het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen. Daarnaast stelde elke stad ook een eigen resolutie op.

Voortrekker hierin was Trăn met het document ‘Protestăt ot Trănčani’ (Het Protest van de inwoners van Trăn) van 24 september 1919. Kort daarna stelden de inwoners van Caribrod ook een resolutie op, die ze bekend maakten op de meeting van 28 september 1919, waaraan 25 000 mensen zouden hebben deelgenomen (Milanov 1994: 36). Bosilegrad bleef niet achter: daar werd eveneens een meeting georganiseerd ter bekendmaking van een resolutie, op 15 oktober 1919, ‘Poslednata дума na bosilegradčani’ [Het laatste woord van de inwoners van Bosilegrad]. Op die meeting zouden 15 000 deelnemers geteld zijn (Petrov 1995: 42).

De drie resoluties liepen grotendeels gelijk wat betreft de inhoud. Alle drie protesteerden ze tegen de beslissing van de Vredesconferentie van Parijs om hun streek af te staan aan het buurland der Serven, Kroaten en Slovenen en stelden ze de motivatie voor en de rechtvaardigheid van deze beslissing in vraag. Verder benadrukten ze nog dat de mensen die woonden in de betreffende gebieden Bulgaren

waren en dat er geen andere etnieën woonden (Petrov 1995: 41-44). Naast deze grote bewegingen waren er in de kleinere dorpjes ook nog spontane meetings, niet naar aanleiding van een resolutie of een manifest. Dat was bijvoorbeeld in Kula het geval (Milanov: 1994: 36).

Een andere manier om protest aan te tekenen was het versturen van brieven en telegrammen. Vooral de inwoners van Bosilegrad legden zich hierop toe en stuurden onder andere telegrammen naar Wilson, Georges en Clemenceau. Ook de toenmalige Bulgaarse eerste minister Teodor Teodorov kreeg er een aan, op 29 september 1919, en een kopie ervan werd bezorgd aan enkele andere politici waaronder Malinov, Vlajkov, Pastuhov en Blagoev, en aan alle kranten. In dit telegram werd geklaagd over het onrecht dat de inwoners van de betreffende gebieden zou aangedaan worden en werd een oproep gedaan aan de geadresseerden om ze alsnog bij Bulgarije te houden (Petrov 2003: 36).

Het plaatselijke protest van de gebieden die gevaar liepen overgedragen te worden aan het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen gaf aanleiding tot een grote vreedzame protestbeweging met manifestaties ook in Sofia en drong zelfs door tot het parlement, waar op 9 november 1919 een telegram werd voorgelezen uit Caribrod. A. Janev van Bosilegrad en V. Kostov van Caribrod mochten er zelfs persoonlijk het woord voeren (Petrov 1995:46). In zijn schrijven wees Janev op het feit dat het voorlopige verdrag eigenlijk de grensgebieden liet opdraaien voor Bulgarijes houding tijdens de oorlog. Hij beseftte dat de diplomatie te zwak was om er iets aan te veranderen en stelde daarom iets heel anders voor: *“een nieuw Bosilegrad te bouwen, nabij Sofia of Radomir”* (Petrov 1995: 46). De motivatie hiervoor vond hij in het feit dat veel mensen de gebieden al ontvlucht waren en dat de overheid in Sofia nu een oplossing moest zoeken om hen op te vangen. Kostov van zijn kant wees op de grote onlogica die zijn streek, Caribrod, werd aangedaan. Die zou immers volgens de richtlijnen van het voorlopige verdrag niet volledig afgestaan worden aan het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen, maar enkele dorpen zouden bij Bulgarije blijven. Kostov redeneerde als volgt: als men in Parijs de inwoners van Caribrod als Serven beschouwde, dan moest het hele gebied aan Servië gegeven worden, en als men hen voor Bulgaren aanzag, dan hoorde het hele gebied Bulgarije toe. In beide gevallen was een splitsing van de streek dus hoogst irrationeel (Petrov 1995: 46-47).

Naast het bovenbeschreven protest in de vorm van resoluties, manifestaties, brieven en telegrammen, was er het adres-plebisciet, dat ondertekend zou zijn door ongeveer 40 000 mensen, waarvan 12 500 uit Trăn, 22 000 uit Bosilegrad en 4 250 van Caribrod (Mančev en Gudeva 1990: 4). In deze laatste stad ging het alleen om de handtekeningen van de gezinshoofden. Het adres-plebisciet was gericht aan Clemenceau en aan de vertegenwoordigers van Groot-Brittannië, de Verenigde Staten en Frankrijk in Sofia. Het klaagde opnieuw de onrechtvaardigheid aan die Bulgarije werd aangedaan – het kwam de auteurs zelfs voor dat Bulgarije het zwaarst van allen werd gestraft. Verder werden een aantal historische feiten opgesomd, waaruit bleek dat Servië al lang uit was op Bulgaars grondgebied en werd er kritiek gespuid op de opstellers van het verdrag. Opmerkelijk was het slot van het adres-plebisciet:

“*Nie ne Vi molim za milost, a za pravo*” [Wij vragen u niet om liefdadigheid, maar om recht] (Petrov 1995: 52).

Ook de inwoners van Pirot lieten hun stem horen in het protest, wat niet zo evident was, aangezien Pirot een stad was die al bij het verdrag van Berlijn in 1878 aan Servië was toegekend. De daar wonende Bulgaren zagen nu een kans om alsnog iets aan hun situatie te veranderen. In het verslag van de historicus en journalist uit de Westelijke Gebiedsdelen, Metodi Petrov, lezen we dat zij zich openlijk Bulgaars verklaarden in de hoop niet alleen te verhinderen dat Bulgarije een stuk grondgebied moest afstaan, maar zelfs een tegenbeweging tot stand te doen komen, namelijk dat Servië, of ondertussen het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen Bulgaars grondgebied zou moeten teruggeven (Petrov 2003: 43). Ook na de ondertekening van het Verdrag van Neuilly zouden zij nog een brief sturen aan Wilson en de regeringen van de andere landen die deelnamen aan de vredesconferentie in Parijs. In deze brief protesteerden ze tegen haar beslissing om de gebieden aan de westgrens van Bulgarije af te staan aan het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen. Zij pleitten er ook voor alsnog het veertienpuntenplan van Wilson te volgen (Hrisimova 1994: 169).

Op 9 november, kort voor het verstrijken van de bedenktijd van Bulgarije, werd een laatste keer geprotesteerd tijdens een volksvergadering. Maar alle moeite was tevergeefs. De internationale gemeenschap, die het Verdrag van Neuilly had opgesteld, had geen oren naar de klachten en protesten van de Bulgaren. Zo kwam het dat op 27 november 1919 Stambolijski toch zijn handtekening moest zetten onder het in zijn land zo fel betwiste verdrag, dat aanleiding gaf tot het ontstaan van de ‘Westelijke Gebiedsdelen’. Voor we ingaan op wat er met die gebieden gebeurd is na de ondertekening van het Verdrag van Neuilly, nemen we het gebied eens onder de loep zoals het eruitzag op 27 november 1919.

2. De Westelijke Gebiedsdelen of Zapadni pokrajnini

2.1. Omvang en bevolking

De totale oppervlakte die Bulgarije ten gevolge van het Verdrag van Neuilly kwijtspeelde aan het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen bedroeg 2 565,9 km² (Mišev 2003: 52). Dit gebied was geen samenhangend geheel, maar bestond uit verschillende deelgebiedjes:

Kaart 3: De westgrens van Bulgarije na het Verdrag van Neuilly (Bron: Omda s.d.)

Naar welke daarvan nu precies de Westelijke Gebiedsdelen vormden, heeft Todor Mišev, Doctor in de Geschiedenis aan de Universiteit van Sofia, onderzoek gedaan op basis van krantenartikelen die verschenen zijn tussen 1990 en 1995. Hij kwam tot de volgende bevinding: in 81% van de gevallen wordt bedoeld “de streek van Caribrod-Dimitrovgrad, Bosilegrad, Trăn en Kula (Vidin)”, in 9% “de streek van Strumica, Caribrod-Dimitrovgrad, Bosilegrad, Trăn en Kula (Vidin)”, in 5% “de streek van Caribrod-Dimitrovgrad, Bosilegrad en Trăn” en in nog eens 5% van de onderzochte gevallen “de streek van Caribrod-Dimitrovgrad en Bosilegrad” (2003: 47).

In de maximale versie gaat het dus om vijf gebiedjes: de streek van Strumica, Caribrod (dat later de naam ‘Dimitrovgrad’ kreeg, vandaar de dubbele benaming die Mišev gebruikt), Bosilegrad, Trăn en Kula (Vidin). Deze versie is echter fout. In de traditionele literatuur wordt de streek van Strumica bij de Macedonische kwestie besproken, omdat ze niet alleen geografisch bij Macedonië is gaan horen na 1919, maar er ook historisch mee is verstrengeld geraakt. Die streek werd daarom ook buiten beschouwing gelaten in dit onderzoek.

De overige vier streken hadden nog een oppervlakte van 1 545 à 1 555 km². Het ging om een bergstreek, met veel bergdorpen en een aantal stadjes in de dalen. Over de precieze oppervlakte geeft Mišev meer details: de totale oppervlakte zou 1 544,6 km² zijn, als optelsom van de oppervlaktes van de verschillende gebieden die er deel van uitmaakten, namelijk de streek van Bosilegrad 660,6 km²,

die van Caribrod 417,9 km², 277,5 km² uit wat afgestaan is van Trăn, 191,6 km² van Kula (Mišev 2003: 52).

Zoals in de inleiding werd aangegeven, concentreert dit onderzoek zich op Caribrod en Bosilegrad. De reden daarvoor is dat Kula en Trăn een te verwaarlozen rol gespeeld hebben in de geschiedenis van de Westelijke Gebiedsdelen. Kula heeft een oppervlakte van 188,6 km² en telt een beperkt aantal inwoners. Het gebied ligt nogal geïsoleerd van Caribrod en Bosilegrad en is daarom snel geïntegreerd in de omliggende Servische gebieden, met als gevolg dat in de volkstelling van 2001 slechts vijf inwoners zichzelf als Bulgaren aanduidden. De geschiedenis van de streek van Kula is dan ook sterker vervlochten met die van Zaječar, dat al vroeger, in 1878 aan Servië werd afgestaan. Van Trăn werden slechts enkele dorpen uit de periferie van het district aan het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen afgestaan. Het lag tussen Caribrod en Bosilegrad en de geschiedenis ervan is dus nauw met die twee steden verbonden, maar het gebied heeft nooit een zelfstandige rol gespeeld, waardoor er ook minder over geschreven is. Daarom kwam het accent in de loop der jaren te liggen op Caribrod en Bosilegrad, waar de etnische Bulgaren wel een belangrijke rol gespeeld hebben in alle aspecten van de maatschappij.

Opvallend bij de bepaling van de omvang van het gebied is dat deze streken niet integraal aan het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen werden afgestaan, maar er telkens een aantal dorpen bij Bulgarije bleven behoren. Over het aantal dorpen dat tot de Westelijke Gebiedsdelen behoort, loopt de informatie uiteen, met een minimum van 89 tot een maximum van ‘meer dan 120’ dorpen (Mišev 2003: 47). Deze cijfers zijn evenwel gebaseerd op wat in de Bulgaarse pers verscheen tussen 1990 en 1995. In de bronnen die geraadpleegd zijn voor dit werk situeren de minima en de maxima zich tussen 101 (Petrov 1995: 5) en 129 (Velev 1999: 52). Ognjana Hrisimova, als Doctor verbonden aan de Bulgaarse Academie der Wetenschappen, heeft het over 97 dorpen, maar laat de streek van Bosilegrad achterwege (Hrisimova 1996: 168). Op basis van een compilatie van de dorpen die opgegeven werden bij een aantal auteurs over de Westelijke Gebiedsdelen, Metodi Petrov (1995), Todor Dimitrov (1996), Ivan Nikolov (2002) en Ekaterina Keremidarska (2001), kunnen we volgende lijst met 118 dorpen opstellen:

Van Caribrod werd het grootste deel van de oorspronkelijke regio afgestaan. Het ging om de dorpen Bačevo, Banski Dol, Bilo, Brebevnica, Bolevci, Borovo, Dolna Nevlja, Dolni Krivodol, Dolno Novo selo, Dragivata, Dăržina, Gabare, Gorni Krivodol, Goljamo selo, Goin dol, Gorna Nevlja, Gradina (Gradine), Grapa, Guljanovci, Izatovci, Komštica, Krupac, Kruša, Kusa Vrana, Lukavica (Lekavica), Moinci, Măzgoš (Mazgoš), Novo selo, Paskašija, Pärtopopinci (Protopopinci), Petărlaž, Planinica, Poganovo, Prača, Proseka, Radejna, Senokos, Skrăvenica, Slavinja (Slavina), Slivnica, Smilovci, Ciflik, Verzar, Vlasi, Vărbnica, Višin, Visočkite sela, Vălkovija en Željuša.

Bij het deel van Bosilegrad dat werd afgestaan, hoorden volgende dorpen: Barija (Barje), Belut, Bistār, Bobešino, Bolev dol, Božica, Brankovci, Brestnica, Bucalevo, Čarnoštica, Crešnevo, Čudenci, Gložie, Goleš, Gorna Lisina, Gorna Ljubata, Gorna Rážana, Gorno Tlāmino, Gruinci, Doganica, Dolna Lisina, Dolna Ljubata, Dolna Rážana, Dolno Tlāmino, Dukat, Jarešnik, Karamanica, Kamenica, Lisec, Milevci, Mlekominci, Musul, Nazārica, Paralovo, Ploča, Resen, Radičevci, Rajčilovci, Ribarci, Rikačevo, Šatkovica (Carica), Topli-dol, Žeravino en Zli dol.

Van het gebied rond Trān ging dit deel tot het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen behoren: Bankja, Berin Izvor, Derekuleto, Groznatovci (Grozdatovci), Dolna Melna, Drainci, Iskrovci (Derekol), Jasenov dol, Klisura, Kolunica, Kostroštovci, Mihalovo, Našuškovica, Odorovci, Palja, Petačinci, Rakita, Strezimirovci, Suhi dol, Vrabča, Vuči dol (Vālči dol) en Zvonci. En ook enkele dorpen van de streek van Kula: Brakevci, Gradskov en Šiškov.

Een aantal van deze dorpen werd in twee gedeeld, 25 om precies te zijn, waarbij dus een stuk in het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen terecht kwam en een ander deel in Bulgarije bleef: Bačevo, Bankja, Bobešino, Gradina, Gruinci, Dolna Nevlja, Dolno Novo selo, Drainci, Groznatovci, Klisura, Kolunica, Kostroševci, Kruša, Lipinci, Mlekominci, Palja (Pole), Petačinci, Resen, Ribarci, Slivnica, Stremirovci, Suhi Dol, Vrabča, Vrābnica en Žeravino.

Ook over het aantal inwoners van de Westelijke Gebiedsdelen op dat moment lopen de meningen sterk uiteen en het lijkt wel of het aantal inwoners afhangt van de bron die men raadpleegt. Het hoogste cijfer is 120 000 en dit vinden we terug bij Zdenka Todorova (auteur over en activiste voor de Westelijke Gebiedsdelen) (2004: 16). Het laagste cijfer is gebaseerd op de volkstelling van 1910, toen de betreffende gebieden 61 925 inwoners telden (Detrez 1997: 347). Metodi Petrov vermeldt 64 509 inwoners in 1919 met 54 750 Bulgaren, 127 Serven en daarnaast een groep Roemenen en enkele zigeuners (Petrov 1995: 5-6). Hrisimova wijkt daar weinig van af, met haar 64 071 inwoners. Zij preciseert: 54 758 Bulgaren, 8 637 Roemenen, 127 Serven, 549 zigeuners en andere (Hrisimova 1996: 169). Milan Milanov geeft een cijfer dat daarbij in de buurt ligt: 64 539 inwoners, waarvan 54 758 Bulgaren, 127 Serven, 8 637 Vlachen en 649 zigeuners, maar dat zou volgens hem de situatie in 1913 geweest zijn (Milanov 1994: 60), in 1919 schat hij het aantal inwoners op 75 à 80 000 (Milanov 1994: 13). Emmanuel Popdimitrov had het over 70 000 Bulgaren toen hij op het Congres van de Europese Nationale Minderheden van 1929 het woord voerde (cfr.infra) en de Italiaanse krant L' Ambrosiano drukte het cijfer 80 000 (Milanov 1994: 13).

Voor wie in het gegoochel met de cijfers de weg kwijt is, deze richtlijn: het exacte aantal oorspronkelijke inwoners en hun respectievelijke etnie is niet meer te achterhalen, maar het meest geloofwaardige aantal voor de situatie op 27 november 1919 is ergens rond de 64 000, onder andere

omdat dit goed aansluit bij de resultaten van de volkstellingen van 1910. Het aantal Bulgaren op dat moment zou ongeveer 55 000 geweest zijn.

2.2. De sociaal-economische situatie: verscheidenheid op een beperkte oppervlakte

Op de relatief beperkte oppervlakte van de Westelijke Gebiedsdelen merken we toch een zekere diversiteit wat betreft de economische activiteiten en de sociale situatie van de inwoners. Die verscheidenheid was streekgebonden en gedeeltelijk te verklaren door de aanwezigheid van bergen, die de verschillende gebiedjes van elkaar scheidten. Daarom dient bij de bespreking van de sociaal-economische situatie van de gebieden zoals die eruit zag op het moment van de ondertekening van het Verdrag van Neuilly een onderscheid gemaakt te worden tussen de regio's van Caribrod, Bosilegrad en Trăn.

In Caribrod was meer dan 80% van de actieve bevolking tewerkgesteld in de landbouw, die er een bijzondere eigenheid vertoonde. Wat betreft klimaatzone was de stad uitstekend gelegen: ze lag 450m boven de zeespiegel, was omringd door bergen en lag aan de zonnkant ervan. Maar niet overal was de oogst even rijkelijk, wat te wijten was aan de ligging van de gronden: sommige boeren hadden hun velden liggen op de bergflanken en daar was zelfs in vruchtbare jaren de oogst niet voldoende groot om de gezinnen te voeden. Een ander deel van de landbouwers had het beter: hun velden lagen op de kleine vlakte naast de plaatselijke rivier de Nišava. Dit land was vruchtbaarder en leverde een rijkere oogst op. Dit gaf aanleiding tot een sterk sociaal verschil tussen de boeren onderling, wat op zijn beurt een van de belangrijkste redenen geweest zou zijn van het binnendringen van socialistische ideeën in de streek (Petrov 1995: 17).

Naast de landbouw waren ook groente-, fruit- en veeteelt een bron van inkomsten. Wat betreft de veeteelt ging het in de streek van Caribrod vooral om schapen en geiten, die men inschakelde in de melkproductie. Daarvan verkreeg men niet alleen melk, maar maakte men ook kaškaval, een typisch Bulgaarse kaassoort gemaakt van schapenmelk, en boter. Verder hadden de meeste erven ook nog wat kleinvee en hier en daar een paard (Petrov 1995: 17).

Wat betreft grondstoffen was de streek niet zo rijkelijk voorzien. Men kon er alleen hout en metaalerts terugvinden en ook wel een zekere hoeveelheid antracietkolen (magere steenkool die veel warmte ontwikkelt) en afzettingen van goud en zilver, met name in de omgeving van het dorp Senokos. Wel was er een belangrijke ijzererts mijn, de Erma.

Ook van ondernemingen was de streek niet verstoken, al was het aantal ervan beperkt en bleef de productie in de meeste ondernemingen vaak nog handmatig verlopen. Het ging om een touwenmakerij, waar tien tot vijftien mensen werkten, een steenbakkerij waar men ook dakpannen maakte en twee of drie schoenmakers, die eveneens enkele mensen tewerk stelden. De enige

onderneming, die enigszins beschikte over een zekere technologische uitrusting, was de steenbakkerij, waar steen machinaal verwerkt werd (Petrov 1995: 17).

Wie niet in de landbouw actief was, kon zelfstandige zijn en werken als pottenbakker, leerlooier, kleermaker, tinmaker, bakker of kruidenier, of kon werk vinden als machinist, conducteur, stoker of seingever in het plaatselijk station of in het centraal station in Sofia. Daarnaast werkten sommige inwoners van Caribrod in de dienstensector, het ging dan vooral om klerken en politieagenten. De stad had ook een aantal financiële instellingen, waaronder een afdeling van de Nationale bank en van de Volksbank en een rechtbank, een post en een gymnasium (Petrov 1995: 17), die ook arbeidsplaatsen creëerden.

Caribrod bevond zich op de oude Via Militaris Carski Drum, de heerweg die Belgrado en Istanbul met elkaar verbond (Detrez 2003: 5), wat betekende dat door de stad veel reizigers passeerden. Voor die doorreizenden was opvang nodig en daarom was Caribrod voorzien van een drietal herbergen en zes tavernes die overnachting boden. Voor het overige liet het wegennet echter nog veel te wensen over. Er waren wel enkele wegen die de stad met de grotere centra en de omliggende dorpjes verbonden, maar die verkeerden niet in goede staat. Sommige ervan waren gedurende bepaalde periodes in het jaar onberijdbaar. Wel liep er sinds 1888 een spoorweg door de stad. Van deze gunstige geografische ligging maakten de inwoners ook gebruik om handel te drijven, iets waarin ze heel bedreven waren.

De gezinnen in Caribrod waren in die tijd nog bijzonder kroostrijk. Het gemiddelde aantal kinderen per gezin zou zeven à acht geweest zijn (Petrov 1995: 18). De gemeenschap was nog redelijk jong: 18% van de bevolking was op dat moment jonger dan dertig en 6% was ouder dan zestig. De resterende 76% bevond zich daartussen. Deze groep vormde het meest actieve deel van de bevolking. De inwoners hadden overigens een relatief hoge gemiddelde levensverwachting. Zo zouden er in 1919 zeker twee honderdplussers en 58 zestigplussers geleefd hebben in de stad en omgeving (Petrov 1995: 18). De meesten hiervan waren evenwel ongeletterd, omdat de eerste school in de stad pas in 1869 was opgericht, maar daarover volgt verder meer uitleg.

De grotere dorpen rond Caribrod onderscheidden zich door nog kroostrijker gezinnen, namelijk met een kinderaantal van tien tot twaalf. Ook daar was een nogal hoge levensverwachting en vormde de bevolking tussen dertig en zestig jaar het meest actieve deel van de gemeenschap (Petrov 1995: 19).

Voor Bosilegrad en Trăn zag de situatie er anders uit. Het gebied rond Bosilegrad was rijk aan ruwe erts en metalen, veel meer dan de omgeving van Caribrod. In het dorp Božica waren zelfs resten terug te vinden van de exploitatie van ijzererts uit de Osmaanse tijd. In de berg Besna kobilica vond men molybdeenerts met een grote hoeveelheid molybdeen. Molybdeen is een overgangsmetaal met een

heel hoog smeltpunt, dat vooral in legeringen wordt gebruikt. Op die berg en verder op de Mačkotica zou een reserve van miljoenen tonnen erts geweest zijn (Petrov 1995: 19). In Karamanci en in de richting van Blagodat-Surdulica tussen de bergpas van Grădelica en de huidige Bulgaars-Servische grens vond men lood-zinkerts met antimoon (een hard scheikundig element met brandwerende eigenschappen), mangaan (hard maar breekbaar metaal, vaak gebruikt als additief in de staalproductie), nikkel en goud. Verder ook nog kaolien (gebruikt als vulstof in papier, rubber, verf,...), verschillende vormen van klei en afzettingen van fosforzuren, grafiet en antracietkolen (Petrov 1995: 19).

De streek van Bosilegrad had dus eveneens een bergachtig karakter: de stad zelf lag in een dal in het Kraištagebergte. Hier werd de geografische ligging vooral gebruikt voor de schaapteeft. De regio zou daar al om bekend gestaan hebben nog ten tijde van het Osmaanse Rijk. Veel schaapherders uit de streek waren immers tegelijk strijders en hajduten in die periode. Oorspronkelijk waren Hajduten rovers en dieven, maar omdat ze (uit rationele overwegingen) stalen van de rijken, die bovendien vaak Osmanen bleken te zijn, werden ze later aanzien als nationalistische vrijheidsstrijders en beschermers van het volk (Detrez 1997: 161). De legende wil nu dat een van die hajduten, Grujo was zijn naam, na zijn leven van rooftochten terugkeerde naar zijn geboortestreek en naar hem zou dan het dorp Gruinci genoemd zijn (Petrov 1995: 20).

Naast aan veeteelt werd er ook aan landbouw en fruitteelt gedaan, maar die bezigheid leverde de meeste boeren niet genoeg inkomsten op om het gezin te onderhouden, daarom verdienden velen wat bij in de bouw of door een ander handwerk. Meer dan een vruchtbare landbouwstreek, was Bosilegrad een kuuroord, met zijn zuivere lucht en zijn uitstekend drinkwater. De Bulgaarse overheid heeft evenwel na de onafhankelijkheid van Bulgarije in 1878 nooit voldoende aandacht aan de streek besteed om de mogelijkheden ervan als kuuroord te ontwikkelen (Petrov 1995: 19).

De eigenschappen van een kuuroord waren ook in Trăn terug te vinden, maar hier werd het potentieel eveneens nooit tot ontwikkeling gebracht. De inwoners leefden er vooral van landbouw en vee- en fruitteelt. Qua handelsmogelijkheden had de streek een gunstige ligging, waarvan ook de omliggende dorpen profiteerden, maar de omvang van die mogelijkheden was niet te vergelijken met die van Caribrod, dat nu eenmaal een voordeel had door zijn ligging op de Via Militaris Carski Drum.

2.3. Cultuur

De motivatie van de Serven om de Westelijke Gebiedsdelen aan te hechten, werd, zoals gezien, niet alleen strategisch maar ook etnisch gemotiveerd. De bevolking die er woonde was in hun ogen etnisch Servisch. Deze visie stond tegenover die van Bulgarije, dat de inwoners als etnische Bulgaren aanzag. Ook in de literatuur van die tijd bestond geen consensus over de cultuur of etniciteit van de gebieden. In 1888 gaf Konstantin Ireček te verstaan dat het om Bulgaren ging. In zijn werk 'Pätuvanija po

Bǎlgarija' [Reizen door Bulgarije] gaf hij onder andere een verslag van zijn bezoek aan Caribrod. Naar die stad zouden volgens hem inwoners van Pirot zijn getrokken, die niet tevreden waren met het Servische bewind en "*naar Bulgarije verhuisden*" (Helsinki Comité 2001: 14), wat dus impliceerde dat hij Caribrod als Bulgaars grondgebied beschouwde. Jordan Zahariev besprak in zijn werk van 1918 over de omgeving van Kjustendil de streek van Bosilegrad en Trǎn als behorend bij Kjustendil en dus als Bulgaars gebied.

Jovan Cvijić, een Servische geoloog en professor aan de Universiteit van Belgrado op het einde van de 19de eeuw, had echter een andere stelling: hij beschouwde de betreffende gebieden als 'Šopi' of 'Torlaci' en beschrijft de karakteristiek van dat volk als een amalgaam van Servische en Bulgaarse "*linguïstische en etnografische eigenschappen*" (Cvijić 1918: 277). Het zou de overgang vormen tussen Serven en Bulgaren, maar, zo stelt hij, de Šopi in het westen van Bulgarije, en vooral in de streek van Trǎn en Kula, zouden toch meer Servische dan Bulgaarse eigenschappen hebben, zo zouden ze meer levendigheid en een grotere neiging tot vrolijkheid vertonen (Cvijić 1918: 167 en 430).

Welke cultuur het nu meer of minder was, welke etniciteit het zou geweest, dat is niet meer te achterhalen. Vast staat wel dat, zoals gezien, nog voor de definitieve ondertekening van het Verdrag van Neuilly de bevolking een 'Bulgaarse reflex' vertoonde, in die zin dat er meteen protest rees tegen een mogelijke aanhechting bij het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen en dat de bevolking bij Bulgarije wou blijven. Op de identiteitsvorming wordt overigens verder nog dieper ingegaan.

Op educatief gebied, werd de regio gekenmerkt door een relatief hoogstaand onderwijs. De eerste school kwam er in 1869, in Caribrod. Kort daarna volgden nog een vijftiental andere scholen in de streek van Caribrod. In een artikel van 1969 in het tijdschrift 'Most' (Petrov 1995: 32) wordt beweerd dat de oprichting van deze scholen veel te maken had met de opleving van de Bulgaarse identiteit onder het Osmaanse regime en dat ze ook zouden bijgedragen hebben tot de verdere ontwikkeling van de Bulgaarse identiteit. Tegen 1919 waren er al tussen de 106 (Milanov 1994: 15) en de 116 (Todorova 2004: 23) lagere scholen in de streek van de huidige Westelijke Gebiedsdelen, zes progymnasia (een progymnasium bestaat uit drie voorbereidende jaren op het gymnasium) en één gymnasium, allen samen goed voor 269 leerkrachten en 7 892 leerlingen (Milanov 1994: 15). Ook had de stad een aantal avondschole voor volwassenen (Petrov 1995: 32).

De inwoners van het gebied waren orthodoxe gelovigen. Die orthodoxe cultuur was ook in het landschap duidelijk aanwezig in de vorm van kerken en kloosters. In totaal waren in het gebied 45 kerken terug te vinden, bemand door 42 geestelijken (Todorova 2004: 23). Voorbeelden van kerken waren de kerk van Kirik en Julita die in 1839 gebouwd was op de grondvesten van een ouder kerkje in het dorp Smilovci, de kerk van de Heilige Moeder Gods in Caribrod en die in Bosilegrad, de Heilige Nikolaaskerk in Lukavica, de kerk van de Heilige Aartsengel in Bolev Dol, de kerk van de Heilige

Drievuldigheid in het dorp Berin Izvor, gebouwd in 1821 en een van de grootste in de Westelijke Gebiedsdelen (600m² en 12m hoog), de kerk van de Heilige Filip in Bistăr, die van de Heilige Nikolaas en die van de Heilige Petrus en Paulus, beide in Božica en daterend uit de 16de eeuw (Todorova 2003a: 19-18).

Van de kloosters was het Poganovklooster uit de 14de eeuw, ook wel ‘Klooster van de Heilige Ivan Bogoslov’ genoemd, wellicht het mooiste en meest bekende. Het dateerde uit de 14de eeuw en binnenin was het versierd met fresco’s. Andere kloosters waren het minder bekende klooster van de Heilige Dimitri uit 1870 ten zuiden van Caribrod, het Planinklooster (klooster van de Heilige Nikolaas) uit de 16de eeuw en het klooster van de Heilige Aartsengel in Izatovci. In Palja bleven alleen de muren over van een oud klooster uit de 9de eeuw (Todorova 2003a: 19-18).

Ook standbeelden en gedenktekens sierden het landschap in die tijd. Vaak verwezen ze naar de middeleeuwen en de strijd voor nationale eenmaking gedurende de 19de eeuw. Voorbeelden zijn de graftombe op de Neškoheuvel van 1887, die opgericht was ter nagedachtenis van de slachtoffers van de Servisch-Bulgaarse oorlog, het standbeeld van Kănju Došev, een Bulgaarse soldaat die Bosilegrad verdedigd had tegen de Servische vijand in die oorlog, en dat van de Bulgaarse Soldaat, in Caribrod.

II. 27 november 1919 – 1940

1. Politiek

1.1. De internationale situatie

Na de Vredesconferentie herstelde Europa zich van de Eerste Wereldoorlog en waren de meeste landen sterk op zichzelf gericht. Een poging om de internationale banden nauw aan te halen, namelijk de oprichting van de Volkenbond, mislukte grotendeels. De enige rol die de internationale gemeenschap in het interbellum zou spelen voor de Westelijke Gebiedsdelen was in hoofde van de commissie die de definitieve grens moest vastleggen en van de Commissie voor de Minderheden, een geleding van de Volkenbond.

Vanaf 27 november 1919 behoorden de Westelijke Gebiedsdelen officieel tot het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen. De precieze grens was echter nog niet volledig vastgelegd, daar het Verdrag van Neuilly bepaald had dat over bepaalde stukken ter plaatse moest worden beslist, door een speciaal daartoe opgerichte commissie. Op 3 november 1920 kwam de commissie ter plaatse aan en begon haar werk. Een verslag hierover vinden we terug bij Metodi Petrov (2003: 24). Volgens hem ging het er behoorlijk arbitrair aan toe, daar het niet mogelijk bleek een ‘natuurlijke’ grens aan te duiden. Het gevolg was dat families van elkaar gescheiden werden, boeren niet meer aan hun gronden konden omdat een stuk ervan aan de andere kant van de grens lag, streken in twee gescheurd en dorpen verdeeld werden.

Het gezag van de commissie werd echter ondermijnd door de inval drie dagen na haar aankomst van het leger van het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen, dat de gebieden binnendrong en de belangrijkste strategische punten bezette, met name de dorpen Klisura, Drainci, Grozdatovci (Grozdatovci), Strezimirovci, Palja, Suhi dol, Kolunica en Kostrošovci (Božkova 1996: 30). Op die manier breidden ze kort daarna het gebied uit tot Caribrod, Bosilegrad en een deel van Trn.

Het probleem dat ten gevolge van deze inval opdook, was dat het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen er een nieuwe minderhedengroep bij had. Er leefden wel al Bulgaren, onder andere ten gevolge van het verdrag van Berlijn van 1878 (cfr. supra), maar nu kwam daar een geconcentreerde gemeenschap bij. Dit was geen alleenstaand geval na de Vredesconferentie van Parijs en de Volkenbond voorzag problemen. Daarom werd in 1921 een aparte commissie opgericht, die de problemen van de minderheden behandelde die ten gevolge van de Vredesconferentie van Parijs en de daaruit voortgevloeide verdragen ontstaan waren.

Deze commissie was voorbereid door pogingen van de Volkenbond om een bescherming van de minderheden in haar statuut op te nemen, maar ondanks overleg en behandeling van vragen over de

tolerantie en gelijkheid van volkeren, was er in de eindtekst geen enkele clausule opgenomen die iets concreets zei over de rechten van de minderheden. Alleen in par.10, 16 en 19 werden een aantal algemene richtlijnen weergegeven. Het kwam erop neer dat de minderheden het recht hadden petitie te sturen naar de Volkenbond. Om efficiënter te werken werd een speciaal comité opgericht dat uiteindelijk uitgroeide tot de Commissie voor de Minderheden met als eerste voorzitter de Noor Erik Colban (Hrisimova 1994: 170).

Die commissie kwam evenwel behoorlijk moeilijk op gang, omdat ze geen concrete richtlijnen had. Uiteindelijk werd in september 1923 een resolutie aangenomen die vier voorwaarden stelde waaraan documenten van de minderheden moesten voldoen om behandeld te worden. Een eerste was dat het probleem of de minderheid als onderwerp van een document of petitie, ontstaan moest zijn ten gevolge van een van de vredesverdragen die opgesteld waren na de Eerste Wereldoorlog. Ten tweede moest het verzoek een vraag om een wijziging van het Verdrag van Neuilly betreffen en mocht het zeker geen vraag om afscheiding zijn. De derde voorwaarde was dat alleen geautoriseerde en erkende instellingen petitie of documenten mochten indienen. Tot slot werden er richtlijnen gegeven wat betreft het woordgebruik: documenten moesten opgesteld zijn in een neutrale stijl en taal en mochten geenszins grof of aanvallend zijn ten opzichte van de staat of regering die onderwerp waren van de klacht (Hrisimova 1994: 171).

1.2. De houding van Servië ten opzichte van de Westelijke Gebiedsdelen

Op 6 november 1920 werden de Westelijke Gebiedsdelen militair bezet. Op die manier zette Belgrado het Verdrag van Neuilly in de praktijk om. Ook nadat de aanhechting een feit was, bleef in de buurt een legereenheid achter, die de plaatselijke bevolking in het oog hield en erdoor moest worden onderhouden.

De politiek van Servië ten opzichte van de Westelijke Gebiedsdelen in het interbellum was er een van assimilatie en serbisering. De culturele beleving van de bevolking in de nieuw aangehechte streken werd sterk beknot. Zo werden Bulgaarse bibliotheken en leesalen gesloten, kwam er een verbod op het gebruik van Bulgaars, werden Bulgaarse familienamen op -ov en -ova vervangen door Servische die eindigen op -ić, alle Bulgaarse boeken werden op de verboden lijst geplaatst en de Bulgaarse standbeelden en gedenktekens werden vernietigd. In de woorden van Zdenka Todorova: “*Al wat Bulgaars was, werd verboden*” (Todorova 2004: 25). Bij deze assimilatiepolitiek kwam de nadruk sterk op de taal te liggen, omdat dat aspect van identiteit het meest directe en opvallende verschil tussen de Bulgaren en de Serven was.

Verder werden de grenzen streng bewaakt, zodat een vrij passeren niet mogelijk was. Dit bracht het probleem van de ‘dvuvlastni imoti’, het ‘gesplitste bezit’ met zich mee, waarbij grond die toebehoorde

aan één rechtspersoon zich in twee verschillende staten bevond. Pogingen om toch de grens over te steken bekocht men niet zelden met de dood.

De centrale autoriteiten namen ook snel de touwtjes in handen van de politieke instellingen in de streek. De machtsoverdracht vond al onmiddellijk op 6 november 1920 plaats. Naar Caribrod werd een groep van vier figuren gestuurd, die dat moesten verwezenlijken: Kosta Aleksić (districtshoofd), Josif Dinić (bediende bij de politie), Mihajilo Milićević (kolonel) en Jovan Popović (priester). Zij werden rustig en waardig ontvangen, zij het evenwel zonder bijzondere ceremonies. Stefan Ivanov, het stadshoofd tot dan, wachtte Aleksić op, droeg hem de macht over en vertrok naar Bulgarije. Aleksić werd korte tijd later dan vervangen door de radicalere Nikol Pašić (Zlatković ea. 1989: 71).

Hierna moest een nieuw plaatselijk bestuur worden ingericht, en daarvoor werd vooral beroep gedaan op Bulgaren uit de plaatselijke bevolking. In Caribrod werd de molenaar Biga Tončić (oorspronkelijk: Tončev) als burgemeester aangeduid. In 1925 mochten de mensen voor het eerst naar de stembus, om een plaatselijk bestuur te kiezen. De kiesresultaten leunden dicht aan bij die van voor 1919: dezelfde mensen van toen kwamen weer aan de macht (overwegend handelaars, zelfstandigen en bankiers) en al gauw werden zij voor de kar van de centrale autoriteiten gespannen (Zlatković ea. 1989: 71). Hoewel de verkozenen allemaal democraten waren, kon de communistische partij al op behoorlijk wat aanhang rekenen binnen de Westelijke Gebiedsdelen. Al voor de Eerste Wereldoorlog waren de sympathieën voor het communisme duidelijk merkbaar, wat zich onder andere uitte in de oprichting van een aantal arbeidersverenigingen. Maar er waren nog geen plaatselijke partijorganen, zodat die sympathieën zich niet concretiseerden in verkozenen. Alleen in Željuša en Poganovo waren er al zulke organen (Nikolov 2002: 26-27). Een meer uitgebreid netwerk van de Communistische Partij was overigens niet mogelijk, want door een aantal maatregelen uit het begin van de jaren '20 werd de partij sterk tegengewerkt. De 'Wet ter Bescherming van de Staat' van 1921 verbood ze zelfs (Šuster 225).

1.3. De onmacht van Bulgarije

In het begin van de jaren '20 was Bulgarije monddood, door het Verdrag van Neuilly dat het land strenge eisen had opgelegd. Het afstaan van de Westelijke Gebiedsdelen aan het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen was slechts het topje van de ijsberg. Daarnaast moest Bulgarije een schadevergoeding betalen, stukken grondgebied aan Griekenland afstaan, zijn leger inperken, ... Eerder dan op buitenlands beleid was de politiek daarna op het binnenland gericht, dat alle aandacht opslokte.

Toch was er in het begin van de jaren '20 onder de Bulgaarse Agrarische Unie een schuchtere toenaderingspoging tussen Bulgarije en het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen, die concreet vorm kreeg in het Verdrag van Niš van 1923 (Nikolov 2002: 20). In maart 1923 werd een conferentie georganiseerd met vertegenwoordigers van beide landen, om een aantal moeilijke kwesties op te

lossen, waaronder de bewaking van de grens tussen de landen en het probleem van het zogenaamde ‘gesplitste bezit’. Tot een allesomvattende oplossing kwam het niet. Wel werden een aantal kwesties uit de weg geruimd, en ter oplossing van de andere, waarvoor tot nog toe geen uitweg was gevonden, moest een commissie samengesteld worden. Dat was gepland voor eind maart 1923, in Sofia, maar is nooit uitgevoerd, omwille van de interne gebeurtenissen in Bulgarije: in 1923 werd de regering omvergeworpen door de militaire coup, waarbij Stambolijski het leven liet (Baumont 1967: 112).

Tegen het einde van de jaren ‘20 kwam er opnieuw een toenadering tussen Bulgarije en het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen (vanaf 1929 het Koninkrijk Joegoslavië). Dit kwam de Westelijke Gebiedsdelen niet ten goede omdat Bulgarije de kwestie van een Bulgaarse minderheid in Servië niet wou aanraken om de relaties met Joegoslavië niet te verzuren.

In 1934 volgde in Bulgarije opnieuw een staatsgreep, dit keer gepleegd door de rechtse overkoepelende politieke groep Zveno en een aantal militaire facties en dit als reactie op de economische crisis sinds 1934 en de gefaalde regering Lipačev. Hierna verviel het land min of meer in een dictatuur. Zveno was al vroeger opgericht, als een soort supra-partijorganisatie, die zich ten doel stelde de politieke instellingen te consolideren, om op die manier de macht van de staat te vergroten en dan economische groei te bekomen. Door middel van een coup zag de organisatie kans haar ideeën te realiseren. Maar onder de leiding van kolonel Velčev en Kimon Georgiev werden nogal dictatoriale maatregelen getroffen zoals het aan banden leggen van de pers, het verbod op organisaties zonder goedkeuring van de regering,... Tegen 1935 dan trad koning Boris III voor het eerst op als zelfstandige politieke factor en nam met behulp van een aantal militaire en burgerlijke groepen, die gealarmeerd waren door de dictatoriale neigingen van de Zvenogroep, de macht zelf in handen en installeerde eigenlijk een dictatuur van de koning. In deze periode werd geen aandacht meer besteed aan de Westelijke Gebiedsdelen (Petrov 1995: 192).

2. De sociaal-economische situatie: emigratie en ingeperkte middelen

In het begin van deze periode stellen we een ontvolking vast: heel wat mensen ontvluchtten de streek en trokken naar Bulgarije. Een en ander had te maken met de hiervoor beschreven harde aanpak van de Serven. De migratie verliep in een aantal ‘golven’. Een eerste kwam op gang toen bekend raakte dat Bulgarije een aantal gebiedsdelen aan het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen zou moeten afstaan. Dit was in september 1919. Velen voorzagen het onheil, namen het zekere voor het onzekere en vertrokken. Deze etappe duurde tot 6 november 1920, toen de Serven effectief (militair) bezit namen van de gebieden (Milanov: 1994: 19).

Van een tweede ‘golf’ kunnen we spreken van 6 november 1920 tot het einde van 1923. Dit was de grootste. De cijfers gaan van ongeveer tienduizend mensen (Milanov 1994: 20) tot twintigduizend (Petrov 1995: 55). Dit zijn redelijk hoge aantallen voor een gebied waarvan het totale bevolkingsaantal maar rond de zestigduizend lag. Hoogstwaarschijnlijk zijn ze wat bijgekruid, maar ging het toch om een grote groep. Als derde etappe onderscheiden we de periode van 1923 tot 1939, hoewel we hier moeilijk van etappe kunnen spreken. Het ging namelijk om individuele gevallen waarin af en toe nog mensen erin slaagden de gesloten grens over te steken. Die pogingen gingen zoals eerder vermeld niet zelden gepaard met dodelijke slachtoffers.

De vluchtelingen kwamen vooral terecht in Sofia, Kjustendil en het gebied van Trän en Kula dat bij Bulgarije bleef horen. Naar Kjustendil vluchtten vooral mensen uit Bosilegrad, omdat die twee steden economisch, cultureel en historisch nauw met elkaar verbonden waren (Stojneva en Jančeva 2002: 300). Over de opvang van de vluchtelingen lopen de meningen uiteen. Petrov wijst erop dat de vluchtelingen al snel ontgoocheld waren in hun hoop een beter leven te leiden in het Bulgaarse moederland, daar de regering, die zelf nog aan het herstellen was van een economische en politieke crisis na de Eerste Wereldoorlog, helemaal geen aandacht schonk aan de noden van de vluchtelingen. Volgens diezelfde auteur had de Bulgaarse overheid zich neergelegd bij de beslissingen van Parijs en *“verkeerde zij in volledige psychologische capitulatie”* (Petrov 1995: 55-56).

Dit wordt echter tegengesproken door Milan Milanov (1994: 28-29), die een aantal wetten opnoemt die wijzen op een zekere bescherming van en steun aan de vluchtelingen uit de Westelijke Gebiedsdelen. Hij vermeldt dat er een commissie werd opgericht die zich bezighield met de vluchtelingenproblematiek en dat op 13 november 1920 een wet werd aangenomen die de vluchtelingen een zekere hoeveelheid grond zou toebedelen. Dit deed de overheid volgens hem niet volledig uit altruïstische overwegingen. In het gebied waar ze grond voorbestemde voor gevluchte Bulgaren, woonden veel Vlachen. De Vlachen (of Walachen) zijn een Slavische bevolkingsgroep die op meerdere plaatsen in Oost- en Zuid-Oost-Europa voorkomt en een soort Roemeens dialect spreekt. Door daarheen Bulgaren over te brengen, hoopte de overheid het Bulgaarse karakter van de streek te bewaren. Concreet kregen de gezinnen twaalf decare grond in een aantal gebieden, namelijk die van Vidin, Plevan, Lom, Belograd, Dimitrov en Orjahov. Kort daarna werd die oppervlakte vergroot. De vluchtelingen zouden ook financiële steun gekregen hebben van de Bulgaarse Agrarische Bank (Milanov 1994: 24-25).

De Bulgaarse overheid zou dus wel degelijk inspanningen gedaan hebben voor de vluchtelingenopvang, al geeft Milanov toe dat de maatregelen uiteindelijk onvoldoende waren en niet verhinderden dat de gevluchte Bulgaren een moeilijk bestaan leidden (Milanov 1994: 29). Bovendien waren er inderdaad zo goed als geen maatregelen op cultureel vlak. Daarvoor moesten de vluchtelingen zelf instaan.

Het spreekt voor zich dat deze ontvolking geen gunstige invloed had op de economische situatie van de Westelijke Gebiedsdelen. Nadat de streken bij het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen waren gaan behoren, bleef een groot deel van de bevolking actief in de landbouw. De belangrijkste gewassen waren rogge, tarwe en maïs. Ook de veeteelt bleef het goed doen in de gebieden die daarvoor geschikt waren. In de mate van het mogelijke werden deze producten verhandeld op naburige marktjes, maar net daar knelde het schoentje. Door het strenge grensbewind van de Serven, die de grenzen onmiddellijk gesloten hadden, waren de verbindingswegen met Kjustendil, Trăn (het deel ervan dat bij Bulgarije bleef), Sofia en Vraca afgesneden. De handelsmogelijkheden werden op die manier drastisch ingeperkt, want zich tot Servië richten bleek al even moeilijk: de bergen aan de linkerkant van de Westelijke Gebiedsdelen vormden een obstakel. Vooral Bosilegrad en de dorpjes van het district Trăn leden hieronder. Zij moesten ofwel de 1500m hoge Haduški prespi of de 2400m hoge Vlasinabergtop over. Caribrod had het iets beter: daar kon men met producten op de markt van Pirot terecht, maar daarbij ondervonden de handelaars stevige concurrentie van de producten van de meer ontwikkelde Servische centra zoals Niš en Belgrado. Bovendien moest de bevolking zoals vermeld ook de troepen onderhouden die gelegerd waren in het gebied. Dit nam een flinke hap uit de bestaansmiddelen van de mensen.

Een bijzonder probleem in de Westelijke Gebiedsdelen was het al even vluchtig aangeraakte verschijnsel van de 'dvuvlastni imoti', het 'gesplitste bezit'. De grens was, zoals reeds aangetoond, nogal willekeurig getrokken en men had geen rekening gehouden met de persoonlijke bezittingen van de inwoners. Daardoor werd men nu met het probleem geconfronteerd dat sommige boeren of individuen grond hadden die voor een deel tot het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen behoorde en voor een ander deel tot Bulgarije. Bovendien bepaalde het verdrag van Neuilly in art.40 dat de inwoners die beslisten gebruik te maken van het recht binnen de twee jaar na het verdrag te verhuizen naar Bulgarije, hun roerende goederen met zich mee mochten nemen en hun onroerende goederen mochten behouden, in de staat waar ze vroeger verbleven (Traité de paix 1919: 29). Door de sluiting van de grenzen konden deze mensen hun grond aan de andere kant van de grens niet meer legaal verbouwen. Deze kwestie zou nog lang een struikelblok blijven. In het interbellum ondernamen Joegoslavië en Bulgarije wel enkele pogingen om de kwestie te vereenvoudigen, zoals bijvoorbeeld met het verdrag van Niš en de toenadering tussen beide landen op het einde van de jaren '20, maar tot concrete resultaten hebben die niet geleid.

3. Verzet

Met de ondertekening van het Verdrag van Neuilly op 27 november 1919 verstomde het protest niet. Integendeel, het kreeg als het ware een nieuwe impuls en ging de vorm aannemen van verzet. De militaire invasie van de Serven van 6 november 1920 echter, bemoeilijkte een en ander. Vanaf dan

krijgen we ook een heel complex verhaal: het verzet verspreidde zich over de Westelijke Gebiedsdelen zelf en Sofia, en nam de vorm aan van georganiseerd en individueel, legaal en illegaal optreden.

3.1. De legale verzetsbeweging

De legale verzetsbeweging was eigenlijk een vluchtelingenorganisatie die haar oorsprong vond in het grote aantal vluchtelingen van kort voor en na het Verdrag van Neuilly en die opereerde vanuit Bulgarije, voornamelijk vanuit Sofia. Zoals reeds besproken, kregen de vluchtelingen beperkte steun van de Bulgaarse overheid, maar in veel zaken moesten ze op eigen houtje voorzien. Al gauw ontstonden dan ook verschillende organisaties.

3.1.1. De legale verzetsbeweging formeel beschouwd

De eerste vluchtelingenorganisatie werd opgericht op 4 november 1920 en heette Nišava. Het doel van de organisatie was alle vluchtelingen uit Caribrod en omgeving te verenigen en hen te helpen bij het vinden van een woning en het lenigen van andere noden. Op 29 januari 1921 werd een gelijkaardige vereniging opgericht voor de vluchtelingen uit Trăn en op 4 april 1921 een voor die uit Bosilegrad. In die drie organisaties zaten bijna alle vluchtelingen uit de Westelijke Gebiedsdelen. Snel daarna ontstonden nog andere, kleinere verenigingen: een in het dorp Gabev, gesticht op 1 november 1923, een in Bobov Dol op 4 november 1923, in Kjustendil op 8 november, in Dolni Dăbnik op 24 november. Deze trend zette zich verder in 1924, toen ook organisaties werden opgericht in Brenica, Beloslatinsko, Ostrov, Orjahovsko, Vidin, Slivnica en Lom (Petrov 1995: 57).

Al deze bewegingen, hoewel naar de geest verwant, hadden toch elk een eigen leiding en werking. Men zag snel in dat het misschien beter was om de krachten te bundelen en meer georganiseerd te werk te gaan. Het succes van zo'n eenmaking bleek al bij de krant 'Zapadno Eho' die de vluchtelingenorganisaties op gezamenlijk initiatief in Sofia deden verschijnen vanaf 6 november 1922. Later datzelfde jaar 1922 werd in het kader van het eenheidsdenken een Tijdelijk Opperste Comité opgericht. Dat Comité bestond uit vertegenwoordigers van de drie grote vluchtelingenorganisaties van Sofia (die van Caribrod, Trăn en Bosilegrad) en had als doel die drie (grote) organisaties en de andere (kleinere) te verenigen. De eerste voorzitter ervan was Ljubičević.

Een eerste verwezenlijking van het comité vond plaats in 1923, naar aanleiding van de driejarige bezetting van de Westelijke Gebiedsdelen. Er werd een grote manifestatie op het getouw gezet, voorafgegaan door een kerkdienst in de Sveta Nedelja en gevolgd door een toespraak van de Episcop. Het werd een waar succes. Naar schatting twaalfduizend mensen namen eraan deel (Petrov 1995: 61). De hele bijeenkomst was de verdienste van de vluchtelingenorganisaties van Bosilegrad, Caribrod en Trăn en van het Tijdelijk Opperste Comité van de vluchtelingen van de Westelijke Gebiedsdelen.

Als gevolg van het succes van deze manifestatie begon men te pleiten voor een echte en volledige eenmaking van alle vluchtelingenorganisaties. Het Tijdelijk Opperste Comité moest een permanent comité worden. In een aantal kranten kwam een discussie op gang over hoe men het moest aanpakken, wat de aard van de organisatie zou zijn, de werking ervan,... Men dacht daarbij vaak aan een legale organisatie die de vluchtelingen moest bijstaan, door te voorzien in culturele activiteiten en de “*bescherming van de levensinteresses van de Bulgaren van de Westelijke Gebiedsdelen*” (Petrov 2003: 58).

Op 8 november 1924 was het dan zover. Op het Stichtende Congres werd officieel de ‘Organisatie van de Vluchtelingen uit de Westelijke Gebiedsdelen’ opgericht. Er was vanaf dan een overkoepelende organisatie, maar dat betekende niet dat de vroegere aparte bewegingen daar volledig in opgingen. De afzonderlijke organisaties bleven bestaan en werken, maar waren nu verbonden door een gemeenschappelijke leiding, hetgeen samenwerking moest vergemakkelijken.

Op het Stichtende Congres werd meteen het statuut van de organisatie uitgewerkt. Het doel van de organisatie was enerzijds de Bulgaarse vluchtelingen uit de recentelijk door de Serven bezette gebieden te verenigen en hun culturele en materiële noden te lenigen en anderzijds de belangen te verdedigen van de Westelijke Gebiedsdelen en van de Bulgaren die daar waren achtergebleven. Er werden ook een aantal manieren aangeduid om dit doel te verwezenlijken. Dit kon gebeuren door de Bulgaarse regering en de Volkenbond te benaderen en hen proberen te sensibiliseren voor het probleem van de Westelijke Gebiedsdelen, door de zaak te populariseren en zo te verspreiden over het hele land, door bijeenkomsten en manifestaties te organiseren, door een tijdschrift uit te geven,... (Petrov 2003: 61)

De organisatie had ook een uitgekende structuur. Ze was eigenlijk gevormd uit een aantal aparte, plaatselijke verenigingen, die niet volledig in de organisatie opgingen, maar afzonderlijk bleven bestaan en functioneren. Deze plaatselijke verenigingen konden voorkomen op alle plaatsen waar minstens tien vluchtelingenfamilies of vijftig vluchtelingen woonden. Op plaatsen waar dit niet het geval was, mochten de vluchtelingen zich aansluiten bij de dichtstbijzijnde vereniging. Elke plaatselijke organisatie bestond uit effectieve leden en ereleden en vrijwillige medewerkers, waarbij een effectief lid alleen een Bulgaar kon zijn afkomstig uit de Westelijke Gebiedsdelen, terwijl een vrijwillige medewerker gelijk wie kon zijn. Ook alleen de Bulgaren uit de Westelijke Gebiedsdelen konden de functies vervullen van voorzitter, ondervoorzitter, secretaris en penningmeester of de kandidaten ervoor kiezen. Stemmingen werden gehouden volgens het principe van een gewone meerderheid.

Ook op het centrale niveau werden de kandidaten verkozen, waarbij mandaten uitgedeeld werden telkens voor één jaar. Dit centrale niveau bestond uit het Opperste Comité, de Controlecommissie en

het Redactiecomité. De functie van dit laatstgenoemde was instaan voor het tijdschrift van de vluchtelingen, dat ieder lid van de organisatie kreeg. De Controlecommissie had een controlerende functie, zoals de naam verraaft, en de taak van het Opperste Comité, bestaande uit negen leden, verkozen op een congres en drie van elke streek (Trän, Bosilegrad en Caribrod), was het uitvoeren van de beslissingen die genomen waren op de congressen. Daarnaast volgde het ook het doen en laten van de plaatselijke verenigingen en kwam het tussen wanneer een plaatselijke afdeling of een lid het statuut overtrad. Het Opperste Comité riep ook de congressen samen, keurde de samenstelling van de permanente leiding van de afzonderlijke afdelingen goed, leidde de uitgave van het tijdschrift en werkte een reglement uit. Er was ook een stempel voorzien. Die was rond en had volgend opschrift: 'Värhoven komitet na bežancite ot Zapadnite pokrajnini' [Opperste Comité van de vluchtelingen uit de Westelijke Gebiedsdelen] (Petrov 1995: 108).

Jaarlijks werden congressen gehouden, waarop de leden van het Opperste Comité, het Redactiecomité, de Controlecommissie en gezanten van de afzonderlijke verenigingen aanwezig waren. Verenigingen die tot twintig leden telden, mochten twee afgevaardigden sturen, die met meer dan twintig leden mochten één vertegenwoordiger per tien leden kiezen. De bevoegdheden van de congressen waren onder andere het aanvullen en veranderen van het statuut, het bekijken van de jaarlijkse rekeningen en de rapporten en verslagen van het Opperste Comité, van het Redactiecomité en van de Controlecommissie, het bespreken van het budget, het oplossen van discussiepunten tussen de verschillende afdelingen en het bepalen van de plaats van het volgende congres (Petrov 2003: 65).

In totaal zouden er acht congressen worden gehouden, één per jaar. Het eerste ging door op 7 en 8 april 1926, het tweede op 1, 2 en 3 mei 1927, het derde op 20 april 1928, het vierde van 10 tot 12 mei 1929, het vijfde op 2 maart 1930, het zesde op 17 april 1931, het zevende op 8 mei 1932 en het achtste en laatste in mei 1933. Alle acht congressen verliepen grotendeels volgens dezelfde structuur. Ze werden geopend door een spreker, er werden nieuwe leden verkozen voor de verschillende comités en commissies, het jaar werd geëvalueerd, er werd naar een oplossing gezocht voor actuele problemen en de datum voor de volgende conferentie werd vastgelegd (Petrov 1995: 71-103 en 123-167).

De Organisatie van de Vluchtelingen uit de Westelijke Gebiedsdelen had ook een vrouwenvleugel, hoewel die er pas redelijk laat is gekomen. Op 26 oktober 1930 werd een commissie in werking gesteld die de oprichting van zo'n vrouwenafdeling moest voorbereiden en op 28 februari 1932 kwam de afdeling er dan definitief onder de naam 'Culturele liefdadigheidsvereniging van de vrouwen van de Westelijke Gebiedsdelen' (Žensko kulturno-prosvetno blagotvoritelno družestvo na zapadnopokrajninkite), met als eerste voorzitter Jurdanka Stefanova. Het doel van de vrouwenvereniging was vooral cultureel gericht, maar ze had ook een liefdadigheidskarakter, dat geïnterpreteerd moet worden in de lijn van het bijstaan van de vrouwen uit de Westelijke Gebiedsdelen die die streek waren ontvlucht. Niet alleen de gevluchte vrouwen uit de Westelijke

Gebiedsdelen mochten er lid van worden, maar ook die uit Moravië, hun dochters, hun schoondochters en sympathisanten (Milanov 1994: 58).

3.1.2. De legale verzetsbeweging in de praktijk

Zoals blijkt uit wat voorafgaat, besteedde men veel aandacht aan de structuur van de organisatie, maar ondertussen was men ook niet bij de pakken blijven zitten wat betreft de effectieve werking ervan. Het belangrijkste werkinstrument waren brieven, in de eerste plaats gericht aan de Commissie voor de Minderheden (cfr. supra).

De vluchtelingenorganisatie van de Westelijke Gebiedsdelen zou in totaal 23 brieven sturen aan deze commissie. De inhoud ervan was over het algemeen sterk gelijklopend: ze klaagden het beleid van de Servische overheid aan, omdat die de Bulgaren onderdrukte, ze vermeldden dat de Bulgaren hun eigen taal niet mochten gebruiken, dat de Bulgaarse scholen en andere instellingen gesloten waren, dat er geregeld arrestaties en zelfs mishandelingen en moorden plaatsvonden. De afgevaardigden van het Opperste Comité vroegen aan de Commissie van de Minderheden om hier maatregelen tegen te nemen, in het bijzonder met het oog op het onderwijs, de religieuze vrijheid en het gebruik van het Bulgaars (Hrisimova 1994: 172-181).

Van de 23 brieven die de Bulgaren uit de Westelijke Gebiedsdelen schreven, werden er slechts tien ontvankelijk verklaard. De meeste werden afgewezen, omdat ze te grof en aanvallend waren. Een belangrijk keerpunt in dat verband was de brief van 5 september 1927, waarin Stefanov, op dat moment voorzitter van de Organisatie voor de Vluchtelingen uit de Westelijke Gebiedsdelen, aangaf dat de Bulgaren nu al voor de achtste keer hun grieven kenbaar maakten. Andermaal werd herhaald waar het om ging en aan welke misdaden zij blootstonden. Naar aanleiding van deze brief werd een speciale commissie van drie leden opgericht, bestaande uit E. Colban, A. Chaspedes en P. Azkarate. Zij bestudeerden de brief, maar verklaarden de klacht erin onontvankelijk en dit om vier redenen: het stond niet vast dat er werkelijk een Bulgaarse minderheid in het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen was, de toon van het document was te grof, de oorsprong ervan ongeloofwaardig en de inhoud verraadde separatistische neigingen (Hrisimova 1996: 173). Dit antwoord zorgde voor een ommekeer en had een invloed op de volgende brieven die de Organisatie schreef: die kenmerkten zich voortaan door een rustig, beheerst schrijven.

De verandering in schrijfstijl betekende echter niet automatisch dat de volgende brieven wel ontvankelijk werden verklaard. De Commissie wees ze nu niet zozeer meer af omwille van de grove aanvallende toon, maar omdat ze latente afscheidingseisen bevatten of niet van een geautoriseerde instelling kwamen. Dit laatste heeft nadere toelichting nodig. Het was zo, dat de brieven van de Bulgaren uit de Westelijke Gebiedsdelen aan de Commissie opgesteld waren door de Organisatie van

Vluchtelingen uit de Westelijke Gebiedsdelen vanuit Sofia en dus niet door de Bulgaren die in de gebieden zelf woonden. Daarbij kwam dat gezanten van het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen de Commissie er herhaaldelijk van probeerden te overtuigen dat er in hun koninkrijk helemaal geen Bulgaarse minderheid was. Zij slaagden in hun opzet en dit bracht met zich mee dat de documenten van de Organisatie van Vluchtelingen op de korrel werden genomen. Van de tien documenten die dan toch ontvankelijk werden verklaard, werd niet één verder behandeld. Ook wanneer de Commissie in 1929 klachten kreeg van de Franse Liga ter Bescherming van de Mensen- en Burgerrechten en van de Bulgaarse Vereniging voor de Vrede, bleef ze de andere kant opkijken (Hrisimova 1996: 173).

De vluchtelingenorganisatie gaf niet op en bleef integendeel haar best doen om het probleem van de Westelijke Gebiedsdelen internationale aandacht te geven en uiteindelijk was er dan toch sprake van een zeker succes: de Organisatie van de Vluchtelingen uit de Westelijke Gebiedsdelen werd uitgenodigd op het vijfde Congres van de Europese Minderheden in 1929. Belgrado was hiermee niet opgezet en probeerde het alsnog te verhinderen, maar de vertegenwoordigers van de staten die het hoge woord voerden (nog steeds de overwinnaars van de Eerste Wereldoorlog) besloten af te wachten.

Zo kwam het dat op 28 augustus Emanuil Popdimitrov voor de congresleden, in het Frans, zijn rede kon afsteken waarin hij de aanwezigen probeerde te overtuigen van het bestaan van een Bulgaarse minderheid in Joegoslavië. En hij oogstte daarbij succes. Het was de grootste verdienste van de organisatie tot dan toe: het bestaan van een Bulgaarse minderheid in Joegoslavië werd eindelijk aanvaard als historisch feit. Een andere spreker, een journalist van de krant 'Zapadno Eho', die enkele dagen later aan het woord was op het congres, slaagde erin de congresleden ook nog te overtuigen van de slechte behandeling die de Bulgaren in Joegoslavië ondergingen, door te antwoorden op de vraag waarom zijn tijdschrift in Sofia werd uitgegeven, dat het "*op straffe van het leven verboden was Bulgaars te spreken in de Westelijke Gebiedsdelen*" (Petrov 2003: 90).

Hiermee was evenwel nog niet alles in kunnen en kruiken. Op het volgende Congres van de Europese Minderheden, in 1930, hadden de Joegoslavische gezanten hun visies opnieuw weten door te drukken, waardoor de vertegenwoordiger van de Westelijke Gebiedsdelen, dit keer E. Stefanov, gedwongen werd een declaratie te ondertekenen van loyaliteit ten opzichte van het Koninkrijk Joegoslavië. Omwille van het feit dat die congressen volgens de vertegenwoordigers van de Organisatie van de Vluchtelingen uit de Westelijke Gebiedsdelen geen gelegenheid boden om vrij hun zaak te bepleiten, werd besloten geen gezant meer te sturen naar het congres van 1931 en ook daarna heeft de organisatie niet meer aan die congressen deelgenomen, waarmee ze een belangrijk internationaal forum links liet liggen.

Een ander belangrijk richtpunt van de vluchtelingenbeweging was cultuur. Misschien bereikte ze op dit gebied wel het meeste succes. Een eerste verwezenlijking was, zoals gezien, de krant 'Zapadno Eho', die later 'Zapadni Pokrajnini' zou worden. De krant uitte zich als woordvoerder van de Westelijke Gebiedsdelen en kaartte vooral actuele thema's aan. Het doel ervan was dubbel: alle vluchtelingenorganisaties verenigen en de Bulgaarse maatschappij bekend maken met het probleem van de Westelijke Gebiedsdelen en hun vluchtelingen. Voor de financiering richtte ze zich tot het ministerie van Buitenlandse Zaken en rekende ze op liefdadigheid. De krant bracht heel wat polemieken aan, onder andere over de te volgen weg. Met de regelmaat van een klok verschenen er ook artikelen in over wandaden van de Servische bezetter. Elk incident over Bulgaren die mishandeld of gedood werden door de Serven werd erin opgenomen, al dan niet aangedikt. Twee andere vormen van culturele activiteit waren de oprichting van de bibliotheek en van een wetenschappelijk instituut. De Bibliotheek van de Westelijke Gebiedsdelen had een eigen drukkerij, waarin als eerste boek 'Sărbite i nie' [De Serven en wij] van Stilijan Čilingirov van de pers rolde. Het Wetenschappelijk Instituut had zijn eerste zitting op 18 juni (Petrov 1995: 159) of juli (Petrov 2003: 102) 1932.

Uiteraard mocht het de Organisatie van de Vluchtelingen uit de Westelijke Gebiedsdelen niet aan een feestdag ontbreken. Aanvankelijk was 6 november gekozen, de dag waarop de Serven de Westelijke Gebiedsdelen militair bezetten, maar op het derde congres werd een andere dag gekozen, omdat volgens veel vluchtelingen 6 november helemaal geen vreugdevolle dag was die plechtig moest worden gevierd. De uiteindelijke keuze viel op 8 november, Dimitrovdan (feestdag van de Heilige Dimitri). Dat is een orthodoxe feestdag waarop het begin van de winter gevierd wordt. Vanaf dan wordt de eerste sneeuw verwacht.

Vanwaar kwamen nu de gelden om dit alles mogelijk te maken? Voor een deel werd een beroep gedaan op de leden van de organisatie, maar dit volstond niet om alles te financieren. Er moest jaarlijks 130 lev lidgeld betaald worden aan het Opperste Comité en nog eens een driemaandelijks bijdrage aan de plaatselijke afdeling, die het bedrag zelf mocht vastleggen. Maar de organisatie zat met het probleem dat de leden lang niet op tijd betaalden, als ze al betaalden. Daarom moest men andere financieringsmogelijkheden zoeken en men richtte zich tot een aantal banken. Met succes. Van de Bulgaarse Agrarische Bank kreeg de organisatie 1000 lev en van de Bulgaarse Volksbank 500. Ook de vrouwenafdeling van de organisatie zamelde zelf geld in om haar activiteiten te financieren. Ze was immers ook een belangrijke bron van cultureel engagement en organiseerde lezingen, concerten, excursies, bijeenkomsten, enzovoort. Financiële problemen zouden een constante blijven in de geschiedenis van de legale vluchtelingenbeweging in Bulgarije (Petrov 1995: 78).

In het algemeen kan gezegd worden dat de Organisatie van Vluchtelingen uit de Westelijke Gebiedsdelen steeds meer onderafdelingen kreeg en dat die afzonderlijke organisaties, in de loop van de jaren '20, steeds meer leden kregen. Hoogstwaarschijnlijk had dit te maken met de wet op de

vluchtelingen die de Bulgaarse regering had uitgevaardigd. Deze hield in dat elke vluchteling een bepaalde hoeveelheid grond kreeg (cfr. supra). Om de nodige papieren te verkrijgen die bewezen dat ze effectief vluchtelingen waren, richtten veel mensen zich tot een vluchtelingenorganisatie. Dit verschijnsel had tot gevolg dat de organisatie heel veel leden had, maar ook veel ‘ontrouwe’, waarmee de leden bedoeld worden, die zich niet inzetten voor de organisatie, maar die er vooral lid van waren uit eigenbelang. Kenmerkend hiervoor was dat het ledenaantal wel de hoogte inging, maar dat het aantal abonnementen op de krant ‘Zapadno Eho’ constant bleef (Petrov 1995: 44).

3.1.3. De jongerenorganisatie

In diezelfde periode profileerden de jongeren zich steeds meer. In 1932 werd een jongerenafdeling van de vluchtelingenorganisatie opgericht. Die kwam niet uit de lucht vallen. Integendeel, naar een dergelijke jongerenorganisatie was al vraag van in het begin. Al op 28 november 1923 had het Tijdelijke Opperste Comité de noodzaak ervan benadrukt. Er werd zelfs een commissie opgericht om het statuut van een jongerenorganisatie uit te werken. Er kwam niet onmiddellijk één grote organisatie, maar veeleer werden een aantal kleinere jongerenafdelingen opgericht, vaak als onderafdeling van een andere vluchtelingenorganisatie. Voorbeelden daarvan waren ‘Cernook’ in Kjustendil, ‘Ruj’ in Trăn en ‘Zapaden kraj’ in Sofia (Milanov 1994: 54).

In 1926, op het eerste congres van de Organisatie van de Vluchtelingen uit de Westelijke Gebiedsdelen, werd de oproep van 1923 herhaald om één jongerenbeweging te stichten als onderdeel van de Organisatie van de Vluchtelingen uit de Westelijke Gebiedsdelen. Uiteindelijk werd dan in augustus 1928 een jongerencomité opgericht, dat als doel had de basis te leggen voor één grote jongerenorganisatie. In 1930 begon men al concreet te werken aan een dergelijke organisatie, maar al gauw rezen de eerste meningsverschillen, die zich concentreerden rond het statuut van de organisatie: de jongeren wilden een volledig onafhankelijke organisatie, terwijl het Opperste Comité het liefst een jongerenorganisatie binnen haar gelederen en onder haar toezicht zag. De discussie liep zo hoog op dat het bijna tot een splitsing kwam in de nog niet eens opgerichte jongerenorganisatie.

Eenzijds waren er de voorstanders van een legale jongerenbeweging onder de vleugels van de Organisatie van de Vluchtelingen uit de Westelijke Gebiedsdelen, anderzijds die van een illegale, revolutionaire jongerenbeweging. Uiteindelijk is het toch niet tot een dergelijke tweeledige jongerenorganisatie gekomen, daar de politie er een stokje voorstak en de beginnende onafhankelijke jongerenorganisatie ontmantelde. De oorzaak van dit schijnbaar onverwachte politioptreden lag in het feit dat de jongeren contacten onderhielden met de illegale verzetsbeweging in de Westelijke Gebiedsdelen zelf, maar daarover verder meer. Dit alles zorgde dus voor enige vertraging in de uiteindelijke oprichting van een jongerengeleding. Uiteindelijk ging het jongerencomité dan toch

akkoord met de voorstellen van het Opperste Comité en vanaf 1930 had de vluchtelingenorganisatie een eigen jongerenorganisatie (Milanov 1994: 55-56).

Onder ‘jongerenorganisatie’, moest in eerst instantie eigenlijk ‘jongensorganisatie’ verstaan worden. De meisjes hadden ondertussen echter niet stilgezeten en op 31 januari 1932 vond de Stichtende Conferentie plaats voor een meisjesafdeling, waar N. Dimitrova als eerste voorzitter verkozen werd. Op 14 februari nam de beweging een statuut aan. Tot de afdeling mochten niet alleen meisjes uit de Westelijke Gebiedsdelen toetreden, maar ook sympathisanten. De beweging had een eigen feestdag: Cvetnica. Dat is een orthodoxe feestdag de zondag voor Pasen (Milanov 1994: 56).

Op 10 april 1932 werd dan besloten alle bestaande jongerenverenigingen en de meisjesbeweging te verenigen tot één vereniging, de ‘Bond van de jongeren van de Westelijke Gebiedsdelen’. Alle vluchtelingen van 10 tot 34 jaar konden er lid van worden. Wie jonger was dan 25 had echter geen kiesrecht en konden zelf niet verkozen worden. Algauw werd duidelijk dat deze beweging streefde naar zoveel mogelijk onafhankelijkheid ten opzichte van de Organisatie van de Vluchtelingen uit de Westelijke Gebiedsdelen. Zo richtte ze bijvoorbeeld een eigen persorgaan op, ‘Moravija’. Als feestdag nam ze wel Dimitrovdagen aan, overeenkomstig de keuze van de Organisatie van de Vluchtelingen uit de Westelijke Gebiedsdelen. Op het eerste congres van de vereniging werd sympathie betuigd voor de Macedonische Revolutionaire verzetsbeweging en hevige kritiek geuit op het Opperste Comité. In de praktijk zou de jongerenbeweging een soort schakel zijn tussen de legale en de illegale beweging, om uiteindelijk voor een groot deel op te gaan in de illegale verzetsbeweging in de Westelijke Gebiedsdelen zelf, zeker na 19 mei 1934 (Milanov 1994: 57).

3.2. De illegale verzetsbeweging

De idee van een gewapende verzetsorganisatie had zich ongeveer gelijktijdig ontwikkeld met die van een vreedzame protestbeweging. Ze bestond in ieder geval al van in het begin en werd voor het eerst geformuleerd door een groep jongeren uit Trăn die geen heil zagen in vreedzaam protest, maar de wapens als enige middel beschouwden om ooit het doel te bereiken. Het valt niet gemakkelijk het precieze beginpunt van de organisatie aan te duiden, want al van bij de aanvang had ze een geheim karakter aangenomen. We kunnen aannemen dat het ergens in 1922-1923 moet geweest zijn.

Daarvoor zijn een aantal argumenten. Op 18 mei 1922 werd een pamfletje verspreid met de oproep “*de kinderen niet te laten serbiseren*”. Verder verschenen in die periode in het tijdschrift van de legale vluchtelingenorganisatie ‘Zapadno Eho’ af en toe artikelen die ondertekend waren met ‘Anonimni dejci ot porobenite kraišta’ [anonieme activisten uit de onderworpen gebieden] (Velev 1999: 55). Een derde argument is dat het persorgaan van de beweging, ‘Värtop’, in 1923 zelf vermeldde dat de organisatie Värtop toen al een feit was (Velev 1999: 54). Tot slot merken we ook dat vanaf 1922 de aandacht van de Servische politie-eenheden verscherpte en er meer manschappen werden ingezet,

omdat men in de streek meer en meer te maken kreeg met tsjeta's, eerst in Bosilegrad en Trăn en later ook in Caribrod en Vidin. 'Tsjeta's' waren aanvankelijk roversbenden, vooral bestaande uit hajduten (cfr. supra). In de tweede helft van de 19de eeuw kreeg 'tsjeta' de betekenis van een soort guerrilla-eenheid in de strijd voor de onafhankelijkheid van de Osmanen (Detrez 1997:). De Bulgaren in de Westelijke Gebiedsdelen zouden naar deze structuur van verzetscellen teruggerepen hebben na de annexatie van hun gebied bij het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen (Velev 1999: 55).

Net zoals het moeilijk is het beginpunt van de organisatie aan te duiden, is het ook moeilijk te achterhalen hoeveel leden de organisatie telde en wie die waren. Vencislav Velev, auteur van een aantal artikelen over de illegale verzetsorganisatie in de Westelijke Gebiedsdelen, is hier nogal terughoudend over en vermeldt alleen Ivan Todorov G'ošev en Slavčo Lazarov (Velev 1999: 60). Metodi Petrov weet daar echter nog een aantal namen aan toe te voegen: S. Dimitrov, E. Zahariev, Sirakov, S. Angelov, Josifov, M. Stanišev, Janakiev, P. Ivanov, Č. Bazovski, E. Stefanov, I. Iliev, V. Ivanov en A. Rangelov (Petrov 2003: 71). Hij noemt ze de stichters van de organisatie. Dat over het aantal leden of over hun identiteit weinig bekend was, is natuurlijk wel logisch, want het ging tenslotte toch om een illegale verzetsorganisatie.

De beweging had drie namen, waarvan twee heel courant waren en een derde maar zelden gebruikt werd. Het gaat om 'Vătrešna Zapadnopokrajnska Revoljucionna Organizacija' [Interne Revolutionaire Verzetsorganisatie van de Westelijke Gebiedsdelen], 'Vărto'p' en 'Svoboda ili Smărt' [Vrijheid of Dood]. De eerste naam was opgesteld naar analogie met de Macedonische verzetsbeweging 'Vătrešna Makedonska Revoljucionna Organizacija' [Interne Macedonische Revolutionaire Verzetsorganisatie] terwijl de tweede verwees naar een bergtop in de buurt van Trăn. Precies op deze berg had het Bulgaarse leger tijdens de Eerste Wereldoorlog het Servische verslagen. De derde naam waaronder de organisatie bekend stond, 'Svoboda ili Smărt', was de titel van het eerste artikel in het tijdschrift van de organisatie, 'Vărto'p', dat verscheen vanaf 23 januari 1926 (Petrov 2003: 74).

Aanvankelijk bestonden de activiteiten van de organisatie vooral in propaganda en agitatie, door het verspreiden van pamfletten. Later verschoof deze manier van werken naar de achtergrond en legde men zich vooral toe op het steunen van tsjeta's. Tegen 1926 bereikte de organisatie een voorlopig hoogtepunt: een groot aantal leden en sympathisanten werkte eraan mee en de activiteiten breidden gevoelig uit. Hierdoor was er nood aan een duidelijkere interne organisatie en daarom werd begin 1928 een Tijdelijk Comité opgericht dat een stichtende vergadering moest voorbereiden. Die vond plaats op 16 december van datzelfde jaar. Het spreekt voor zich dat deze vergadering in het grootste geheim plaatsvonden wegens het illegale karakter ervan. Toch waren 47 mensen van verschillende dorpen aanwezig. Op de vergadering werd een statuut aangenomen en werden de leidende organen verkozen.

Volgens het statuut was het doel van de organisatie de inwoners van de Westelijke Gebiedsdelen te bevrijden en hen weer aan te hechten bij Bulgarije. De middelen hiertoe waren schriftelijke propaganda en wapens. Verder werd ook nog het ledengeld geregeld en werd een ijzeren discipline opgelegd aan de leden. De opgelegde discipline zou zelfs van die aard geweest zijn dat men er niet voor terugschrok leden die regels hadden overtreden hardhandig aan te pakken. Sommigen zouden het zelfs met hun leven hebben moeten bekopen (Petrov 2003: 81).

Het gevolg van de veranderingen en vernieuwingen was dat de organisatie in 1929 heel sterk stond. Ze steunde op een stevige structuur, beschikte over goede, trouwe en gedisciplineerde medewerkers en kon rekenen op de steun van de vluchtelingenorganisatie in Bulgarije zelf. Ze kon zich vanaf dan dus volledig richten op actie, mede in samenwerking met de Macedonische Revolutionaire Verzetsorganisatie. De eerste daden lieten niet lang op zich wachten. In de nacht van 6 juni 1929 werd een aanslag gepleegd op de spoorlijn tussen het station van Vranska Banja en dat van Priboj (Velev 1999: 62). Er zouden geen slachtoffers gevallen zijn, maar het was de eerste van een reeks aanslagen die zou aanhouden tot 1932.

In september 1929 volgde een nieuwe aanslag, nu op de restauratiewagen van de trein Belgrado-Caribrod. Opnieuw zouden er geen doden geweest zijn, want de getroffen wagon was leeg op dat moment. Volgens de New York Times (Petrov 2003: 109) zou de aanslag een poging geweest zijn om de conferentie in Sofia te verhinderen om grenskwesties tussen Bulgarije en Joegoslavië op te lossen. Doch deze aanslag zou waarschijnlijk niet van Värtop zijn uitgegaan, maar wel van individuele plaatselijke ontevreden. Värtop liet van zich horen door enkele andere aanslagen. Op 1 januari 1930 lieten leden van de organisatie een bom ontploffen op de trein tussen Pirot en Niš. Hierbij vielen wel slachtoffers. Op 3 maart 1930 pleegden twee onbekenden een aanslag: twee bommen in het hotelrestaurant 'Nacional' te Niš en onmiddellijk daarna twee op straat. Bij die aanslag vielen 25 gewonden, waarvan een uiteindelijk aan zijn verwondingen bezweek (Petrov 2003: 111).

Deze acties zorgden niet voor het gewenste gevolg, maar resulteerden daarentegen in een nog strenger optreden van de Serven. Bovendien, en dit wijst op een zekere verdeeldheid binnen Värtop, veroordeelde Ivan G'ošev, de toenmalige leider van de verzetsbeweging, de aanslagen met een dodelijke afloop en riep hij op tot rechtvaardigheid en moraliteit. Hij was heel duidelijk: voor moordenaars is er geen plaats in de Westelijke Gebiedsdelen (Petrov 2003: 112).

Positief was het feit dat de Westelijke Gebiedsdelen ondertussen ook meer internationale aandacht kregen: Engelse, Italiaanse, Zwitserse, Amerikaanse en andere kranten bekritiseerden de onverschilligheid van Genève ten opzichte van de oproepen van de Bulgaren en het feit dat Joegoslavië geen Bulgaarse minderheid erkende, terwijl iedereen wist dat er een was en die zelfs al internationaal erkend was (cfr. supra). De Volkenbond bleef echter zwijgen, ondanks het hoopgevende

bezoek van Ewald Amende, de secretaris van het uitvoerende comité van de Europese Minderheden, van 12 juli 1930 aan het Opperste Comité van de Organisatie van de Vluchtelingen uit de Westelijke Gebiedsdelen (Petrov 2003: 113).

Ook daarvóór was al een vorm van internationale aandacht te bespeuren. Af en toe was er enige berichtgeving over de Westelijke Gebiedsdelen in de internationale pers. Zo publiceerde de Duitse krant ‘Kölnische Zeitung’ op 5 juli 1929 een artikel over de relatie tussen Bulgarije en Joegoslavië, die gespannen bleef omdat laatstgenoemde “*de Bulgaarse minderheid niet eens die rechten gaf die alle andere overwinnende landen van de Eerste Wereldoorlog al lang aan hun minderheden gegeven hadden*” (Velev 1999: 61). In diezelfde periode schreef de Italiaanse journalist Bentivenia in de krant ‘La Tribuna’ over de aanslagen en de oorzaken van de gespannen situatie (Petrov 2003: 108). Korte tijd later, in oktober 1929, bezocht de Amerikaanse journalist Robert Sidge van de ‘Chicago Tribune’ het dorp Stremirovci, waar hij kennis maakte met Popdimitrov en Vălkadinov, beiden leden van het Opperste Comité en geboren in dat dorp. Verder schreven nog andere kranten over de Westelijke Gebiedsdelen, zoals het Italiaanse ‘Impera’, de Engelse ‘Guardian’, het Franse ‘Plan’ en het Duitse ‘Berliner Tagesblatt’.

Geleidelijk aan verschoven de activiteiten van Vărtoop (en ook die van de Macedonische verzetsbeweging) naar Belgrado. Op 12 juni 1930 ontplofte een bom in de wachtkamer van het station van Niš en om 11u ’s avonds nog een op 900m van het station op de rails van de lijn Pirot–Niš. Er vielen geen doden maar wel verscheidene gewonden, allemaal inwoners van Pirot. Deze aanslag was uitgevoerd door Asen Nikolov uit Trăn, een actief lid van Vărtoop. De politiediensten kwam hem echter op het spoor en hij werd ter dood veroordeeld (Petrov 2003: 125). Hij zou later aanzien worden als martelaar van de Westelijke Gebiedsdelen.

Op 17 maart 1931 volgde dan een aanslag in Belgrado zelf. Het ging om een drietal relatief zwakke explosies, zonder gewonden. Op 3 mei 1932 ontploften weer drie bommen in Belgrado, op het parlement en voor de drukkerij van de krant ‘Politika’. Enkele maanden later, op 30 september, was er een volgende aanslag, deze keer voor de militaire club in Belgrado. En zo waren er nog wel een aantal, die hier evenwel niet allemaal opgesomd worden.

De snelle opeenvolging van aanslagen was te kaderen in de verrechtsing die zich eind jaren ’20 begin jaren ’30 voordeed in de maatschappij, niet alleen in Bulgarije of in Joegoslavië, maar eigenlijk in heel Europa. Met deze verrechtsing vonden de legale en de illegale organisatie aansluiting bij elkaar, maar ook daarvoor al waren er banden tussen de twee. Hiervan getuigen enkele toenaderingen tussen de legale en de illegale beweging, bijvoorbeeld toen Vărtoop in 1929 zijn groeten stuurde naar het Opperste Comité, of wanneer Popdimitrov in dat jaar al sprak over een eventuele samenwerking

(Milanov 1994: 52). Bovendien hadden Värtop en het Opperste Comité een aantal gemeenschappelijke leden, onder andere Asen Nikolov en ene Milan Toplodolski (Velev 1999: 66).

3.3. Het einde van de legale en de illegale verzetsbeweging

Door de banden met de illegale verzetsbeweging in de Westelijke Gebiedsdelen haalde de vluchtelingenorganisatie zich het ongenoegen van de Joegoslavische overheid op de hals. Op 12 mei 1934 omschreef de Joegoslavische krant 'Politika' de organisatie als een onderafdeling van de Macedonische verzetsorganisatie en diezelfde dag had de krant 'Vreme' de organisatie "*de legale sectie van de Macedonische terroristische verzetsorganisatie*" genoemd (Milanov 1994: 52). De Bulgaarse overheid reageerde op deze beschuldigingen door de activiteiten van de vluchtelingenorganisatie te beperken, maar die kreeg de steun van een aantal Bulgaarse kranten: Zora, Makedonija, Zname, Radikal, Narod, Zemedelsko zname, Nezavisimost, Novini en Kambana (Milanov 1994: 52).

Deze reactie van de Bulgaarse regering paste in de verandering in het politieke landschap vanaf het einde van de jaren '20: er was een toenadering aan de gang tussen Bulgarije en Joegoslavië (cfr. supra). Dit had niet alleen gevolgen voor de legale vluchtelingenorganisatie maar oefende ook een invloed uit op de revolutionaire beweging in de Westelijke Gebiedsdelen. Zij kreeg namelijk af te rekenen met uiteenlopende visies van haar leden. Vanaf 1931 verschenen er twee tijdschriften onder dezelfde naam 'Värtop' (Petrov 1995: 186), wat erop wijst dat er ernstige onenigheid was. In mei 1932 werd nog het Tweede Congres van de Interne Revolutionaire Verzetsorganisatie van de Westelijke Gebiedsdelen georganiseerd, waar een aantal maatregelen werd getroffen in verband met discipline, maar dat was niet genoeg om de eenheid te redden.

Er vormden zich twee groepen, die bijna lijnrecht tegenover elkaar stonden. De ene concentreerde zich rond Ivan G'ošev. Deze groep wou bij de oude principes van de organisatie blijven (en verzette zich dus tegen enige toenadering tot Joegoslavië) en pleitte ervoor steun te zoeken bij de Macedonische verzetsbeweging, zoals tot dan toe het geval geweest was. De andere groep, met als centrale figuren S. Lazarov en G. Trendafilov, wilde dat de organisatie zelfstandig en onafhankelijk zou worden en zag geen graten in een eventuele toenadering tot Joegoslavië, als dat in het belang kon zijn van de Westelijke Gebiedsdelen.

De twee visies bleken niet verzoenbaar en het kwam tot een splitsing. 'Värtop' bleef bestaan als de gematigde revolutionaire beweging, terwijl 'Svoboda ili Smärt' zich afscheidde onder leiding van Ivan G'ošev. Er werden pogingen ondernomen om de twee partijen weer te verzoenen, maar tevergeefs. Beide vleugels zetten de activiteiten van het oorspronkelijke Värtop verder en maakten aanspraak op de erkenning daarvan. Zo organiseerde de gematigde vleugel een derde congres, waarvan de geldigheid bestreden werd door Svoboda ili Smärt (Velev 1999: 67).

Ook de legale organisatie in Bulgarije had te kampen met interne twisten onder haar leden. De radicalisering die zich al eerder had laten voelen drong nu ook door tot op het hoogste niveau van de organisatie en had hier haar gevolgen. Het laatste jaarlijkse congres vond plaats op 6 en 7 mei 1933. Naar gewoonte werd een nieuw Opperste Comité, verkozen, waarin nu de jonge radicalen alle posities wisten in te nemen. Er werd afgerekend met de oude garde die te traag en apathisch werd bevonden. Van een echte afscheiding kan hier dus niet gesproken worden, hoewel Eftim Stefanov, die sinds 1925 secretaris was geweest en tot die zogenaamde 'oude garde' behoorde, nog een nieuw congres organiseerde, als voortzetting van de volgens hem eigenlijke beweging, maar dit werd geen succes. Als nieuwe voorzitter van het Opperste Comité werd Ivan Basmenkov gekozen. Hij was de eerste voorzitter die openlijk sprak over de noodzaak van het bestaan van de revolutionaire organisatie Värtop en hij kondigde aan dat de organisatie toenadering zou zoeken tot Värtop.

Toch was het niet de innerlijke verdeeldheid die zou leiden tot het einde van de organisatie, maar wel de gebeurtenissen op Bulgaars nationaal niveau. Op 19 mei 1934 pleegde de politieke groep Zveno een staatsgreep in Bulgarije. Ten gevolge daarvan werden alle organisaties in Bulgarije ontbonden, tenzij ze goedgekeurd werden door de overheid en zich lieten registreren. De Organisatie van de Vluchtelingen uit de Westelijke Gebiedsdelen kon officieel blijven bestaan, maar alleen door in de kaart van de nieuwe regering te spelen, waardoor ze elke slagkracht verloor en alleen nog meer leden deed afhaken. De laatste officiële verklaring van de organisatie was de omzendbrief van 17 december 1934. Op 25 december van dat jaar volgde dan het laatste nummer van het tijdschrift 'Westelijke Gebiedsdelen'.

De revolutionaire beweging in de Westelijke Gebiedsdelen ondervond eigenlijk geen directe last van de staatsgreep in Bulgarije, daar zij een illegale organisatie was in Joegoslavië en dus buiten het juridische bereik van Bulgarije lag, maar het betekende wel een aderlating in die zin dat ze de steun kwijt was van de legale vluchtelingenorganisatie in Bulgarije. Na 1934 waren er nog wel activiteiten van Värtop en Svoboda ili Smärt, maar eerder sporadisch. Bovendien was de organisatie sterk verzwakt doordat de Joegoslavische politie de leden langzaamaan op het spoor kwam en doordat daarvoor heel wat andere leden omgekomen waren bij aanslagen of bij aanvaringen met de ordehandhavers (Velev 1999: 64).

Na 1934 was de georganiseerde verzetsorganisatie monddood. In de jaren 1936-1937 viel nog wel een gedeeltelijke heropleving op te merken, maar we zouden nooit meer kunnen spreken van een bloei als voor 1934. De organisatie was duidelijk over haar hoogtepunt heen.

De enige vorm van verzet in de periode 1934-1940 was nu lokaal, individueel en niet-georganiseerd. In 1938 kwam het tot demonstraties in Caribrod tegen de voorverkiezingsvergadering van Dragiša Cvetkovič, politicus van de in 1935 opgerichte regeringspartij Jugoslovenska Radikalna Zajednica

[Joegoslavische Radicale Unie] en van 1939 tot 1941 eerste minister van het land (Šuster 1999: 79). De manifestanten geraakten slaags met de ordehandhavers en een aantal mensen werd opgepakt. De verkiezingen zelf verliepen op een weinig orthodoxe manier: stemmen gebeurde ofwel door middel van een lijst, ofwel door de gewenste kandidaat mondeling aan te duiden (Todorov 2004: 63).

3.4. De Servische visie op verzet en protest

Op deze periode hebben Servische instanties over het algemeen een andere visie dan Bulgaarse. Vaak worden protest en verzet afgedaan als georganiseerd door en gestuurd vanuit Sofia. Daarmee wil men dus zeggen dat er in de Westelijke Gebiedsdelen geen etnische problemen waren, maar dat die werden gecreëerd vanuit Sofia, dat *“het niet kon verkroppen gebied te verliezen aan het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen”* (Zlatkovič ea. 1989: 69). Zo interpreteren bijvoorbeeld Zlatkovič, Vasev en Vidakovič de manifestaties vóór de ondertekening van het Verdrag van Neuilly en de activiteiten van Värtop. Värtop zou zeker bestaan hebben, naar het voorbeeld van de Macedonische verzetsorganisatie, maar zou vanuit Bulgarije geopereerd hebben en uitsluitend bestaan hebben uit Bulgaarse vluchtelingen uit de Westelijke Gebiedsdelen.

Ten tijde van het Joegoslavië van Tito vinden we vaak een andere manier om de gebeurtenissen te interpreteren. Dan wordt alles geschoven op het monarchistische tijdperk van het interbellum. Er wordt erkend dat er incidenten en botsingen waren en die problemen worden toegeschreven aan twee rivaliserende krachten in die tijd: het groot-Servische ideaal van de Servische bourgeoisie dat toen in Servië heerste en het groot-Bulgaarse idee van de Bulgaarse bourgeoisie in de Westelijke Gebiedsdelen (Zlatkovič ea. 1989: 73). In deze lijn wordt dan ook erkend dat er een vluchtelingenstroom was naar Bulgarije in het begin van de jaren '20, maar het zou enkel gegaan hebben om nationalistische Bulgaarse elementen, vooral soldaten en officieren, die men liever kwijt dan rijk was en die ook voor Bulgarije een blok aan het been zouden vormen (Zlatkovič ea. 1989: 69-70).

4. Beknotting van de Bulgaarse eigenheid

Het is niet zo dat na de ‘bezetting’ van de Serven er helemaal geen culturele activiteiten meer mogelijk waren of dat de cultuur geboycot werd. Alleen werd de cultuur omgevormd naar Servische maatstaven. Een aantal maatregelen op dat gebied zijn al vermeld bij de beschrijving van de politiek van het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen, waaruit de actieve assimilatiepolitiek van Belgrado bleek, vooral op het gebied van de taal.

Een ander te veroveren terrein was het onderwijs. Het lukte de Serven niet meteen het Bulgaarse onderwijssysteem in de nieuwe aangehechte gebieden naar hun hand te zetten, en daarom werd

aanvankelijk toestemming gegeven aan de Bulgaarse leerkrachten om verder hun beroep uit te oefenen. Deze beslissing gold echter maar kort: enkele maanden later werd bevolen alle scholen te sluiten. Ze zouden pas heropend worden in de herfst van 1921 (Božkova 1996: 46-47). Van dan af aan werd het Bulgaarse onderwijssysteem vervangen door een Servisch. In de nieuwe Servische scholen kregen de kinderen onderricht in het Servisch en van Servische leerkrachten die hun Bulgaarse collega's vervingen. Die collega's werden vaak overgeplaatst naar het binnenland. Het leerprogramma in de scholen was afgestemd op de Servische voorschriften. Bulgaarse taal en geschiedenis kwamen daar niet in voor, Servische des te meer. Er kwam ook een Servische instelling voor avondonderwijs en in 1923 werd een Servisch gymnasium opgericht, maar in het algemeen waren er minder onderwijsinstellingen dan voorheen.

Naast de omvorming van het onderwijssysteem, speelden de Serven nog een aantal troeven uit om de Servische cultuur plaatselijk te stimuleren. Het theatergezelschap 'Hristo Botev' kon blijven bestaan maar mocht alleen in het Servisch optreden. In 1926 kreeg Caribrod een filmzaal (die zou blijven bestaan tot 1944), waarin Servischtalige films de revue passeerden, (Nikolov 1963: 44) en er werd een 'Servisch Nationaal Comité voor Cultuur en Onderwijs' opgericht. Dat Comité had als doel de bevolking ervan te overtuigen dat ze Servisch was en dat 6 november "*de dag van hun bevrijding van het onrechtvaardige verdrag van Berlijn*" was (Milanov 1994: 17). Het werd hen verboden 24 mei, de culturele feestdag van Bulgarije te vieren en in plaats daarvan werd de viering van de Heilige Sava opgelegd, een typisch Servisch feest. Andere Bulgaarse feestdagen mochten evenmin herdacht worden.

Ook op religieus gebied voerden de Serven veranderingen door. Typisch voor de orthodoxe wereld is de verwevenheid van Kerk en Staat. Zeker in de Balkan heeft de Kerk een belangrijke rol gespeeld in de staatsvorming en was ze nauw verbonden met de nationale idee. Daarom hoeft het niet te verwonderen dat ook in de Westelijke Gebiedsdelen voor de Kerk een rol was weggelegd. Het ging immers om een gebied dat afgescheurd was van de natie, en bijgevolg ook om kerken, kloosters en gelovigen die afgescheurd werden van de moederkerk.

De rol van de Kerk kwam al tot uiting vanaf 1919. We zien dat de grote verzetsmanifestaties voorafgegaan werden door een kerkdienst. Maar gauw werd de Kerk de mond gesnoerd in de Westelijke Gebiedsdelen. Kort na de bezetting van de gebieden werden de 45 Bulgaarse kerken gesloten en de geestelijken stelde men voor de keuze ofwel een verklaring te ondertekenen dat ze zichzelf als Serf beschouwden en verantwoordelijkheid ten opzichte van het Bulgaarse Exarchaat afzwoeren, ofwel te emigreren. Wie de eerste optie koos, kreeg eerst een taalbad en werd daarna vaak overgeplaatst naar het binnenland (Todorova 2003a: 19). In de Westelijke Gebiedsdelen zelf werden Servische geestelijken aangesteld in de plaatselijke kerken. De taal van de liturgie werd de Servische variant van het Oudkerkslavisch en bovendien werden alle kerken en kloosters losgemaakt uit het

Bulgaarse Exarchaat en opgenomen in het Servische Patriarchaat. De eis van religieuze vrijheid werd dan ook herhaaldelijk geformuleerd in de brieven aan de Commissie voor de Minderheden van de Volkenbond (Hrisimova 1994).

De vele kerken en kloosters in de Westelijke Gebiedsdelen stonden nu onder het gezag van het Servische patriarchaat. Dat was vooral blij met het Poganovklooster, dat het claimde als zijnde Servisch. Sinds 1920 is daarover een grote discussie ontstaan. De Bulgaren meenden dat het dateerde uit de veertiende eeuw en gebouwd werd onder Konstantin Dejanov, een vazal van de Osmaanse sultan Bayazid I (Pavlov en Temelski 2001). De Serven bestreden die visie en beweerden dat het gebouwd was onder Stefan Dušan. De Bulgaren beschuldigden de Servische Kerk ervan alleen oog te hebben voor dat klooster en de andere kloosters en kerken aan hun lot over te laten. (Nikolov 2002: 29) In het begin was dit evenwel niet zo. In alle kerken werden Servische geestelijken geplaatst en in 1925 werd in de kerk van Kirik en Julita een vrouwenklooster ingericht (Dimitrovgrad s.d.). Wel is melding gemaakt van het feit dat in 1920 de iconen van de (Servische) Heiligen Sava en Simon in het Poganovklooster zouden zijn bijgetekend (Todorova 2003c: 25).

Vanaf nu kon de Kerk niet expliciet meer tussenkomen, maar ze bleef voortleven doordat ze in ere werd gehouden door de gelovigen. Dat was af te leiden uit het feit dat de manifestaties die de gevluchte Bulgaren in Sofia organiseerden, nog vaak voorafgegaan werden door een kerkdienst. Een voorbeeld daarvan is de kerkdienst in de Sveta Nedelja voor de besproken manifestatie van 1923.

5. Mensen- en groepsrechten

Het concept van mensen- en groepsrechten is in dit hoofdstuk misschien een anachronisme. De kwestie van fundamentele mensenrechten en vooral de bescherming ervan is pas sinds de Tweede Wereldoorlog volop tot ontwikkeling gekomen en de gedachte van groepsrechten is nog recenter, namelijk van sinds het uiteenvallen van de Sovjet-Unie en de democratisering van Centraal-, Oost- en Zuidoost-Europa. Veel staten daar hebben etnische minderheden op hun grondgebied en voor hen moet gezocht worden naar een passende oplossing, waarbij zij ten volle hun identiteit kunnen beleven, binnen het kader van het huidige statensysteem weliswaar. Door de uitbreiding van de Europese Unie bereikt die problematiek ook ons.

Toch is het zinvol ook voor de periode vóór de Tweede Wereldoorlog aandacht te besteden aan de mensenrechten, omdat het concept toen wel al bestond en de schending ervan aan de basis lag van problemen met en van de inwoners van de Westelijke Gebiedsdelen. Van het concept groepsrechten zijn in deze periode echter nog geen sporen terug te vinden. De idee van 'staat' als een sterke entiteit heerste immers nog steeds en de gedachte van bijzondere rechten voor groepen binnen de staat was

nog helemaal niet ontwikkeld. De grondwetten garandeerden gelijke rechten voor alle burgers. Meer dan dat zat er in het interbellum niet in.

5.1. Juridisch: geen erkenning van een Bulgaarse minderheid

In 1920 werd in het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen de ‘Obznana’ [Afkondiging] uitgevaardigd. Dat was een decreet in de eerste plaats gericht tegen de Communistische Partij (Šuster 1997: 225). In 1921 werd dat decreet uitgebreid en versterkt door de ‘Wet ter Bescherming van de Staat’, die de partij volledig verbood en die ook zou bepaald hebben dat nationale minderheden niet erkend werden, althans zo vermelden enkele Bulgaarse bronnen (Bojadžiev 1994: 5, Todorova 2003b: 7, Sarakt 2003). Zeker is evenwel dat in 1931 het Koninkrijk Joegoslavië een nieuwe Grondwet kreeg, waarin art. 4 stelde dat er in het Koninkrijk maar één nationaliteit was. Wel hadden alle burgers gelijke rechten en vrijheden, onder andere het recht op een eerlijk proces, vrijheid van religie en geweten, het recht op petitities,... (Constitution 1931).

5.2. Praktijk: assimilatie

Ook in de praktijk mocht er maar één nationaliteit in het Koninkrijk zijn, vandaar de assimilatiepolitiek van Belgrado ten opzichte van (onder andere) de Westelijke Gebiedsdelen. Daar in het Joegoslavische Koninkrijk Servië het hoogste woord voerde en de Westelijke Gebiedsdelen geografisch tot Servië behoorden, kwam die assimilatiepolitiek eigenlijk neer op een serbiseringspolitiek: de Serven beschouwden de Westelijke Gebiedsdelen als een etnisch Servisch gebied en aldus moest de werkelijkheid aan de theorie aangepast worden. De periode 1920–1939 is dan waarschijnlijk ook de zwaarste geweest in de geschiedenis van de Westelijke Gebiedsdelen. De Bulgaarse cultuur werd er vervangen door de Servische, wat zich het meest direct uitte in het bannen van het Bulgaars en de vervanging ervan door het Servisch (cfr. supra), daar de taal het grootste culturele verschil vormde tussen Serven en Bulgaren.

In die periode waren ook heel wat meldingen van willekeurige arrestaties, aanrandingen en moorden door de Servische autoriteiten op de plaatselijke Bulgaren. Werken van Bulgaarse auteurs over deze periode staan bol van voorbeelden. Vooral aan de grens bleek de situatie dramatisch: die werd volledig gesloten, waardoor burens, vrienden en families van elkaar gescheiden werden. De grensbewakers traden streng op tegen pogingen van mensen om de grens over te steken. In de periode 1919-1930 zouden bij grensconflicten driehonderd mensen het leven verloren hebben (Sarakt 2003). Ook de plaatselijke intelligentsia moest het ontgelden.

Over die conflicten in de Westelijke Gebiedsdelen in het interbellum krijgen we een gedetailleerd verslag van Todor Dimitrov (2001: 44-57). Van 1923 tot 1934 geeft hij een jaarlijks overzicht van het aantal omgebrachten, gemolesteerden of gearresteerden en indien mogelijk de naam en de afkomst van

die mensen. Daaruit blijkt dat er aanvankelijk sporadisch sprake was van doden. Tot 1929 telt hij er 31. Vanaf 1929 nam dat aantal sterk toe, wat waarschijnlijk wijst op een verstrakking van het Servische regime. In de vijf jaar tussen 1929 en 1934 vermeldt Dimitrov 37 individuele dodelijke slachtoffers, maar het opvallendste is dat hij een kamp vermeldt in het dorp Dolna Ljubata dat in 1929 werd opgericht en waarin meer dan vierduizend Bulgaren uit de Westelijke Gebiedsdelen zouden zijn geliquideerd. Hij haalt zijn informatie uit de Macedonische krant 'Vardar' van 10 november 1929, maar is de enige die hierover bericht (Dimitrov 2001: 47).

III. 1940 – 1945

1. Politiek

1.1. De Tweede Wereldoorlog

De internationale politieke situatie in de periode 1940–1945 werd overheerst door de Tweede Wereldoorlog. Bulgarije en Joegoslavië bevonden zich beiden in een ander kamp. Terwijl Joegoslavië nog steeds kon rekenen op Frankrijk en Engeland als bondgenoten, had Bulgarije in het interbellum nauwe banden aangeknoopt met Duitsland en Italië. Duitsland was eveneens een verliezer van de Eerste Wereldoorlog en zat daarom in hetzelfde schuitje als Bulgarije: beide landen waren economisch geïsoleerd en op die manier aangewezen op elkaar. Met Italië had Bulgarije dan weer een koninklijke band, omdat koning Boris III van Bulgarije gehuwd was met Giovanna, Prinses van Savoy en de dochter van koning Victor Emmanuel II, die op de Italiaanse troon zat van 1900 tot 1946. Hoewel Bulgarije zich eerst neutraal verklaarde in de Tweede Wereldoorlog, sloot het zich op aandringen van Hitler toch aan bij de As (Duitsland, Italië en later ook Japan), maar nam zelf geen deel aan militaire acties (Detrez 2003: 136)

De eerste successen in de oorlog waren te schrijven op naam van de As, maar naar het einde van de oorlog toe, werd duidelijk dat Bulgarije alweer aan het kortste eind zou trekken. De geallieerde troepen vielen het door Bulgarije bezette Joegoslavië binnen. De partizanenstrijders van Tito deden actief mee en vroegen aan de Bulgaarse administratieve macht de Westelijke Gebiedsdelen te verlaten met de belofte dat de kwestie na de oorlog zou opgelost worden. Op 10 september 1944 viel het partizanenleger dan Caribrod binnen en maakte een einde aan de bezetting van het gebied – het Bulgaarse leger verliet het Joegoslavische grondgebied en dus ook de Westelijke Gebiedsdelen. Daarna streed de partizanenafdeling van Caribrod actief mee in de strijd tegen de Duitsers die nog in het land waren (Zlatković 1989: 312).

1.2. De installatie van het Bulgaars gezag in de Westelijke Gebiedsdelen

Belangrijk voor de Westelijke Gebiedsdelen was 8 april 1941. Op die dag staken de Duitse troepen de Bulgaars-Joegoslavische grens over en bezetten diezelfde dag nog Caribrod en omgeving. De streek van Bosilegrad volgde enkele dagen later (Zlatković ea 1989: 169-170). De Duitsers trokken verder en vertrouwden het bestuur van de Westelijke Gebiedsdelen (en Macedonië) aan het Bulgaarse leger toe. Op die manier werd het Verdrag van Neuilly de facto ongedaan gemaakt en werden de Westelijke Gebiedsdelen weer bij Bulgarije gevoegd (Detrez 2003: 136).

In de periode 1941–1944 werden de Westelijke Gebiedsdelen opgenomen in het Bulgaarse administratieve systeem. Er werd voorzien in een lokaal bestuur, dat voor een deel aan plaatselijke

Bulgaren, maar voor het grootste deel aan uit Bulgarije overgekomen bestuurders werd toevertrouwd. Over het algemeen was het Bulgaarse gezag in de Westelijke Gebiedsdelen mild te noemen, hoewel dat niet in heel Joegoslavië het geval was. Op andere plaatsen bleek de Bulgaarse bezetting van Joegoslavië tijdens de Tweede Wereldoorlog bijzonder hard, zo zou onder andere de hele mannelijke bevolking van Niš gedeporteerd zijn (Šuster 1999: 333).

2. De sociaal-economische situatie

In de periode van de Tweede Wereldoorlog zien we een beperkte economische heropleving: er was een verbetering in de landbouw merkbaar en de oude handelswegen naar Bulgarije werden weer in gebruik genomen, hetgeen grotere mogelijkheden voor de handel inhield. De gesloten grens van voor de oorlog was verdwenen en daarmee was ook het probleem van de ‘dvuvlastnicite’, mensen met bezittingen in beide staten, opgelost.

Vanaf het begin van de oorlog zien we dat de bevolking in de Westelijke Gebiedsdelen aan het hamsteren sloeg. In het jaar 1944 zou 800 000 kg vlees gekocht zijn, 600 000 liter melk, 240 000 kg aardappelen, 300 000 eieren, 80 000 kg vet, 30 000 kg maïs, 150 000 kg gaver, 50 000 kg gerst, 250 000 kg hooi, 150 000 kg stro en 15 000 kg boter (Nikolov 1963: 52).

Van niet te onderschatten belang waren de wegwerkzaamheden die in die tijd op Bulgaars initiatief werden uitgevoerd. Volgende trajecten werden aangelegd of verbeterd: Caribrod–Trăn, Petačinci–Iskrovci–Trăn en Odorovci–Trăn. Dit waren allemaal wegen in het district van Caribrod, waarbij de nadruk lag op de verbinding met het deel van Trăn dat nog in Bulgarije lag. In het district van Bosilegrad ging de aandacht uit naar een goede verbinding met Kjustendil (Zlatković ea.187). Het uiteindelijke doel van de wegenwerken was de Westelijke Gebiedsdelen beter te verbinden met Bulgarije, wat dan weer de handel ten goede kwam. Na de terugtrekking van het Bulgaarse leger in september 1944 werd het grensregime strenger en verviel men weer in de problemen van beperktere handelsmogelijkheden en ‘gesplitst bezit’.

Ook in deze periode zien we een aantal migraties. Het begon in 1941 met de terugkeer van vroegere vluchtelingen naar de Westelijke Gebiedsdelen en de komst van Bulgaarse intellectuelen die er de Bulgaarse cultuur wilden verlevendigen door middel van taal-, geschiedenis- en cultuuronderricht. De terugkeer van de vroegere vluchtelingen zorgde evenwel voor problemen, want hun bezittingen waren natuurlijk niet onaangeroerd gebleven en waren vaak ingenomen door achtergebleven Bulgaren (Zlatković ea. 1989: 178-179). Ook de komst van de tweede groep verliep niet zonder problemen, maar daar wordt bij de bespreking van de culturele situatie dieper op ingegaan. Tegen 1944 was een omgekeerde stroom te bemerken: een aanzienlijk aantal Bulgaren ontvluchtte de streek van de

Westelijke Gebiedsdelen en vestigde zich in Bulgarije. In veel gevallen ging het om mannen uit de Westelijke Gebiedsdelen die in het Bulgaarse leger gevochten hadden, en hun families. Ook de Bulgaarse intelligentsia die in het begin van de oorlog was aangekomen, keerde terug naar Bulgarije.

3. Het verzet

3.1. 8 april 1941–10 september 1944: een verward kluwen van verzet, collaboratie en desertie

Het geheel van verzet, collaboratie en desertie tijdens de Tweede Wereldoorlog is een moeilijk te ontrafelen kwestie. Algemeen kan men stellen dat er in deze periode een dubbele kracht inwerkte op de Westelijke Gebiedsdelen. Enerzijds was er de tegenstelling ‘Bulgaar–Serf’ en anderzijds die van ‘communistisch–fascistisch’. Beide tegenstellingen hadden hun implicaties voor de houding van de bevolking tijdens de oorlog en voor het verzet.

Opmerkelijk is dat de eerste tegenstelling, die van ‘Bulgaar–Serf’, vooral uitgewerkt wordt in Bulgaarse bronnen (Nikolov 2002, Todorova 2004), waarbij benadrukt wordt dat het Bulgaarse leger als een bevrijder werd verwelkomd. De tweede tegenstelling is vaak terug te vinden in Servische bronnen (Zatković ea. 1989 en Nikolov 1963). Daarbij komt de klemtoon te liggen op Bulgarije als fascistische bezetter en op de verzetsorganisaties in de streek, die, zeker naar het einde van de oorlog toe, vaak communistische groeperingen waren. In wat volgt, wordt ingegaan op de twee interpretaties van de Bulgaarse inval, namelijk die van ‘Bulgarije als bevrijder’ en die van ‘Bulgarije als fascistische bezetter’.

3.1.1. Bulgarije als bevrijder

De visie ‘Bulgarije als bevrijder’ leefde, in het kader van vooraf besproken logica, onder de etnisch Bulgaarse bevolking voor wie de idee van etnische identiteit primeerde boven die van politieke overtuiging. Dit deel van de bevolking van de Westelijke Gebiedsdelen verheugde zich op de terugkeer van de Bulgaarse instellingen en cultuur en werkte daar graag aan mee. Deze groep was hoogstwaarschijnlijk in de meerderheid.

Hier was dus geen sprake van verzet tegen het Bulgaarse leger en de Bulgaarse autoriteiten. Eventueel verzet ging in de andere richting en uitte zich in desertie uit het Joegoslavische leger. Bij het begin van de oorlog werden de mannen uit de Westelijke Gebiedsdelen (net zoals de mannen in de rest van het land) opgeroepen om dienst te nemen in het leger. Toen in 1941 het gebied echter in handen kwam van het Bulgaarse leger, keerden veel Bulgaarse soldaten uit het Joegoslavische leger terug naar hun streek van afkomst en vaak voegden zij zich bij het Bulgaarse leger (Todorova 2004: 68). Ook naar het einde van de oorlog toe, toen de Westelijke Gebiedsdelen al weer onder Joegoslavisch gezag waren

gekomen, hield de desertie aan: na 1944 kregen nog 3 660 mannen een oproep zich voor hun dienstplicht te melden bij het Joegoslavische leger in de Afdeling I en II van Caribrod, maar slechts een derde daarvan zou daar effectief gehoor aan gegeven hebben (Todorova 2004: 72).

3.1.2. Bulgarije als fascistische bezetter

De tweede visie komt, zoals vermeld, vooral voor in Servische bronnen, die de etnische Bulgaren op de voorgrond brachten, voor wie politieke overtuiging belangrijker was dan etnie. Hierbij waren drie stromingen te onderscheiden: het Servisch communistische, het Servisch nationalistische en het Bulgaars communistische verzet. Over desertie uit het Joegoslavische leger wordt in deze opvatting vaak met geen woord gerept, de volledige nadruk komt te liggen op het verzet tegen de Bulgaarse bezetter. Ook de al aangehaalde Ivan Nikolov, schrijver en politiek activist in Bosilegrad, berichtte dat het communisme een grote aanhang had in de Westelijke Gebiedsdelen (Nikolov 2002: 27), dus deze weergave vanuit Servische hoek is geen verzinsel, de vraag is alleen of de beweging wel zo massaal was als ze wordt voorgesteld.

Een eerste vorm van verzet was georganiseerd vanuit Servisch communistische hoek en bereikte zijn hoogtepunt vanaf 1943, parallel met de successen van het partizanenleger van Tito, maar bestond vanaf het begin van de Duits-Bulgaarse verovering van Joegoslavië en de Westelijke Gebiedsdelen. Al op 8 april, de dag van de invasie, zou het Duitse leger gestoten zijn op sterke weerstand vanuit Caribrod, vooral van het regiment 'Car Lazar'. Vanuit de omliggende streken zou het verzet minder geweest zijn (Nikolov 1963: 51). Nadat het Bulgaarse leger en de Bulgaarse autoriteiten het gezag over de streek hadden overgenomen, was er sporadisch nog sprake van verzetsacties. Een voorbeeld was de aanslag van 1941 van een zekere Denko Kotev uit Borovo op een bevoorradingstrein die benzine bracht naar de Duitse troepen, ter hoogte van het dorp Gradini (Nikolov 1963: 51).

Tegen 1943-1944 namen de verzetsacties toe. Op 7 maart 1943 was er sprake van een aanval op de mijn 'Erma', waarbij grote hoeveelheden springstof buitgemaakt werden, die later gebruikt werden voor aanslagen op de spoorweglijn Niš-Sofia-Skopje. Het bleef niet bij sporadische, individuele acties, maar er werd echt een onderafdeling van Tito's partizanenleger ingericht in de Westelijke Gebiedsdelen en dit op 2 juni 1944. De partizanenafdeling kreeg de naam 'Momčil Vojvoda'.

De oprichting van deze afdeling van het Joegoslavische Bevrijdingsleger was voorbereid door de activiteiten van een aantal inwoners van de streek van Caribrod in het jaar 1943. Zij streeden namelijk mee in de afdelingen van het partizanenleger in Niš en Pirot. Het waren de leiders van de afdeling van Pirot die de oprichting van 'Momčil Vojvoda' in Caribrod initieerden.

De taak van de Caribrodse partizanenafdeling bestond erin de pro-communistische etnische Bulgaren te verenigen, de Bulgaarse bezetter te boycotten door middel van verzet, politieke bijeenkomsten te

organiseren en hulp te bieden aan het Bulgaarse partizanenleger (Zlatković ea. 1989: 261-262). Voor deze laatste opdracht beschikte Caribrod natuurlijk over uitstekende troeven, daar het op de grens lag tussen Joegoslavië en Bulgarije.

Van meet af aan was de partizanenafdeling van Caribrod heel actief en pleegde hier en daar aanslagjes. Onder andere een zuivelbedrijf in de buurt van het dorp Senokos en het hele dorp Visok moesten het ontgelden. Andere activiteiten waren blokkades en sabotages (Zlatković ea. 1989: 263-266). Daarnaast pleegden de leden van de afdeling ook nog aanslagen in Bulgarije zelf, en dus niet alleen op bezet Joegoslavisch grondgebied. Een van de belangrijkste daden van de partizanenafdeling was haar hulp bij de bevrijding van Caribrod op 8, 9 en 10 september 1944. Hierna was ze eigenlijk overbodig geworden en op 10 september werd ze vervangen door en uitgebreid tot een Caribrodse brigade, nog steeds als onderdeel van het Joegoslavische Bevrijdingsleger (Zlatković ea. 1989: 321).

Deze brigade was grootschaliger dan de partizanenafdeling maar had minder succes. Zoals reeds vermeld daagde amper een derde van de opgeroepen op. Deze informatie is ook terug te vinden bij socialistische Servische auteurs, zoals Zlatković, Vasev en Vidaković, die daarmee erkennen dat er wel degelijk sprake was van desertie. Zij vangen dit echter op door te zeggen dat het grootste deel van de deserteurs met het Bulgaarse leger mee naar Bulgarije was getrokken en daar gebleven was, waarmee ze dus aangeven dat de Westelijke Gebiedsdelen uiteindelijk ontdaan waren van pro-Bulgaarse elementen (Zlatković ea. 1989: 321).

Naast het verzet dat vanuit communistische hoek georganiseerd was, bestond er nog een concurrerende verzetsbeweging, het zogenaamde Servisch nationalistische verzet onder leiding van Draža Mihajlović. Deze beweging streed niet alleen tegen de Bulgaarse bezetter, maar ook tegen de communistische verzetsbeweging. Mihajlović was een officier uit het Koninklijke Joegoslavische leger en vond vooral steun onder monarchistisch gezinden. In de rangen van dit verzet zien we hoofdzakelijk jongens die al vóór de oorlog in de Koninklijke Militaire Academie in Belgrado zaten. Hoewel dat er niet zoveel waren uit de Westelijke Gebiedsdelen, kon toch een aparte afdeling voor Caribrod worden opgericht, onder de naam, of beter, het kenteken, '45/2', als onderafdeling van de nationalistische verzetseenheid van Niš: '45'. De Caribrodse afdeling zou zo'n twintig leden gehad hebben (Zlatković ea. 1989: 302-306).

Om het allemaal nog ingewikkelder te maken, was er ook de invloed van de ideologische tegenstelling fascisme–communisme die in Bulgarije zelf opspeelde. De Bulgaarse communistische krachten verenigden zich in het Vaderlandse Front, dat ook doordrong tot in de Westelijke Gebiedsdelen. Daar werd de plaatselijke bevolking aangezet tot weerstand tegen de Bulgaarse autoriteiten, onder andere door middel van een illegale radiozender die opruiende toespraken verspreidde (cfr. infra).

In de lente van 1944 werd de partizanenafdeling 'G.S. Rakovski' van het Bulgaars communistische verzet opgericht in Caribrod, onder leiding van Vasko Dukatski (Todorova 2004: 74). In oktober van dat jaar werd ze dan aan het bevrijdingsleger van Tito overgedragen, omdat duidelijk werd dat Bulgarije de internationale consensus zou respecteren en zich zou neerleggen bij de beslissing Caribrod en Bosilegrad bij Joegoslavië te laten.

3.2. Protest van de bevolking op het einde van WOII

Op 24 december 1944 werd in Caribrod een meeting georganiseerd tegen het behoud van de stad binnen de Joegoslavische grenzen. Zevenduizend inwoners zouden eraan deelgenomen hebben (Todorova 2004: 73). De bijeenkomst verliep niet zonder incidenten en een aantal mensen werd gearresteerd. Als antwoord op de meeting organiseerden de Joegoslavische en Bulgaarse communisten een tweede bijeenkomst, in een poging de bevolking gerust te stellen. Deze meeting was kleinschaliger dan de voorgaande, met een vierduizendtal deelnemers. Dragomir Nikolov en Slavčo Trãnski namen er het woord. De eerste was de secretaris van het districtscomité van de Joegoslavische Communistische Partij, de tweede was generaal van het Bulgaarse Volksleger. Beiden verklaarden dat de Westelijke Gebiedsdelen binnen de grenzen van Joegoslavië zouden blijven. Hierop zou een deel van de bevolking de meeting verlaten hebben, "*uit protest en woede jegens het verraad van de Bulgaarse communisten*" (Todorova 2004: 73).

4. Een tijdelijke culturele heropleving

In de jaren van de Bulgaarse bezetting kenden de streken van Caribrod en Bosilegrad een sterke culturele opleving. Op 24 april 1941 vaardigde het nieuwe Bulgaarse districtsbestuur een verordening uit dat alle Servische opschriften moesten verwijderd worden. Dit was toonaangevend voor het hele culturele beleid van de Bulgaarse autoriteiten in de Westelijke Gebiedsdelen, die de Servische elementen en invloeden wegwerkten en de Bulgaarse restaureerden.

Caribrod kreeg er een gedenkteken bij: in 1942 werd op het plaatselijke kerkhof een monument opgericht ter herdenking van de oorlogsslachtoffers, met een aangrenzend park en een fontein. Het initiatief kwam van de Bulgaarse autoriteiten die met het monument de Bulgaarse slachtoffers van de Tweede Balkanoorlog en de Eerste en de Tweede Wereldoorlog wilden gedenken (Todorova 2003: 77).

Kort na de inname van de gebieden door het Bulgaarse leger en de inrichting van het Bulgaarse gezag vond in Caribrod de opening plaats van de bibliotheek 'Otec Paisi' annex leeszaal. De boeken waren een donatie van de Bulgaarse overheid of werden vanuit het Bulgaarse binnenland opgestuurd uit

medeleven met de plaatselijke Bulgaarse bevolking. Het toneelgezelschap ‘Hristo Botev’ kon ook weer optreden in het Bulgaars in plaats van met een Servisch repertoire (Todorova 2004: 69).

Ook in het onderwijs zien we een terugkeer van het Bulgaars. Vanaf de herfst van 1941 gingen de scholen weer open. Uit Bulgarije kwamen, in het kielzog van de teruggekeerde vluchtelingen, hooggeschoolden aan, om de bevolking na al die jaren opnieuw onderwijs in de moedertaal te geven (Todorova 2004: 69). De komst van deze hooggeschoolden was nodig, omdat er een vacuüm van twee decennia was, waarin het Bulgaars nauwelijks onderwezen was. Dit impliceerde dat het ook aan didactische strategieën ontbrak om op een adequate manier het moedertaalonderwijs te realiseren.

Een ander middel om de Bulgaarse cultuur weer te verspreiden onder de plaatselijke bevolking was de pers. Die werd ingeschakeld in de propaganda ten voordele van de nieuwe machthebbers en moest bij de bevolking de vaderlandslievendheid aanwakkeren. Naast beïnvloeding van de bestaande media, werden er ook nieuwe in het leven geroepen, zoals bijvoorbeeld het weekblad ‘Bălgarski zapad’, dat volgens Zlatković en zijn medeauteurs sterk nationalistisch was en “*het groot-Bulgaarse gedachtegoed promootte*” (Zlatković ea. 1989: 220).

Zoals vermeld was er evenwel een tegenbeweging van de Bulgaarse communisten, niet zozeer tegen het patriottisme, maar tegen de fascistische ideologie. Zij slaagden erin een illegale radiozender op te starten en op die manier de jeugd aan te sporen zich te verzetten tegen de toenmalige Bulgaarse autoriteiten in de streek. De zender was evenwel maar een kort leven beschoren, want al gauw kwam de reactie van de belaagde Bulgaarse autoriteiten: de zender werd opgespoord en vernietigd (Zlatković ea. 1989: 193).

Een ander aspect van de culturele bedrijvigheid was het onderzoek van de wetenschappelijke expeditie, die in 1941 vanuit Sofia naar Caribrod gestuurd werd. De opdracht was de grot ‘Vetrena Dupka’ in de buurt van de stad te onderzoeken. Onder leiding van Ivan Bureš, speleoloog en academicus ontdekte deze expeditie een nieuw soort grotsprinkhaan (Nikolov 1963: 52).

Ondertussen had ook de Bulgaarse Kerk gebruik gemaakt van de nieuwe situatie, want toen het Bulgaarse leger de Westelijke Gebiedsdelen innam in april 1941, openden zich perspectieven voor de uitbreiding van haar gezag. De regio’s van Bosilegrad en Caribrod werden weer opgenomen in de structuur van de Bulgaarse Kerk doordat ze bij de diocese van Sofia gevoegd werden. De Kerk maakte er werk van deze situatie ook in de praktijk gestalte te geven. In die korte periode ging 6 086 643 lev naar het gebied, vooral om de geestelijken en hun personeel te betalen (Stojanova 1996: 105).

Met de herovering van het gebied door Joegoslavië in de herfst van 1944, zag ook de Kerk zich genoodzaakt zich terug te trekken. Op die manier ontglipten de gebieden weer aan haar gezag en gingen ze opnieuw over in de geledingen van het Servische patriarchaat.

We zien dus dat in de paar jaar dat de Westelijke Gebiedsdelen weer onder Bulgaars gezag stonden, er inspanningen gedaan werden om de streek haar Bulgaars karakter weer ten volle te laten beleven. Maar zoals reeds aangestipt, verliepen de komst en aanwezigheid van de Bulgaarse intelligentsia niet altijd vlekkeloos. Het ging namelijk vooral om nationalistische Bulgaarse hoogopgeleiden, die hun enthousiasme niet beteugelden en van de plaatselijke bevolking rasechte, goed opgeleide Bulgaren wilden maken. Daarbij was de overgang te bruusk, want in de Westelijke Gebiedsdelen was er twintig jaar lang een onderbreking van vrije identiteits- en cultuurbeleving geweest. Toch hadden een aantal initiatieven van de nieuw aangekomen Bulgaarse intelligentsia succes. De Bulgaarse leerkracht Getov richtte bijvoorbeeld de vereniging 'Branik' op, een jongerenvereniging met een sterk Bulgaars nationalistische inslag, door de Serven graag bestempeld als "*de fascistische ideologie belijdend*", waarbij Getov dan "*het groot-Bulgaarse ideaal*" wou verwezenlijkt zien (Zlatkovič ea. 1989: 196). De vereniging had toch een zeventigtal leden.

5. Mensenrechten

In een oorlogssituatie hebben de mensenrechten altijd te lijden, en dat was niet anders voor de Westelijke Gebiedsdelen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Voor de etnische Bulgaren in de Westelijke Gebiedsdelen was het evenwel een pluspunt dat ze onder Bulgaars en niet onder Duits bestuur stonden. De andere kant van de medaille was echter dat het nu de plaatselijke etnische Serven waren wiens mensenrechten het ontgouden. Voor de Bulgaren was het gebied van de Westelijke Gebiedsdelen immers puur etnisch Bulgaars en daarom werd een propagandacampagne gevoerd om het nationalistisch en patriottisch gevoel van de lokale Bulgaren aan te wakkeren en tevens dat van de bevolking die zich eerder Servisch voelde. Zo werden bijvoorbeeld prenten en afbeeldingen van koning Boris en van de verzetsstrijder Asen Nikolov (cfr. supra) meegebracht en verspreid in de steden en dorpen, alsook afbeeldingen van Hitler en Mussolini (Zlatkovič ea. 1989: 188).

IV. 1945 – 1991

1. Politiek

1.1. De internationale situatie: een bipolaire wereld

Wat er na de oorlog zou gebeuren, was al voor het definitieve einde ervan voorbereid door de drie wereldleiders van het moment op drie conferenties. De wereldleiders waren Stalin, Churchill en Roosevelt, de conferenties die van Casablanca, Jalta en Potsdam. Qua territoria werd beslist in grote mate het status quo van voor de oorlog te behouden, met een verdeling in invloedssferen. Het definitieve verdrag van de Vredesconferentie van Parijs in februari 1947 bevestigde wat al eerder was bepaald (Nikolov 2002: 26).

Bulgarije kwam in de invloedssfeer van de Sovjet-Unie te liggen en Joegoslavië werd denkbeeldig opgedeeld tussen de Sovjet-Unie en het Westen. Tito genoot er internationale steun omwille van de medewerking van zijn partizanenleger met de Geallieerden. Al gauw echter taande de invloed zowel van het Westen als van de Sovjet-Unie in Joegoslavië sterk en ging Tito zijn eigen weg. Enige tijd later brak de Koude Oorlog uit, waardoor de hoofdaandacht kwam te liggen op de bipolaire wereldsituatie en de dreiging die daarvan uitging. De hele periode tot 1991, toen Joegoslavië uiteenviel, zouden buitenlandse invloeden in Joegoslavië beperkt blijven, evenals het zicht op de interne situatie.

1.2. De politiek van Servië ten opzichte van de Westelijke Gebiedsdelen

Na de oorlog maakte Tito van zijn positie gebruik om de macht in Joegoslavië naar zich toe te trekken en te beginnen met de verwezenlijking van zijn communistisch ideaal. Ook de Bulgaren in de Westelijke Gebiedsdelen namen hieraan deel. Na de oorlog werden in Caribrod en Bosilegrad voor het eerst afdelingen van de Communistische Partij opgericht. Al lang kon het communistische ideaal op nogal wat sympathie rekenen binnen de Westelijke Gebiedsdelen, waarschijnlijk omwille van de sterke sociale verschillen, vooral onder de boeren of misschien in bredere context omwille van de relatieve armoede in de streek (cfr. supra). Bovendien was de Joegoslavische Communistische Partij de enige partij die het bestaan van de Bulgaarse minderheid effectief erkende. Vóór 1944 echter waren de communistische partijorganen nog niet volledig doorgedrongen tot de Westelijke Gebiedsdelen (Nikolov 2002: 26-27).

In 1945 werd de socialistische staat ‘Democratisch Federatief Joegoslavië’ opgericht, die in 1946 een nieuwe naam, ‘Federale Volksrepubliek Joegoslavië’, en een nieuwe Grondwet kreeg. De naam bleef bestaan tot 1963, toen die omgedoopt werd tot ‘Socialistische Federale Republiek van Joegoslavië’. In het federale Joegoslavië werd de Bulgaarse minderheid voor het eerst officieel erkend, door de

Grondwet van 1946. Tito noemde de Bulgaren in het oosten van Servië zelfs een ‘most’, of ‘brug’, tussen Joegoslavië/Servië en Bulgarije (Zlatković ea. 1989: 4). Deze benadering van de Westelijke Gebiedsdelen zou typisch worden voor de periode onder Tito.

Na de breuk met Stalin van 1948 (Kominformresolutie) gingen Tito en Joegoslavië hun eigen weg, die zich tussen Oost- en West-Europa situeerde. Een gevolg daarvan voor de Westelijke Gebiedsdelen was dat zich een splitsing voordeed in de pas opgerichte partijorganen van Caribrod en Bosilegrad. Een deel van de leden stond achter de resolutie en keerde zich tegen de Joegoslavische Communistische Partij, terwijl het andere deel net de omgekeerde positie innam (Nikolov 2002: 27). Een tweede implicatie van de breuk was dat de Westelijke Gebiedsdelen sterk geïsoleerd raakten van het moederland Bulgarije en er weer een streng grensbewind kwam. In het verlengde hiervan werd ook het hele beleid ten aanzien van de Westelijke Gebiedsdelen weer strakker en neigde zelfs naar assimilatie.

Voor de inwoners van de Westelijke Gebiedsdelen was het symbool van die verstrakking de naamswijzing die de stad Caribrod onderging. Op 20 februari 1950 vaardigde Tito een decreet uit, dat precies een week na de uitvaardiging ervan, op 27 februari, van kracht ging, en waarin hij de naam ‘Caribrod’ verving door ‘Dimitrovgrad’, naar de Bulgaarse communist en voormalige eerste minister van Bulgarije Georgi Dimitrov (Nikolov 1969: 68). Dimitrov was een korte tijd secretaris-generaal van de Bulgaarse Socialistische Partij: van 1948 tot zijn dood op 2 juli 1949. Hoewel het in se om een Bulgaarse naam ging, beschouwden de Bulgaren in de Westelijke Gebiedsdelen deze nieuwe naam toch als de Servische benaming van hun stad en zouden zichzelf blijven spreken van ‘Caribrod’.

Enige tijd later liet de assimilatiepolitiek van Belgrado zich nog meer voelen, toen in 1962 een administratieve herstructurering doorgevoerd werd. Ten gevolge hiervan werd ongeveer een derde van de districten Bosilegrad en Caribrod bij de naburige districten Surdulica, Babušnica en Pirot gevoegd. Bij Surdulica kwamen Božica, Klisura, Topli dol, Palja, Kostroševci, Drainci en Stremirovci. Bij Pirot Slavinja, Vlasi en Dăržina, en bij Babušnica Zvonci, Našuškovica, Berin Izvor, Rakita, Vuči dol en Jasenov dol. Op die manier was de Bulgaarse minderheid in vijf delen verdeeld. Deze herstructurering vergemakkelijkte de serbisering van de plaatselijke bevolking, mede doordat de Bulgaren die nu tot nieuwe districten behoorden, zagen dat daar de levensstandaard beter was. Op die manier werd ‘Servisch’ dus geassocieerd met ‘goed’ (Nikolov 2002: 30-31).

In de jaren '70 zou de toestand stabiliseren, omdat Belgrado andere zaken dringender had af te handelen. Al snel waren immers interne problemen gerezen tussen de samenstellende delen van de Joegoslavische Republiek, die de Grondwet van 1974 tevergeefs zou proberen op te lossen. Toen Tito in 1980 stierf, hadden zich al heel wat spanningen opgehoopt. Het was de nieuwe sterke man Milošević die de problemen moest oplossen en het geloof in het communistische ideaal weer moest opkrikken. Hij deed dit evenwel behoorlijk dictatoriaal, wat alleen maar voor meer spanningen zorgde.

Zijn bestuur kwam ook de Westelijke Gebiedsdelen helemaal niet ten goede, daar in de jaren '80 de assimilatiepolitiek van de Serven weer toenam, wat zich concreet uitte in een inperking van de culturele vrijheid. Sommigen noemen het beleid van Milošević een piek in de assimilatie van de Bulgaren in de Westelijke Gebiedsdelen (Western Outlands s.d.)

1.3. De noodgedwongen passieve houding van Bulgarije

Nadat het Servische partizanenleger de Westelijke Gebiedsdelen had heroverd, stelde Tito Bulgarije in het vooruitzicht dat de kwestie van de Westelijke Gebiedsdelen na de oorlog zou worden besproken. De conferenties van Stalin, Churchill en Roosevelt gooiden echter roet in het eten, want daar was een territoriaal status quo afgekondigd (Nikolov 2002: 26).

Dit bracht evenwel de gesprekken tussen Bulgarije en Joegoslavië niet in het slop, integendeel, Tito was bereid een zekere toegeving te doen. Volgens Ivan Nikolov (2002: 26) stond Tito erop dat het gebied van Pirot bij Joegoslavië bleef, maar de Westelijke Gebiedsdelen mochten worden teruggegeven aan Bulgarije. De afspraken tussen Tito en Dimitrov werden vastgelegd in een verdrag, de Bledsko Sporazumenie (Overeenkomst van Bled) van 1 augustus 1947, maar op aandringen van Engeland en de Verenigde Staten bleef de overeenkomst dode letter en gold enkel het Vredesverdrag van Parijs, dat in februari 1947 ondertekend was (Nikolov 2002: 26). Het bepaalde dat de grenzen van voor de oorlog hersteld zouden worden. Een dergelijke welwillende houding van Joegoslavië is te verklaren door het feit dat Tito uit was op de erkenning van een Macedonische minderheid in Pirin in Bulgarije (Nikolov 2002: 37). Toen duidelijk werd dat Bulgarije hiertoe geen neiging vertoonde, bekoelden de intenties snel.

In werkelijkheid is het eigenlijk niet zeker of een teruggave wel effectief bepaald was in de Overeenkomst van Bled, want een samenvatting van het protocol (Relations 1967: 130) vermeldt dat de bedoeling van de Overeenkomst uit zeven delen bestond: (1) het moest een verdrag zijn ter onderstreping van de vriendschapsbanden tussen beide landen, de samenwerking en de wederzijdse bijstand, (2) handels- en economische samenwerking zouden ontwikkeld worden, (3) de regelgeving in verband met het 'gesplitste bezit' en de visa zou vereenvoudigd worden, (4) het (spoor-)wegennet tussen de beide landen zou uitgebreid worden, (5) de samenwerking tussen de regeringen wat betreft grensincidenten zou geïntensifieerd worden, (6) de culturele contacten tussen volkeren van beide staten moesten versterkt worden en (7) er zou openbaar gemaakt worden dat de Federale Volksrepubliek Joegoslavië de schulden van Bulgarije na het Vredesverdrag van Parijs reduceerde tot 25 miljoen dollar (Relations 1967:130). Deze versie rept dus niet over een eventuele uitwisseling van grondgebied en uiteindelijk bleven de Westelijke Gebiedsdelen ook gewoon ressorteren onder de Joegoslavische staat.

De breuk tussen Stalin en Tito in 1948 was echter niet bevorderlijk voor de stabiliteit van de ‘brug’ tussen de twee landen. De relatie tussen Bulgarije en Joegoslavië vertroebelde erdoor en dit impliceerde ook een verslechtering in de situatie van de inwoners van de Westelijke Gebiedsdelen. Sinds die breuk kenmerkte de houding van Bulgarije zich door stilzwijgen, wat te verklaren is door het feit dat het een satellietstaat geworden was van de Sovjet-Unie. Bulgarije behoorde, in tegenstelling tot Joegoslavië, tot het Warschaupact en kon geen zelfstandige buitenlandse politiek voeren. Pas in 1978 werd de periode van stilzwijgen doorbroken en nam Bulgarije een wat uitgesprokenere positie in ten aanzien van de Westelijke Gebiedsdelen en de claims op een zogenaamde Macedonische minderheid in Pirin, maar concrete resultaten zou dit niet opleveren (Nikolov 2002: 37).

2. Demografie: een gestage daling van het aantal Bulgaren

In de periode 1920-1940 was ondanks het harde beleid van Belgrado en de emigratie uit de Westelijke Gebiedsdelen een stijging van het aantal Bulgaren vast te stellen: van ongeveer 55 000 naar ongeveer 60 000 (Mišev 2003: 69). Vanaf 1948 zien we echter een gestage daling van het aantal Bulgaren in de Westelijke Gebiedsdelen. Het is mogelijk die trend af te leiden op basis van de uitslagen van de volkstellingen in die periode voor Joegoslavië, Servië en Centraal-Servië. Centraal-Servië is het gedeelte van Servië zonder de Vojvodina, maar wel met de Westelijke Gebiedsdelen.

In 1948 leefden in Joegoslavië 61 146 Bulgaren, waarvan 55 894 in Centraal-Servië. Dit cijfer steeg lichtjes tegen 1953, tot 61 708 in heel Joegoslavië, 60 146 in Servië en 56 440 in Centraal-Servië. Vanaf dan zette zich een gestage daling in voor de Westelijke Gebiedsdelen. In 1961 leefden in heel Joegoslavië nog wel 62 624 Bulgaren, waarvan 58 494 in Servië, maar in Centraal-Servië was het aantal geslonken tot 54 391. Tien jaar later waren dat er nog 58 627 in heel Joegoslavië, 53 800 in Servië en 49 791 in Centraal-Servië. Na nog een decennium, in 1981, was dat aantal in Joegoslavië opnieuw geslonken, tot 36 189 in Joegoslavië, 33 455 in Servië en 30 769 in Centraal-Servië. We zien dus in deze periode een daling van het aantal etnische Bulgaren in Centraal-Servië van 45%.

	Joegoslavië	Servië	Centraal-Servië
1948	61 146	59 472	55 894
1953	61 708	60 146	56 440
1961	62 624	58 494	54 391
1971	58 627	53 800	49 791
1981	36 189	33 455	30 769

Tabel 1: Het aantal Bulgaren in Joegoslavië, Servië en Centraal-Servië (Bron: Ivanov 1991)

Deze sterke daling was niet toe te schrijven aan grootschalige etnische zuiveringen, maar was te wijten aan assimilatie (zowel spontane als assimilatie onder druk), emigratie en aan de daling van het geboortecijfer. De belangrijkste factor was evenwel te situeren in het zelfbeeld van de bevolking, of het officiële zelfbeeld dat het opgaf: de getallen zijn gebaseerd op peilingen onder de bevolking zelf, waarbij elkeen zijn etnische identiteit moest opgeven. Daarbij stellen we een opvallend verschijnsel vast: parallel met de daling van het aantal Bulgaren zien we een lichte stijging van het aantal Serven, en een zeer sterke stijging van het aantal Joegoslaven en dit terwijl in heel Servië net een daling aan de gang was van het aantal mensen dat zichzelf Joegoslaaf noemde (Nikolov 2002: 32).

De verklaring van het grote aantal Joegoslaven in de Westelijke Gebiedsdelen ligt in het feit dat het in die tijd niet opportuun was zich te uiten als Bulgaar, omdat de Bulgaren blootgesteld waren aan discriminatie. Veel interessanter was het aan te geven ‘Serf’ te zijn, maar zo voelde men zich vaak niet. Met de idee van ‘Zuid-Slaaf’ kon men zich mentaal gemakkelijker verzoenen en bovendien bood het ook een zekere neutraliteit, een grotere groep om bescherming bij te vinden.

3. De sociaal-economische situatie in het communisme in opbouw

De sociaal-economische situatie was sterk beïnvloed door de politieke realiteit in Joegoslavië, die in het teken stond van het communisme in opbouw. Ter verwezenlijking van dat ideaal moest het hele economische systeem en denken worden omgevormd. De eerste maatregelen kwamen er op industrieel gebied met de elektrificatie en mechanisatie van het land en de bouw van talloze fabrieken. Tegelijkertijd werd de landbouw aangepakt, eveneens in het teken van het communisme in opbouw.

In eerste instantie werd voor de Westelijke Gebiedsdelen een aantal positieve gevolgen duidelijk. Er was aanvankelijk bijvoorbeeld een mild grensbewind: mensen mocht vrij de grens oversteken naar de bezittingen die sommigen nog hadden aan de andere kant ervan. Ook de elektrificatie en mechanisatie van het land waren schijnbaar positieve neveneffecten van de realisatie van het communisme. In het kader van de industrialisatie werd in de Westelijke Gebiedsdelen een aantal bedrijven opgericht, waarin een groot deel van de bevolking was tewerkgesteld. De belangrijkste waren het rubberbedrijf GID, goed voor een duizendtal arbeidsplaatsen, het confectiebedrijf ‘Svoboda’ met ongeveer achthonderd arbeiders en het leerwerkingsbedrijf ‘Željuša’ dat een 150-tal mensen tewerkstelde.

Een meer diepgaande analyse levert evenwel een minder rooskleurig beeld op. De elektrificatie van bijvoorbeeld Bosilegrad begon wel in de jaren '60, maar werd pas in de jaren '90 vervolledigd. En aan het wegennet werd al bijna helemaal niet geraakt. Ook de telefoonverbinding liet lang op zich wachten (Nikolov 2002: 34). Verder ging de landbouwrendabiliteit er sterk op achteruit en vooral de veeteelt kreeg rake klappen, zo zou het aantal schapen en geiten tien keer zijn afgenomen (Nikolov 2002: 33).

Daarnaast slonk ook de hoeveelheid landbouwgrond gevoelig. Het moeilijkst hadden het dan ook de dorpsbewoners, die zich vooral op de landbouw moesten toelagen om te overleven.

In de industrie stak geleidelijk aan ook een aantal problemen de kop op. De bedrijven waren niet rendabel en steunden op staatshulp, en de ongecontroleerde exploitatie van de mijnen en de bergen was nefast voor de natuurlijke rijkdom. Bovendien zagen de Westelijke Gebiedsdelen dat Servië meer investeerde in de omliggende gebieden Vranja en Surdulica, wat zich uitte in het feit dat een aantal goede en grote bedrijven daar gevestigd werd en niet in de Westelijke Gebiedsdelen (Nikolov 2002: 34).

De waterkrachtcentrale van Bosilegrad werd overgeplaatst naar een naburig district, waardoor veel inkomsten voor de plaatselijke bevolking verloren gingen. In de jaren '60 greep Bosilegrad dan ook nog eens naast de installering van een fruitverwerkingsbedrijf, dat de streek had kunnen redden van verder economisch verval. Het werd evenwel gevestigd in Vladičin Han en het zou er uitgroeien tot een reusachtig bedrijf (Nikolov 2002: 34). In de jaren '70 kwam een nieuwe watercentrale tussen Dimitrovgrad en Pärtopopinci om Dimitrovgrad en de dorpen Odorovci, Gulendovci, Smilovci, Radejna, Brebevnica, Beleš, Lukavica en Pärtopopinci van water te voorzien.

Toen Tito stierf in 1980 en Milošević hem opvolgde, kwam Joegoslavië in een economische crisis terecht, waarin het hele land deelde en waaraan de Westelijke Gebiedsdelen dus ook niet ontsnapten. In het algemeen ging de economie dus achteruit door de maatregelen die het communisme met zich meebracht. De economische omstandigheden waren voor de bevolking niet voldoende om te voorzien in het dagelijks onderhoud, vandaar het ontstaan en de ontwikkeling van een 'tweede economie', ook wel 'parallele' of 'informele' economie genoemd, waarbij clandestien onderlinge handel gedreven werd.

Deze ongunstige economische omstandigheden hadden een economische migratie tot gevolg tussen 1953 en 1961. Emigratie vanuit de Westelijke Gebiedsdelen naar Bulgarije was al in het interbellum een frequent voorkomend verschijnsel en ook na de Tweede Wereldoorlog waren er twee emigratiegolven te onderscheiden: een eerste keer was er sprake van Bulgaren die in grote groep het land verlieten na de conferentie van Jalta (4-11 februari 1945), toen het vermoeden rees dat de Westelijke Gebiedsdelen in het staatskader van Joegoslavië zouden blijven (Zlatković ea. 1989: 344). Een volgende uittocht concentreerde zich tussen 1948 en 1953, onmiddellijk na de verstrakking van het Servische regime dus (Todorva 2004: 20). De 'vrije jaren' 1945-1948 (cfr. supra) waren voorbij en in de volgende vijf jaar stak nog een aanzienlijk aantal Bulgaarse inwoners van de Westelijke Gebiedsdelen de grens met Bulgarije over, om nooit meer weer te keren.

De emigratiegolf van de periode 1953-1961 onderscheidde zich echter van de vorige twee, want kenmerkte zich door het feit dat de Bulgaren uit de Westelijke Gebiedsdelen niet naar Bulgarije

trokken, maar wel naar het Servische binnenland. De reden hiervoor was dat de grens bijna hermetisch afgesloten was en pogingen om nog naar Bulgarije te vluchten vaak op een kogel eindigden. Met een vlucht naar het Servische binnenland hoopte men te ontsnappen aan de economische malaise, in de wetenschap dat de economische situatie er gunstiger was. We kunnen hier dus spreken van een economische migratie (Nikolov 2002: 29), die het verschijnsel zou kunnen verklaren dat in 1961 het aantal Bulgaren in heel Joegoslavië toegenomen was ten opzichte van 1953, maar dat het aantal in Centraal-Servië gedaald was.

Een officieel totaalcijfer is niet voorhanden, maar uit de demografische ontwikkeling kunnen we vermoeden dat het om een duizendtal mensen ging. Zekerder is wel dat het vooral dorpelingen betrof, die ingingen op de aantrekkingskracht van de steden. Door deze economische emigratie lagen vele dorpen er dus verlaten bij. In de periode 1948–1981 zouden 7 910 mensen het district van Dimitrovgrad verlaten hebben en ongeveer drieduizend het dorp Božica alleen al (het grootste dorp in het district van Bosilegrad) (Helsinkicomité s.d.).

Toch moet gesteld worden dat de sociaal-economische situatie voor de Bulgaren in de Westelijke Gebiedsdelen niet noodzakelijk slechter was dan die van de Bulgaren in Bulgarije. Ook daar waren de levensomstandigheden onder het communisme in opbouw moeilijk. Bovendien was de algemene economische situatie van Joegoslavië beter dan die van Bulgarije, omdat Tito handig bewoog tussen de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie en het Warschaupact en van het Westen ruime financiële steun kreeg.

4. Een korte culturele bloei gevolgd door beknotting van de Bulgaarse identiteit

Aanvankelijk genoten de Westelijke Gebiedsdelen een verregaande culturele vrijheid. Het Bulgaars was weer toegelaten, niet alleen voor culturele aangelegenheden, maar ook in de administratie en voor officiële documenten. Er kwamen tweetalige identiteitsbewijzen en ook de getuigschriften en diploma's, uitgevaardigd door de plaatselijke scholen, werden in tweetalige exemplaren uitgereikt, Bulgaarse familienamen werden toegelaten (in plaats van hun Servische variant) en ook publicaties in het Bulgaars konden weer. Op cultureel gebied boekte het Dimitrovgradse 'Hristo Botev'-theater grote successen en won het heel wat prijzen (Todorova 2004: 21).

Vanaf 1949 begon echter de vernietiging van heel wat Bulgaarse cultureel-historische gedenktekens. Dit optreden was te kaderen in de neergang van de betrekkingen tussen Bulgarije en Joegoslavië op dat moment en in de resolutie van de Kominform die een breuk betekende tussen Stalin en Tito. Een handgreep daaruit waren het standbeeld van de Bulgaarse soldaat en de graftombe op de Neškoheuvel, beiden in Caribrod, het in 1946 opgerichte gedenkteken voor de oorlogsslachtoffers,... (Nikolov 2002:

29). Verder werden ook de kloosters en kerken in het gebied van Dimitrovgrad vernietigd of gewoon aan hun lot overgelaten zodat ze er na een tijdje helemaal bouwvallig en verlaten bijlagen. In het dorp Izatovci werd een klooster uit het jaar 1703 vernietigd, alsook het klooster van de Heilige Dimitri, het Planinklooster, de kerk van Kirik en Julita en de Heilige Nikolaaskerk. Deze monumenten bevonden zich in de streek van Caribrod, maar ook Bosilegrad bleef niet gespaard. Daar moest onder andere het standbeeld van Kǎnju Došev het ontgelden. Alleen het Poganovklooster bleef intact om de al eerder vermelde reden dat de Serven er zelf aanspraak op maakten.

Tegelijkertijd werden ook nieuwe standbeelden opgericht, in de geest van het Servische culturele erfgoed. Een voorbeeld daarvan was het gedenkteken in Dimitrovgrad voor de slachtoffers van de Bulgaarse fascistische bezetter tijdens de Tweede Wereldoorlog, ter vervanging van het monument dat de Bulgaren in 1942 hadden opgericht ter herdenking van de oorlogsslachtoffers. Een opsteker voor de plaatselijke inwoners was wel dat vanaf 1977 het Poganovklooster een door Unesco beschermd monument werd.

Deze verandering in het landschap was een voorbode van wat op intellectueel gebied zou volgen: na een korte periode van Bulgaarse culturele bloei volgde weer een verstrakking en werd de Bulgaarse cultuur geleidelijk aan omgevormd tot een Servische. Als eerste symptoom van deze geestelijke omvorming zou de besproken naamswijziging van de stad Caribod kunnen beschouwd worden.

Een volgende stap in de culturele beknotting was dan het proces van geleidelijke degradatie van het Bulgaars, dat startte in 1957. De taal werd stiltejes aan geweerd uit het onderwijs en de administratie: de identiteitsbewijzen werden weer eentalig, evenals de getuigschriften en diploma's, de straatnamen en de pleinen. Ook culturele activiteiten werden mogelijk vervangen door Servische. Zo werden bijvoorbeeld de programma's van de culturele centra in Bosilegrad en Caribrod zodanig aangepast dat ze Servische cultuur, muziek, traditie en folklore brachten. De filmzaal van 1926 werd in 1944 opgedoekt, maar vanaf 1946 kwam er een nieuwe (Dimitrovgrad s.d.). Die cinema speelde in het Servisch en Servische radio, televisie en kranten werden gepropageerd, terwijl de Bulgaarstalige pers sterk aan banden werd gelegd. De namen van de Bulgaren kregen opnieuw een Servisch staartje en tweetaligheid werkten de autoriteiten zoveel mogelijk weg. We kregen dus een ongedaan maken van de maatregelen van kort na de Tweede Wereldoorlog.

Deze evolutie is mooi weerspiegeld op onderwijskundig vlak. In 1946 kwam het onderwijs in de Westelijke Gebiedsdelen weer volledig in handen van de Servische administratie. Aanvankelijk bleef het behoorlijk vrij en werd het Bulgaars erin getolereerd, hoewel natuurlijk veranderingen ingevoerd werden aan het systeem dat tijdens de oorlog was ingesteld. De Grondwet van 1946 garandeerde de minderheden het recht op het gebruik van hun moedertaal in het onderwijs, evenals in de pers, culturele aangelegenheden en de administratie. Voor het onderwijs hield dit concreet in dat het

Bulgaars als moedertaal werd aanzien in het lager onderwijs, terwijl dat in de gymnasia het Servisch was.

Vanaf 1948 brak een nieuwe, lastige periode aan voor de Bulgaren in de Westelijke Gebiedsdelen. Hoewel het leerplan nog steeds hetzelfde was en onderwijs in de moedertaal voorzag, kregen de scholen ter plaatse te kampen met praktische problemen, waarvan het belangrijkste was dat er geen boeken meer konden worden ingevoerd vanuit Bulgarije. In 1947 verschenen wel twee leesboekjes in het Bulgaars, vertaald uit het Servisch, maar die konden het tekort aan handboeken niet opvangen, evenmin als de individuele bijdragen. Daarom werd steeds meer een beroep gedaan op Servische handboeken, waardoor we dus effectief tweetalig onderwijs kregen in het lager onderwijs. In de loop der jaren zou het accent steeds meer op het Servisch komen te liggen.

In 1959 werd het gymnasium in Bosilegrad gesloten en vervangen door een economische school, die niet voorzag in Bulgaars taalonderricht. Door veelvuldig lobbywerk verkreeg men uiteindelijk toch onderwijs van het Bulgaars, zij het slechts twee uur per week. Toen het gymnasium in 1962 heropgericht werd, had het Bulgaars in theorie nog steeds de status van moedertaal in het onderwijs, maar we zien dat het aantal uren taalonderricht toch teruggeschroefd was tot twee uur, in plaats van de gebruikelijke vier uur per week. Voor de rest werd de draad weer opgepikt van voor de sluiting van het gymnasium.

In het schooljaar 1959-1960 gold voor het eerst een nieuw leerprogramma voor Bulgaars en Bulgaarse literatuur, dat helemaal door de Serven was uitgewerkt. Het Bulgaars behield zijn status van moedertaal in het lager onderwijs, maar moest onderwezen worden vanuit het Servisch, wat met zich meebracht dat een aantal taaleigenheden fout werden overgebracht, waaronder het verkeerdelijk gebruik van ju, ja en št, fouten bij het postponeren van het lidwoord en bij de spelling (Dimitrov 2002b). Verder werd de Bulgaarse cultuur niet meer onderwezen en kregen de schoolbibliotheken slechts twee keer een aanvulling met boeken over de Bulgaarse literatuur en wereldliteratuur: in 1967 en in 1973.

Ook de Bulgaarse geschiedenis kwam niet meer aan bod. De leerboekjes geschiedenis richtten zich op de Servische geschiedenis en interpreteerden de kwestie van de Westelijke Gebiedsdelen vanuit Servisch oogpunt. Typerend daarvoor is het al eerder aangehaalde werkje van Bogdan Nikolov, dat een chronologisch overzicht geeft van de belangrijkste gebeurtenissen in de streek van Dimitrovgrad (Nikolov 1963). In het voorwoord, dat geschreven is door ene Petăr Kozič, wordt aangegeven dat het werkje “*de woelige geschiedenis*” wil weergeven van de inwoners van het gebied van Dimitrovgrad, die nu eindelijk “*in het socialistische Joegoslavië hun scheppende krachten en hun eeuwenlange streven kunnen ontwikkelen*” (Nikolov 1963: 6). Voorts wordt vermeld dat het boekje een dubbel doel heeft: enerzijds wil het de historische literatuur verrijken, en anderzijds wil het een leidraad zijn voor

het geschiedenisonderwijs in Dimitrovgrad. Opvallend is dat hoewel het voor een groot deel gaat om de geschiedenis van etnische Bulgaren, het woord ‘Bulgaar’ of ‘Bulgaars’ er niet in voorkomt, tenzij met de connotatie ‘fascistisch’.

Toch wordt vastgesteld dat de Bulgaren in de Westelijke Gebiedsdelen over het algemeen hoogstaand onderwijs genoten en vaak behoorden tot de kring van hoogopgeleiden van het land. In 1961 kreeg een lagere school in Dimitrovgrad als een van 25 in Servië het label ‘škola za primer’ [voorbeeldschool] toegekend. Dat is een etiket dat een beperkt aantal scholen kunnen krijgen als ze in hoogstaand onderwijs voorzien. Dit hoog opleidingsniveau had ook wel een negatief gevolg voor de Westelijke Gebiedsdelen, want impliceerde een ‘brain drain’, waarbij jongeren aangespoord werden hun studies verder te zetten aan een universiteit in het binnenland, waarna ze niet zelden daar bleven (Todorova 2004: 30).

In 1977 werd weer een nieuw leerplan ingevoerd. Het was een heel gedetailleerd programma, dat duidelijk de beginselen en doeleinden formuleerde en uitgebreid inging op het te gebruiken materiaal. Het behield het Bulgaars in de status van moedertaal in het lager onderwijs met vier uur per week onderricht en het Servisch als vreemde taal met twee uur per week. Er bleven evenwel praktische problemen, vooral met de handboeken. Vaak was Bulgaarse literatuur niet in het Bulgaars beschikbaar en moest ze via Servische vertalingen gelezen worden (Dimitrov 2002b).

In het begin van de jaren ’80 liet de regimewissel zich voelen in het onderwijs. Vanaf 1982 verloor het Bulgaars zijn statuut van ‘moedertaal’ in het onderwijs in de Westelijke Gebiedsdelen, aanvankelijk alleen in het lager onderwijs, vanaf 1990 ook in de gymnasia. In de plaats werd een bilinguaal systeem ingevoerd, waarbij een aantal vakken in het Bulgaars gegeven werden en andere in het Servisch. Dit systeem zou geleidelijk aan evolueren naar een de facto bijna eentalig Servisch onderwijs, waarbij het Servisch als moedertaal beschouwd werd en het Bulgaars als vreemde taal (Dimitrov 2002b).

Wat betreft de andere vlakken van culturele beleving, namelijk de religie en de pers, dreven de Westelijke Gebiedsdelen mee op de Joegoslavische stroom. De rol van de Kerk in de Westelijke Gebiedsdelen in deze periode moet dan ook geplaatst worden in de algemene politieke en religieuze ontwikkelingen in Joegoslavië. In het kader van de communistische ideologie werd de Kerk er teruggeschroefd tot een minimum. Religieuze beleving werd uit het openbare leven gebannen en naar de privé-sfeer verdreven. De Westelijke Gebiedsdelen ontsnapten hier niet aan. Als er toch nog kerkdiensten plaatsvonden, dan gebeurde dat zoals weleer in de Servische variant van het Oudkerkslavisch. De Bulgaarse clerus stond opnieuw onder het Servische patriarchaat, hetgeen als een onrechtvaardigheid ervaren werd, omdat bijvoorbeeld de Roemeense minderheid in Servië met haar 35 kerken wel onder de jurisdictie bleef van het Roemeense patriarchaat (Nikolov 2002: 28).

De Bulgaren van de Westelijke Gebiedsdelen beschikten over het recht eigen publicaties uit te geven, zij het onder centraal toezicht en met censuur, wat evenwel geen uitzondering vormde in het land. De twee regelmatige en belangrijkste publicaties waren de krant 'Glas na Bălgarite' en vanaf 1959 het weekblad Bratstvo met sinds 1962 een kindersectie 'Drugarče'. Deze organen hadden echter heel weinig zelfstandigheid en konden in geen geval een discussie opstarten over de situatie van de Bulgaren in de Westelijke Gebiedsdelen. Ze verschenen wel in het Bulgaars, wat dan weer een pluspunt was, maar net zoals later de televisieuitzendingen en de radio, gaven zij uit vanuit Niš, onder toezicht van de Servische autoriteiten.

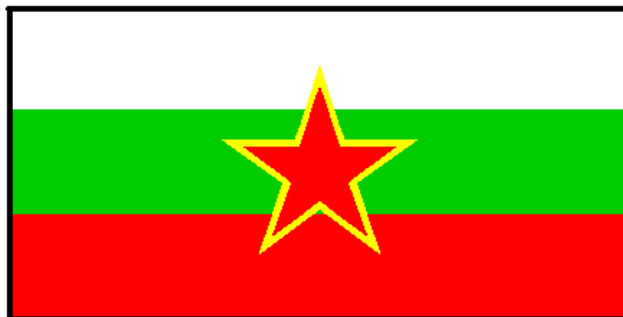
Tegen 1965 kwam er nog het tijdschrift 'Most' bij. Ook dit was een orgaan dat bestemd was voor de Bulgaren in de Westelijke Gebiedsdelen, maar dat onder staatscontrole stond. Het ontleende zijn naam hoogstwaarschijnlijk aan de uitspraak van Tito waarin hij de Westelijke Gebiedsdelen een 'most' (brug) noemde tussen het 'Joegoslavische en Bulgaarse volk' (cfr. supra).

5. Mensenrechten

5.1. Juridisch: officiële erkenning

Met de Grondwet van 1946 werden de Bulgaren in Joegoslavië voor het eerst door de Joegoslavische staat als minderheid erkend, zij het evenwel volgens de principes van het communisme en zijn vrijheid van klassen en nationaliteiten. Dat betekende dat de Bulgaren officieel erkend werden als volk en over de daarmee gepaard gaande rechten beschikten, maar niet erkend werden als zelfstandig politiek subject, zoals dat voor de autonome provincies Kosovo en Vojvodina wel het geval was. Het gebied van de Westelijke Gebiedsdelen maakte deel uit van de Servische republiek (Nikolov 2002: 28).

Globaal genomen beschikte de Bulgaarse minderheid over nogal wat rechten. De Grondwet gaf bijvoorbeeld alle minderheden het recht om hun moedertaal te gebruiken en om onderwijs te verstrekken in die taal. Dat ze officieel erkend waren, blijkt uit het feit dat ze een eigen vlag kregen:

Tekening 1: De vlag van de Bulgaarse minderheid in Joegoslavië (Bron: Hejmer 2003)

Belangrijk ook voor het principe van de mensenrechten is dat het reëel bestaand socialisme een eigen visie had op mensenrechten met een specifieke invulling: belangrijker voor het individu dan abstracte politieke en burgerlijke rechten waren de sociaal-economische rechten. Eerst moest iedereen gelijk zijn en dat kon alleen maar binnen het kader van het communisme. Om dat te realiseren moest die communistische staat opgebouwd worden en in dat belang konden individuele rechten ondergeschikt gemaakt worden aan het algemeen belang (Malfliet 2004).

5.2. Praktijk: assimilatie

In theorie had de Bulgaarse minderheid dus heel wat rechten. In de eerste drie jaren na de oorlog waren daar ook sporen van terug te vinden in de praktijk, men kan bijvoorbeeld denken aan de culturele mogelijkheden in de periode 1945-1948 of aan het milde grensbewind aanvankelijk. De initiatieven van de Joegoslavische overheid waren echter, zoals gezien, pragmatisch gefundeerd. Belgrado hoopte ermee te bekomen dat Bulgarije een Macedonische minderheid zou erkennen in het gebied van Pirin. Met de breuk tussen Tito en Stalin van 1948 vervloog die hoop en dat impliceerde dan weer een verharde houding van het centrum ten opzichte van de Bulgaren in de Westelijke Gebiedsdelen (Nikolov 2002: 28), die opnieuw veel weg had van assimilatie. Het onderwijs in de moedertaal werd tegengewerkt en zelfs het gebruik van Bulgaars tout court ontmoedigen de Serven. Andere aspecten van de assimilatiepolitiek van Servië zijn in wat voorafging al vermeld. Het ging onder andere om de administratieve hervorming van 1962, de omvorming van het Bulgaarse culturele erfgoed tot een Servisch, de beïnvloeding van de media,...

Nog niet vermeld is dat er ook sprake zou geweest zijn van vervolgingen op etnische basis. Daarover berichten onder andere Ivan Nikolov (2002: 26-27) en de Mensenrechtencommissie van de Verenigde Naties (VN: 29.09.1994). Tito maakte namelijk van de resolutie van het Kominform gebruik om komaf te maken met de nationalistische intelligentsia van de Westelijke Gebiedsdelen. Bulgaarse leerkrachten werden overgeplaatst en heel wat Bulgaren werden het slachtoffer van de Servische geheime politie en de geheime dienst, vaak op beschuldiging van 'Groot-Bulgaars chauvinisme' en spionage. Op die manier kwam 0,40% van de Bulgaarse bevolking van de Westelijke Gebiedsdelen terecht in een concentratiekamp, waarmee de Bulgaren na de Montenegrijnen de tweede grootste groep vervolgden op basis van etnie waren (Nikolov 2002: 26-27). De kampen waar de Bulgaren vooral in terechtkwamen waren Goli Otok en Sveti Grgur, twee eilanden in de Adriatische Zee die Tito gebruikte als strafkampen.

V. 1991 – 5 oktober 2000

1. Politiek

1.1. De eenmaking van Oost- en West-Europa

De jaren '89/'91 waren cruciaal voor de internationale politiek. Er kwam een einde aan de decennialange internationale patstelling en het communistische 'Oostblok' viel open. Daarop volgde een proces van democratisering van de politiek en liberalisering van de markt, waarbij de vraag naar uitbreiding van de Europese Unie niet lang op zich liet wachten. In de jaren '90 al startten de onderhandelingen. Snel werd duidelijk gemaakt dat de kandidaat-lidstaten het 'acquis communautaire' zouden moeten overnemen. Dat is het hele gamma wetgeving, verordeningen en richtlijnen dat de Europese Unie noodzakelijk acht voor het goede functioneren van de gemeenschappelijke markt. Het hele binnen- en buitenlandse beleid van die landen werd dus afgestemd op de overname van de regelgeving. Daarop vormde Bulgarije geen uitzondering.

Voor Servië – op dat moment een deelstaat van de Federale Republiek Joegoslavië – lag de situatie moeilijker. 1991 was het jaar waarin Slovenië en Kroatië zich onafhankelijk verklaarden. Het uiteenvallen van Joegoslavië bracht een Balkanoorlog en grootschalige etnische zuiveringen met zich mee en ook daarna bleven interne problemen bestaan in de Joegoslavische federatie. Onderhandelingen met die staat zouden ook veel trager op gang komen. Na de oorlog werd dan het Joegoslavië-tribunaal opgericht in Den Haag, met de bedoeling oorlogsmisdadigers aan te pakken. De Servische autoriteiten waren evenwel niet happig daaraan mee te werken en ook door het strakke en weinig democratische beleid van Milošević kon van eventuele toetredingsgesprekken geen sprake zijn. Verder dan het stabiliteitspact van 1999 is het niet gekomen in het laatste decennium van de twintigste eeuw.

Het belang van de internationale gemeenschap is in deze periode sterk toegenomen, daar de bestaande West-Europese organen een stijgende invloed kregen in de landen die zo lang geïsoleerd waren geweest, inclusief in Bulgarije en Joegoslavië. Die invloed was versnipperd over heel wat deelaspecten van het leven en daarom wordt die hier niet apart besproken maar zal die blijken uit de behandeling van de verschillende besproken thema's.

1.2. De politiek van Servië ten opzichte van de Westelijke Gebiedsdelen

Het beleid van Servië ten opzichte van de Westelijke Gebiedsdelen veranderde in het laatste decennium van de 20ste eeuw weinig ten opzichte van het decennium ervoor. Hoewel hij de greep op Joegoslavië verloor, bleef Milošević de touwtjes op Servisch grondgebied strak in handen houden, tot zijn val op 5 oktober 2000. Daardoor bleven de Westelijke Gebiedsdelen onder druk liggen, ondanks

de (kortstondige) democratiseringstendens in Servië in het begin van de jaren '90. Vooral de Bulgaarse cultuur en de politieke activiteiten van de Bulgaren in de Westelijke Gebiedsdelen moesten het ontgelden. De Serven wilden, ondanks de formele erkenning, nog steeds niet weten van een Bulgaarse minderheid in de praktijk, waardoor de assimilatie aanhield, zij het wel in mindere mate dan voorheen. De politieke activiteiten die konden plaatsvinden door het opener klimaat in het algemeen in het land, werden snel beknot door Belgrado. In de praktijk zou niet aan het gezag van de plaatselijke stromannen van Milošević geraakt worden.

Dat is in een notendop het beleid van Belgrado ten opzichte van de Westelijke Gebiedsdelen. Daaruit blijkt dus dat er in die tijd twee tegengestelde 'Servische' krachten inwerkten op de Westelijke Gebiedsdelen: langs de ene kant deed zich een (kortstondig) democratiseringsproces voor in het begin van de jaren '90, waar ook de Bulgaren in de Westelijke Gebiedsdelen in deelden. Langs de andere kant zien we dat dat opener klimaat weinig reëel effect had, daar Milošević het land met ijzeren hand bleef regeren. Meer gedetailleerde beschrijvingen van houdingen en handelingen komen, net zoals dat gold voor de houding van de internationale gemeenschap, doorheen het hele verdere hoofdstuk aan bod.

1.3. De Balkanoorlogen

In de eerste helft van de jaren '90 werd Joegoslavië geteisterd door een nieuwe Balkanoorlog: het bloederige uiteenvallen van Joegoslavië. Hoewel de Westelijke Gebiedsdelen niet rechtstreeks betrokken waren bij de conflicten, ondervonden ze er toch de gevolgen van. De meest directe consequentie was dat de mannelijke Bulgaren opgeroepen werden om in het leger te dienen, dat ondertussen nog overwegend uit Serven bestond. Zij kwamen vooral aan het Kroatische front terecht en werden aangemoedigd in de plaatselijke pers, vooral in de krant 'Bratstvo', die hen afschilderde als 'helden' en 'humanitaire helpers' (Todorova 2004: 109).

Vele Bulgaren uit de Westelijke Gebiedsdelen weigerden echter te vechten tegen de Kroaten en verzuimden hun dienstplicht. Tegen hen werd streng opgetreden. Zo iemand was bijvoorbeeld Stanko Stavrov, die weigerde vrijwillig naar het front in Dal (Kroatië) te vertrekken, en er dan maar gedwongen naartoe werd gestuurd. Ter plaatse werd hij opgepakt wegens opruiende geschriften en teruggestuurd naar Caribrod, waar hij de plaatselijke politie op zijn dak kreeg. Uiteindelijk vluchtte hij naar Duitsland en keerde pas terug na de val van Milošević. Dit was geen alleenstaand geval (Todorova 2004: 110).

Tegen het einde van de jaren '90 deed zich opnieuw een oorlogssituatie voor, met de aanslagen van de NAVO op Servië. Ook nu werden Bulgaren opgeroepen voor dienstplicht in het leger. Zo'n vijf- tot zeshonderd inwoners van de streek van Dimitrovgrad en Bosilegrad kregen een oproepbrief in de bus. De plaatselijke activisten klaagden dat dat aantal hoger lag dan het gemiddelde per streek en dat het

vooral etnische Bulgaren, mannen met een dubbele (Servische en Bulgaarse) nationaliteit en de leiders van de plaatselijke bewegingen van de Bulgaarse minderheid waren die opgeroepen werden (cfr. infra).

Volgens Radio Liberty zou in het Joegoslavische leger vooral sprake zijn van deserterende Bulgaren, die weigerden met de Serven tegen de Albanen te vechten (Réseau Voltaire: 13.06.1999). Een van de Bulgaren die beschuldigd werd van desertie was Marko Šukarev, een politiek activist wiens geval verder nog besproken wordt. Ook vijf politieagenten uit Bosilegrad, Milorad Nikolov, Stoilko Stojanov, Aleksandăr Veselinov, Bogoslav Stojov en Marijan Stojanov, kregen een oproep om in Kosovo te dienen, maar weigerden (Todorova 2004: 116-117).

De Westelijke Gebiedsdelen zelf kwamen ook eventjes in de gevarenzone te liggen: in de nacht van 29 op 30 mei 1999 werden vier raketten gegooid op de transmissieapparatuur van het plaatselijke televisiestation nabij Dimitrovgrad, maar van doden of gewonden werd geen melding gemaakt (Demokracija: 31.05.1999).

1.4. De houding van Bulgarije: van passief naar actief

Bulgarije heeft zich in het begin van de jaren '90 nogal inconsequent gedragen op het punt van de Westelijke Gebiedsdelen. Dat is te verklaren door drie factoren. Ten eerste was er de bipolaire politieke situatie in het land, waarbij de Bulgaarse Socialistische Partij (BSP) en de Unie van Democratische Krachten (SDS) elkaar voortdurend afwisselden. Dit had uiteraard gevolgen voor de buitenlandse politiek, gezien de uiteenlopende visies van beide politieke partijen: van de kant van de socialisten kwam het tot een ontkenning van het bestaan van een Bulgaarse minderheid in Servië (Helsinki Comité s.d.), terwijl de democraten zich, zonder evenwel uit te zijn op een hertekening van de grenzen, schaarden achter de eisen van de Bulgaren in Servië.

De tweede bepalende factor in de houding van Bulgarije was de Macedonische kwestie: jarenlang was dit een twistappel tussen Joegoslavië en Bulgarije geweest, waardoor de Westelijke Gebiedsdelen in de schaduw geraakt waren. Maar toen in 1991 Macedonië onafhankelijk werd, veranderde de verhouding tussen Joegoslavië en Bulgarije omdat eerstgenoemde buiten de relatie Bulgarije–Macedonië kwam te staan. Hierdoor kwam in de relaties tussen Joegoslavië en Bulgarije de nadruk op de Westelijke Gebiedsdelen te liggen als mogelijke haard van problemen.

De laatste verklaring voor de wispelturige politiek van Bulgarije ten aanzien van de Westelijke gebiedsdelen, was de druk die kwam kijken bij het streven naar toetreding tot de EU. Enerzijds moest er een minderhedenbeleid zijn, want het Baladureplan van 1993 schreef voor dat elke kandidaat-lidstaat zijn minderhedenproblemen bilateraal met zijn buurlanden moest regelen. Anderzijds mocht

dat beleid ook niet te radicaal zijn, omdat dat de stabiliteit van het status quo zou ondermijnen en parallel daarmee de mogelijkheid van Bulgarije om tot de Europese Unie toe te treden.

In 1991 bracht de Bulgaarse minister van Buitenlandse Zaken Stojan Ganev een officieel bezoek aan Belgrado. Daarbij verklaarde hij dat Bulgarije geen territoriale pretenties had ten opzichte van Joegoslavië, maar dat het zich wel interesseerde voor de toestand en de rechten van de Bulgaarse minderheid in het land (Nikolov 2002: 43). In de praktijk zou Bulgarije echter tot 1994 een passieve politiek voeren.

Vanaf 1994 merken we een concrete verandering. Op dat moment leidde de buitenlandse politiek van Bulgarije ten opzichte van de Westelijke Gebiedsdelen naar het internationale forum. Sinds dat jaar werd de situatie van de Bulgaarse minderheid in Joegoslavië geregeld voor de Verenigde Naties gebracht, en als het ware aangevuurd door deze plotse internationale belangstelling voor het gebied, mengde Bulgarije zich actiever in de debatten en verdedigde het de belangen van de Bulgaren in Joegoslavië. De Bulgaarse diplomatie was zich er natuurlijk van bewust dat een dergelijke politiek de relaties met Joegoslavië niet ten goede kwam en heeft er daarom op gelet dat het altijd duidelijk bleef dat Bulgarije geen territoriale pretenties had. Door evenwel een gerichte diplomatie te voeren ten opzichte van de Verenigde Naties, werd Joegoslavië tussen 1994 en 2000 in vier VN-resoluties veroordeeld voor systematische schending van de rechten van de Bulgaarse minderheid (cfr. infra).

Een werkelijk breekpunt zien we vanaf 1997, met een nieuwe regeringswissel in Bulgarije: de democraten losten opnieuw de Bulgaarse Socialistische Partij (BSP) af. Sinds dan stond de Bulgaarse overheid steeds resoluut achter de eisen van de Bulgaarse minderheid in Servië, evenwel nog steeds zonder territoriale pretenties. Die zouden trouwens in een ruimere Europese context toch niet aanvaard worden, dus was het beter binnen de grenzen van het mogelijke te handelen en zo toch Europese steun te krijgen.

Een ander voorbeeld van de actieve politiek van Bulgarije was de tussenkomst in het geval 'Šukarev'. Marko Šukarev was een politiek activist uit de Westelijke Gebiedsdelen die tijdens de NAVO-bombardementen aan het einde van de jaren '90 gearresteerd werd op beschuldiging van desertie. Hij had om medische redenen zonder toestemming van zijn oversten zijn eenheid verlaten en was daarom veroordeeld tot acht maanden celstraf. Hiertegen kwam protest vanuit verschillende instanties uit de Westelijke Gebiedsdelen zelf. Ook de Bulgaarse diplomatie trad in werking en kreeg de man uiteindelijk vrij (Réseau Voltaire: 13.06.1999).

1.5. Politiek engagement vanuit de Westelijke Gebiedsdelen zelf

De belangrijkste vorm van politieke activiteit vanuit de Westelijke Gebiedsdelen was de oprichting en de ontwikkeling van een eigen partij, Demokratičen Sājuz na Bālgarite v Jugoslavija [Democratische

Unie van Bulgaren in Joegoslavië] of DSBJu, zoals de gangbare afkorting luidt, die ook verder zal gebruikt worden. Zoals uit de naam blijkt, ging het om een partij niet specifiek voor de Westelijke Gebiedsdelen, maar voor alle Bulgaren in Joegoslavië, hoewel die geconcentreerd leefden in de Westelijke Gebiedsdelen en de instellingen en activiteiten van de partij zich eveneens daar situeerden. Aan de basis van DSBJu lagen een vrij beperkte groep intellectuelen uit Dimitrovgrad en Bosilegrad, een groep journalisten van de krant 'Bratstvo' en enkele Bulgaarse studenten aan de universiteit van Belgrado. Er was ook sprake van een ideële invloed uit Bulgarije, waar na de val van het communisme ook een democratisering op gang was gekomen. De partij werd opgericht op het einde van 1990 en verkreeg op 13 december officiële registratie. De voorzitterszetel bevond zich in Niš en de eerste voorzitter was Kiril Georgiev (Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu 2003-2004).

Het programma bevatte een aantal uiteenlopende punten, waarvan het belangrijkste de realisatie van alle grondwettelijke rechten van de etnische Bulgaren in Joegoslavië was. Specifieke richtpunten waren onder andere de uitbouw van de culturele identiteit met de uitbouw van de culturele relaties met Bulgarije, volledige persvrijheid en het recht op het gebruik van het Bulgaars, zeker in het onderwijs. Daarnaast pleitte de partij voor de herinvoering van de oude straatnamen en de oude stadsnaam 'Caribrod'. Verder was ze voorstander van een democratische controle over de plaatselijke bureaucratische structuren, die vaak de burgerrechten van de Bulgaren tegenwerkten. Ze was tegen het Joegoslavisch nationalisme en de propagering ervan, waardoor men van iedereen Joegoslaven wou maken. Een belangrijk punt op de agenda was ook nog de hervorming van de economie en in het bijzonder de invoering van de persoonlijke eigendom en de marktvoorwaarden, maar met bescherming van de sociaal zwakkeren. Bij deze economische hervormingen wou ze ook graag gerealiseerd zien dat Dimitrovgrad en Bosilegrad vrije economische zones werden en dat er geïnvesteerd werd in de infrastructuur, met de nadruk op het wegennet. Op administratief gebied pleitte de partij voor een herroeping van de administratieve hervorming van 1962, waarbij de Bulgaren over verschillende districten werden verdeeld (Caribrod s.d.).

Bij dit alles beoogde DSBJu echter geen aanpassing van de territoriale eenheid van Joegoslavië of de Joegoslavische deelstaten. De partij ijverde met andere woorden voor verwezenlijkingen binnen het bestaande staatskader. Ter realisatie van haar doelen wou ze alle democratische en progressieve krachten in de Bulgaarse minderheid verenigen, maar sloot hierbij geen niet-Bulgaren uit. Op die manier stond de partij dus in principe open voor allen en poogde ze het epitheton 'racistisch' en het verwijt 'tot etnische haat op te roepen' te vermijden.

Naast de 'Democratische Unie van Bulgaren in Joegoslavië' waren er nog andere politieke strekkingen actief in de Westelijke Gebiedsdelen. Niet iedereen geloofde dat de beste manier om verbetering te krijgen in de situatie, zich verenigen was in één partij. Er waren ook politiek geëngageerde Bulgaren die van mening waren dat een verandering van regime automatisch een verandering in de toestand van

de Bulgaarse minderheid met zich zou meebrengen. Die individuen sloten zich aan bij Servische partijen, in de hoop op die manier de politiek te beïnvloeden.

Vertrekkend van een paradox, kunnen we nog een andere, speciale groep van politiek geëngageerde Bulgaren in de Westelijke Gebiedsdelen onderscheiden. In Dimitrovgrad was 75% van de rechters Bulgaars, waaronder de voorzitter van de rechtbank, en 89% van de plaatselijke ondernemingen hadden een Bulgaarse directeur. In Bosilegrad bestond zelfs het hele gemeentebestuur uit Bulgaren (VN: 24.08.1994). Desondanks konden plaatselijke initiatieven niet rekenen op steun van dat bestuur. De verklaring van deze schijnbare tegenstrijdigheid ligt in het feit dat het ging om Bulgaren die samenwerkten met het Servische regime en op lokaal niveau hoge postjes bekleedden. Vaak hadden ze die nog verworven tijdens de periode van de Socialistische Federale Republiek Joegoslavië omdat ze lid waren van de Communistische Partij van Joegoslavië. Zij werkten ook de Democratische Unie van Bulgaren in Joegoslavië tegen, evenals andere inspanningen ter ontwikkeling van de Westelijke Gebiedsdelen: als de lokale autoriteiten het de organisatie moeilijk maakten, of als ze zelf geen steun wilden bieden, dan ging het eigenlijk om etnische Bulgaren die consequent de politiek van Milošević of Belgrado volgden.

Wat de werkelijke waarde van deze stromingen en activiteiten was, kan misschien het best gepeild worden aan de hand van de stembusgang en meer bepaald aan de hand van de verkiezingsuitslagen. Daar is nog geen wetenschappelijk onderzoek naar verricht, maar de resultaten werden nauwkeurig bijgehouden door het Centrum voor Vrije Verkiezingen en Democratie (CeSID 2004). Dat is een organisatie van academici die zich ten doel stelt toezicht te houden op verkiezingen in Servië met het oog op een werkende democratie. Op basis van die gegevens is het mogelijk een aantal tendensen vast te stellen.

Een eerste tendens voor de Westelijke Gebiedsdelen die blijkt uit de cijfers van de verkiezingen sinds 1992 (Cesid 2004), is dat zowel in Dimitrovgrad als in Bosilegrad de socialistische partijen het goed deden tot 2000, maar dat daarna de democratische oppositie de fakkel overnam. Een tweede vaststelling is de graduele daling van het opkomstcijfer, met een lichte stijging sinds 2003. Het absolute aantal kiesgerechtigden in Dimitrovgrad schommelde steeds rond de negen- à tienduizend, in Bosilegrad was dat rond de acht- à negenduizend. Tot slot valt het ook op dat de partij van de Bulgaarse minderheid, DSBJu, op weinig stemmen kon rekenen.

Tot 2000 was in Dimitrovgrad de Servische Socialistische Partij van Milošević (SPS) de grootste, afwisselend alleen en in kartel. Bij de parlementsverkiezingen van Joegoslavië van 1996 en die van Servië in 1997 ging ze een kartel aan met Joegoslavisch Links (JUL) en Nieuwe Democratie (ND), tijdens de presidentsverkiezingen in Servië in 1997 kwam ze alleen op en daarna was ze in 2000 opnieuw in kartel gegaan, dit keer alleen met Joegoslavisch Links. Vanaf 2000 kwam verandering in

de hegemonie van de SPS. Bij de parlementsverkiezingen van 13 december 2000 kreeg voor het eerst de Democratische Servische Oppositie (DOS) de meeste stemmen in Dimitrovgrad, op de voet gevolgd weliswaar door het kartel SPS-JUL.

Het opkomstcijfer was in deze periode nog heel hoog, maar wel dalend: van 91% bij de presidentsverkiezingen in 1992 tot 88% in de lokale en de presidentsverkiezingen van 2000. De partij van de Bulgaarse minderheid DSBJu deed het in deze periode helemaal niet goed en speelde nauwelijks mee. Een eerste rake klap was er al bij de parlementsverkiezingen in 1992 gekomen, toen het samengaan met DEPOS, een unie van democratisch denkende partijen, een flop bleek. Het zou duren tot de lokale verkiezingen van 24 september 2000 voordat DSBJu in Dimitrovgrad een gunstig resultaat bereikte. Het kartel met de Democratische Partij en de Burgerunie (Graždanski Sajuz) boekte toen succes en DSBJu mocht vier afgevaardigden leveren in het lokaal bestuur.

In Bosilegrad was eveneens de Servische Socialistische Partij tot 2000 de grootste. Bij de parlementsverkiezingen van Joegoslavië van 1996 en die van Servië in 1997 ging ze een kartel aan met Joegoslavisch Links en Nieuwe Democratie, tijdens de presidentsverkiezingen in Servië in 1997 kwam ze alleen op en daarna was ze in 2000 opnieuw in kartel gegaan, dit keer alleen met Joegoslavisch Links. In 2000 kreeg ook hier voor het eerst de Democratische Oppositie van Servië een meerderheid van stemmen. Het opkomstcijfer in Bosilegrad daalde in heel deze periode met acht procent: van 81% in 1992 naar 73% in 2000. DSBJu nam ook in Bosilegrad een slechte start, door het samengaan in DEPOS, maar de partij wist zich hier toch beter te handhaven bij de latere verkiezingen. In september 2000 leverde het kartel met de Democratische Partij van Džindžić evenwel geen resultaat op, en dat terwijl DSBJu op dat moment in Dimitrovgrad wel goed scoorde.

Tegen de verkiezingen van september 2000 kwam echter protest, omdat de Servische Socialistische Partij ze zou vervalst hebben. Het protest van de bevolking had het aftreden van Milošević tot gevolg op 5 oktober en in 2001 moesten in achttien districten de plaatselijke verkiezingen overgedaan worden, ook in Dimitrovgrad en Caribrod. De uitslagen van september 2000 waren dus ongeldig geworden, en daarom ook de eerste goede resultaten van DSBJu. Ze konden misschien wel gezien worden als een barometer voor de politieke stemming onder de bevolking.

Dat DSBJu zo slecht scoorde in de verkiezingen is op het eerste gezicht niet logisch. De partij werd zoals gezien wel tegengewerkt door de plaatselijke (Bulgaarse) autoriteiten en de Servische Socialistische Partij, maar dat gold ook voor de andere partijen en toch deed DSBJu het in de Westelijke Gebiedsdelen slechter dan bijvoorbeeld de Servische Radicale Partij. Een gedeeltelijke verklaring hiervoor is te vinden in de twee politieke stromingen die naast DSBJu aan bod zijn gekomen, namelijk de Bulgaren die Belgrado steunden en de Bulgaren die zich individueel aansloten bij Servische partijen. Zij snoepten stemmen van DSBJu af. Maar er zat meer achter, daarom wordt nu

in twee stappen dieper ingegaan op de manier waarop de partij in de praktijk functioneerde, en meer specifiek met welke problemen ze te kampen had en welke verdiensten ze dan toch op haar naam kon schrijven.

A. Problematiek: anticampagne vanuit Servische hoek en interne verdeeldheid

Ondanks het feit dat de partij op basis van het beschreven programma geen bedreiging vormde voor de Servische centrale instanties, werd ze toch het slachtoffer van een propagandacampagne vanuit Belgrado. DSBJu werd afgeschilderd als separatistisch en de campagne had effect: de geloofwaardigheid van de partij werd sterk ondermijnd. Later deed het gerucht de ronde dat ze eigenlijk een satellietpartij was van de centrale instanties in Belgrado. Deze veronderstelling kwam niet uit het niets, want het was bekend dat infiltratie in andere partijen een geliefde tactiek van Belgrado was en bovendien ging DSBJu kartels aan met verschillende Servische oppositiepartijen, wat het vermoeden versterkte dat de partij een marionet van Belgrado was (Nikolov 2002: 47).

Het bleef niet bij propaganda tegen de partij: verschillende leden van de partij hadden persoonlijk te lijden onder het offensief van Belgrado. De meest toegepaste tactiek was willekeurige juridische vervolging. Onder andere Zdenka Todorova en Marko Šukarev werden aangeklaagd. Opvallend veel leden van de partij zouden ook opgeroepen zijn in het Joegoslavische leger tijdens de NAVO-belegering (cfr. supra). Pene Dimitrov, leerkracht en auteur over het onderwijs in de Westelijke Gebiedsdelen, liet zich in een gesprek met Bulgars Telegraafagentschap (BTA) ontvallen dat het opviel dat van de vijftien Bulgaren uit Bosilegrad die opgeroepen waren om bepaalde delen van de stad militair te bewaken, de meesten lid waren van DSBJu of geen partijkaart hadden van de Communistische Partij van Joegoslavië (B-Info: 24.05.1999).

Druk van bovenaf was niet het enige probleem waarmee de partij te kampen had. Misschien nog wel vernietigender was de interne verdeeldheid. Die stak voor het eerst duidelijk de kop op in 1992, toen Kiril Georgiev ontslag nam, samen met twee andere leden van de partijtop: Todor Petrov en Zdenka Todorova. Ivan Grigorov werd verkozen tot nieuwe voorzitter en Ivan Nikolov nam de rol van secretaris op zich. Met deze benoemingen verplaatste het zwaartepunt van de organisatie zich naar Bosilegrad en ook de voorzitterszetel werd daarheen verplaatst (Nikolov 2002: 44).

Enige tijd later nam Ivan Nikolov in een toespraak in Dimitrovgrad de woorden “*statistische genocide*” in de mond, naar aanleiding van het dalend aantal Bulgaren in de Westelijke Gebiedsdelen. Deze uitspraak was voor sommigen onaanvaardbaar en een aantal leden distantieerde zich van de partij. Zdenka Todorova en Bogdan Nikolov deden dat zelfs openlijk voor de Servische televisie (Nikolov 2002: 45).

Tot dan ging het telkens om individuele gevallen van onenigheid, maar er was een diepere breuklijn binnen de geledingen van de partij. Een deel van de leden verkeerde in de mening dat de meest efficiënte weg aansluiting zoeken was bij andere, Servische, partijen, om op die manier een invloed uit te oefenen op de politiek. Anderen zagen hier geen heil in en vonden dat DSBJu zelfstandig moest blijven. De eerste visie haalde de bovenhand, waarop in de aanloop naar de verkiezingen van 1992 de partij zich aansloot bij het kartel DEPOS. Dit samengaan had, zoals gezien, geen succes, omdat in die tijd de Socialistische Partij nog op veel steun kon rekenen binnen de Westelijke Gebiedsdelen.

Na de verkiezingen van '92 bevond de Democratische Partij van de Bulgaren in Joegoslavië zich in een crisis. Er werd een poging ondernomen om de partij te hervormen en alsnog aanhang te winnen onder de bevolking, zonder aansluiting te zoeken bij Servische partijen. Als eerste maatregel werden Ivan Grigorov en Ivan Nikolov uit hun leidende functies ontslagen. Ze werden vervangen door respectievelijk Marin Mladenov en Vasil Stančev en dit alles op aandringen van Stančev zelf, die zich ondertussen tot nieuwe sterke man had opgewerkt binnen de partij. Stančev maakte van zijn positie binnen de partij gebruik om – heimelijk – zijn overtuiging, namelijk steun zoeken bij Servische partijen, te blijven doordrukken en hij onderhield banden met de verschillende partijen van het vroegere kartel DEPOS. Drie maanden later, in december 1993 kwamen deze zaken aan het licht: Stančev werd uit de partij gezet en ook Mladenov verloor het vertrouwen. Na een tijdelijk vacuüm zou Grigorov weer voorzitter worden van de partij.

Ondertussen had Zdenka Todorova zich weer aangesloten bij de partij, maar begin 1994 ging het bergaf met de verstandhouding tussen haar en Grigorov, en Todorova wist te bekomen dat Marko Šukarev aangesteld werd tot voorzitter van de partij. Dat Šukarev daarbij niet verkozen werd, maar gewoon aangesteld, was weinig orthodox, want ingaand tegen de partijvoorschriften. Er kwam echter geen protest omdat men bevreesd was voor een splitsing binnen de partij, die eigenlijk niemand ten goede zou komen (Nikolov 2002: 51). Šukarev zou zes jaar voorzitter blijven. In die periode heeft hij enerzijds wel goed werk geleverd voor de partij, maar anderzijds was ze onder zijn voorzitterschap meer een half-conspiratieve organisatie en werkten de partijorganen niet al te goed. Veel leden vonden dat de partij te ver stond van de mensen en dat er in de praktijk maar weinig werd gerealiseerd (Nikolov 2002: 52), want de enige vorm van activiteit die nog te bespeuren viel, waren sporadische persconferenties.

De partij was dus eigenlijk op sterven na dood, maar werd niet opgedoekt. Een groep ideële tegenstanders van Šukarev profileerde zich en ondernam een nieuwe poging om de partij alsnog leven in te blazen. Het ging om onder andere Ivan Nikolov, Dimităr Treperski, Aleksandăr Dimitrov, Radko Stojančov, Petăr Žižov, Arso Todorov en Dragoljub Ivančov (Nikolov 2002: 52). Hun onderneming bleek een goede zet, want met die nieuwe wind kreeg de partij er al snel 150 leden bij. Dit sterkte de initiatiefnemers en ze gingen door met de consolidatie van de partij. Op 8 juli 2000 werd in het

‘Cultureel Informatiecentrum Caribrod’ in Bosilegrad de vierde partijconferentie gehouden. Op deze conferentie werd het beleid van Šukarev bekritiseerd en kwamen twee groepen tegenover elkaar te staan: enerzijds een groep die pleitte voor een gesloten partij van zogenaamde ‘hardliners’ en anderzijds voorstanders van een open democratische partij die een reële en leidende rol in de maatschappij zou spelen (Nikolov 2002: 53). Op de conferentie werden keuzes gemaakt in de richting van een open partij voor allen, aangezien de tweede groep in de meerderheid was. Een splitsing werd vermeden en er werd een nieuwe voorzitter verkozen, de advocaat Arso Todorov.

Uiteindelijk slaagde ook hij er niet in de partij naar behoren te doen functioneren, want een splitsing kon niet worden tegengehouden. In Dimitrovgrad legde Šukarev zich immers niet neer bij de beslissingen die op de vierde partijconferentie genomen waren. Hijzelf was voorstander van een gesloten partij en hij kon op een aanzienlijke aanhang rekenen in Dimitrovgrad. Daardoor kwam het alsnog tot een ideële splitsing binnen de partij, die langzaamaan ook zou doordringen in Bosilegrad. Naast de innerlijke verdeeldheid was er dan ook nog het financiële probleem van een constant nijpend geldtekort.

B. Activiteiten en realisaties

Tot nu toe zijn alleen de machtsverhoudingen binnen de partij en de verkiezingen aan bod gekomen, maar ondertussen hield DSBJu zich ook met andere zaken bezig, zowel politieke als culturele, want de partij achtte zichzelf een politiek-culturele organisatie, zoals ook uit het partijprogramma bleek. De belangrijkste verwezenlijking op cultureel gebied was de oprichting van twee culturele centra in 1998: het ‘Cultureel Informatiecentrum “Caribrod” in Dimitrovgrad en hetzelfde in Bosilegrad. Op politiek gebied was de grote verdienste van de partij dat ze de zaak van de Westelijke Gebiedsdelen heeft aangekaart op nationaal en internationaal niveau. Het middel hiertoe waren brieven en memoranda, alsook ontmoetingen en besprekingen met verschillende instanties.

Al in het eerste jaar van haar bestaan zond de partij een memorandum naar het Servische en het Bulgaarse parlement. Het was opgesteld tijdens het eerste partijcongres en er werd een oplossing in gevraagd voor een aantal problemen van de Bulgaren in de Westelijke Gebiedsdelen. De nadruk werd gelegd op de ontwikkeling van hun identiteit en hun rechten als minderheid, waarbij verwezen werd naar het socialistische gedachtegoed, dat elke nationale minderheid rechten verschafte overeenkomstig de internationale standaarden (Nikolov 2002: 43).

Na de verkiezingsnederlaag van 1992 ging de partij door op hetzelfde elan. Ze stuurde brieven naar de hoogste organen van Servië en Joegoslavië, waarin ze de problemen aangaf van de Bulgaarse minderheid, om maatregelen vroeg en soms ook zelf al voorstellen deed. Naar aanleiding van de oorlog protesteerde DSBJu zowel tegen de oorlog zelf als tegen het feit dat Bulgaren gemobiliseerd

werden om te strijden in Kroatië. De brieven aan Milošević in dit verband bleven echter onbeantwoord. Ook het ministerie van Onderwijs kreeg er een aantal in de bus, over het onderwijs in de moedertaal. Verder werden brieven gestuurd naar het ministerie van Lokaal Bestuur, van Mensen- en Minderhedenrechten, van Defensie en van Informatie,... Resultaten heeft dit evenwel niet opgeleverd (Nikolov 2002: 46).

Op 26 februari 1994 gingen Grigorov en Todorova als vertegenwoordigers van DSBJu naar Genève, waar ze ontmoetingen hadden met heel wat vertegenwoordigers van internationale mensenrechtenorganisaties en met de Bijzondere Verslaggever van de VN-Mensenrechten-commissie Tadeusz Mazowiecki. Het tweetal probeerde zoveel mogelijk instanties in te lichten over de situatie van de Bulgaren in Servië en boekte hierbij resultaat: vanaf 1994 werd de kwestie herhaaldelijk voorgelegd aan de Mensenrechtencommissie en er werd ook een onafhankelijk onderzoek ingesteld (cfr. infra).

De Joegoslavische autoriteiten voelden nattigheid en toen Grigorov en Todorova terugkeerden uit Genève, kregen ze te horen dat de registratie van de partij werd ingetrokken. Hierop kwam een hele diplomatieke molen op gang. Grigorov, Treperski, Nikolov en Petrov, allen vooraanstaande partijleden, voerden gesprekken met de leiders van de twee belangrijkste politieke partijen in Bulgarije: met de Unie van Democratische Krachten (SDS) en de Bulgaarse Socialistische Partij (BSP – de opvolgerpartij van de Communistische Partij van Bulgarije) en officieus met de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken Stanislav Daskalov (Nikolov 2002: 48). Uiteindelijk kondigden de voorzitter van de Bulgaarse Socialistische Partij en de minister-president van de Bulgaarse regering Žan Videnov aan dat Bulgarije zich niet zou neerleggen bij een verbod op de partij ‘Democratische Unie van Bulgaren in Joegoslavië’. Bulgarije voerde op dat moment een actieve politiek ten aanzien van Belgrado en de Westelijke Gebiedsdelen en schakelde ook Valentin Dobrev in, de vertegenwoordiger van Bulgarije in de Verenigde Naties. Uiteindelijk gaf Belgrado toch toe en mocht DSBJu officieel blijven bestaan (Nikolov 2002: 49).

DSBJu bleef dezelfde tactiek volgen en had daarna in 1994-1995 nog verschillende ontmoetingen met onder andere vertegenwoordigers van de Italiaanse ambassade in Belgrado, met de Bulgaarse ambassade in Niš en met gezanten van Canada, Zwitserland en Groot-Brittannië (Nikolov 2002: 49). De gezant van Zweden, Torsten Petré, bracht zelfs persoonlijk een bezoek aan de Westelijke Gebiedsdelen om zich te vergewissen van de situatie. In 1996 hadden Grigorov, Treperski en Stoučkov een ontmoeting met Mazowiecki in Segedin in Hongarije. Na 1996 zouden de ontmoetingen verminderen, net zoals de internationale aandacht voor de situatie van de Bulgaarse minderheid in Servië/Joegoslavië vanaf dan zou beginnen tanen.

Het spreekt voor zich dat Servië dit alles niet zomaar over zijn kant liet gaan. Naast weerleggingen op internationaal niveau en dreiging van opschorting van de partij, gingen de autoriteiten al deze tijd ook

gewoon door met de campagne tegen DSBJu en haar leden. Sporen van die campagne zijn terug te vinden in het Joegoslavische online tijdschrift 'Bulletin' (Democratic Union 1995). Daarin werd de partij afgeschilderd als een groepje van een twintigtal nationalisten en separatisten, actief onder de naam DSBJu, dat gesteund werd door 'VMRO-SMD', de Internationale Macedonische Revolutionaire Organisatie – Unie van Macedonische Associaties en door de 'Union of Western Provinces', die een radicale groep pro-Stalinemigranten zou zijn.

In het artikel werd de visie van de lokale autoriteiten weergegeven, die te verstaan gaven dat de 'Democratische Unie van Bulgaren in Joegoslavië' niet meer gesteund werd door de etnische Bulgaren in het land, sinds de verkiezingsnederlaag in 1992. Hoewel ze praktisch onbestaand was, werd de partij door een informele groep op weinig legitieme wijze voortgezet, waarbij ze de plaatselijke bevolking veel schade berokkende. Verder verspreidde de partij in Bulgarije leugens over de situatie van de Bulgaarse minderheid in Servië door te verkondigen dat de Bulgaren er geassimileerd werden. Volgens het artikel pikte vooral de rechtse pers in Bulgarije in op deze visies en gebruikte ze ze voor haar eigen doel. De Bulgaarse Socialistische Partij daarentegen viel niks te verwijten, daar die zich steeds distantieerde en de Bulgaarse minderheid leek te willen aangrijpen als een brug tussen de twee landen.

Hoewel het vrij duidelijk is dat dit artikel niet objectief was, kan het toch niet afgedaan worden als pure nonsens. Dat de partij de klap van de verkiezingen van 1992 nooit is te boven gekomen, is niet onjuist en ook de stelling dat ze op weinig legitieme wijze geleid werd, is niet uit de lucht gegrepen. Uit wat vooraf besproken werd, blijkt dat machtsspelletjes wel degelijk een rol speelden in het alledaagse leven van DSBJu. Bovendien waren de activiteiten van de partij als politieke organisatie beperkt. Het ging meer om individuele pogingen om de situatie van de Westelijke Gebiedsdelen internationale ruchtbaarheid te geven. Toch is het typerend dat voor het artikel Vasil Stančev geïnterviewd werd, van wie bekend is dat hij voorstander was van nauwe banden met Servische partijen en die ondertussen in ongenade gevallen was bij DSBJu (cfr. supra). Het hoeft niet te verwonderen dat de man zich graag kritisch uitliet over deze partij.

De Democratische Unie van Bulgaren in Joegoslavië heeft dus een aantal verdiensten op haar naam staan, zowel politiek als cultureel, en mag zeker niet afgedaan worden als nutteloos binnen de ontwikkelingen in de Westelijke Gebiedsdelen, ondanks de slechte verkiezingsresultaten en het feit dat de vele crisissen in de tien jaar dat de partij bestaat ervoor gezorgd hebben dat de partij soms inefficiënt was en zich een slechte reputatie op de hals heeft gehaald.

1.6. Het statuut van de Westelijke Gebiedsdelen

In de jaren '90 kwam een discussie op gang omtrent een nieuw statuut voor de Westelijke Gebiedsdelen. Op dat moment genoot de streek eigenlijk geen bijzonder statuut, alleen waren de Bulgaren officieel als minderheid erkend sinds de Tweede Wereldoorlog. Een discussie over een eventuele uitbreiding van dat basisrecht verscheen niet uit het niets, maar was te kaderen in het grotere geheel van gebeurtenissen in Europa in de jaren '90. De Balkanoorlogen en het uiteenvallen van Joegoslavië hebben daar een bepalende rol in gespeeld. Die gebeurtenissen hebben vaak andere landen aangemoedigd om op voorzichtige wijze om te gaan met de delicate minderhedenkwesties en om vreedzame compromis-oplossingen te zoeken. Ook de Bulgaren van de Westelijke Gebiedsdelen zagen wat er gebeurde, evenals hun sympathisanten in Bulgarije. Men voelde dat de tijd misschien rijp was voor veranderingen. In die periode is men dan ook beginnen zoeken naar mogelijkheden en middelen om tot concrete resultaten te komen.

Een eerste document dat getuigt van deze discussie is het korte werkje van Stojan Bojadžiev 'Za Revizija na Njojskija dogovor i za vrašćane na Zapadnite pokrajnini' [Over de herziening van het Verdrag van Neuilly en de teruggave van de Westelijke Gebiedsdelen] van 1994. Bojadžiev geeft er de juridische argumenten voor de ongeldigheid van het Verdrag van Neuilly. Een eerste is dat een subject van het verdrag is weggevallen: het oorspronkelijke Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen bestaat niet meer. In 1929 is de naam veranderd in 'Koninkrijk Joegoslavië', in 1945 in 'Democratisch Federaal Joegoslavië', in 1946 in 'Federale Volksrepubliek Joegoslavië' en in 1963 in 'Socialistische Federale Republiek Joegoslavië'. Na de Balkanoorlogen van de jaren '90 is het land uiteengevallen in verschillende onafhankelijke staten en als erfgenaam blijft nu nog de Federale republiek Servië-Montenegro over.

Een tweede argument dat Bojadžiev aanhaalt is wat men in het Latijn aanduidt als 'Rebus sic stantibus'. Dit is een principe van internationaal recht waarbij men ervan uitgaat dat een verdrag ongeldig kan worden verklaard als zich een fundamentele wijziging van de omstandigheden heeft voorgedaan. Bojadžiev pleit in die zin dat er zich sinds 1919 op staatkundig gebied heel wat wijzigingen hebben voorgedaan, door de veelvuldige naamsveranderingen van het oorspronkelijke Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen en doordat recentelijk de hele oorspronkelijke staat is uiteengevallen. Maar daar gaat de Weense Conventie (over de Opvolging van Staten en de Gevolgen voor Internationale Verdagen) van 1978 tegen in, die stelt dat bij het vormen van een nieuwe staat of het uiteenvallen van een oude de bestaande verdragen gelden voor alle nieuwe subjecten van internationaal recht. In die logica zullen de Westelijke Gebiedsdelen dus altijd bij Servië blijven horen.

Dat dit onderwerp heel actueel was in de eerste helft van de jaren '90, getuigt Todor Mišev in zijn al eerder geciteerd werk 'Pokrajnini v centāra na Balkanite' [Gebiedsdelen in het centrum van de Balkan]. De verschillende visies en interpretaties van het statuut van de Westelijke Gebiedsdelen

kwamen in de periode 1990–1995 veelvuldig aan bod in de pers. Globaal gezien kunnen die verschillende meningen in twee categorieën ondergebracht worden: een verandering met aanpassing van de grenzen en een verandering binnen de huidige grenzen.

De categorie ‘verandering van de situatie met aanpassing van de grenzen’ liet weinig aan de verbeelding over en stelde duidelijk dat de Westelijke Gebiedsdelen moesten teruggegeven worden aan Bulgarije. Die eis baseerde zich op een mix van historische en juridische argumenten, waaronder de afwezigheid van een subject van het Verdrag van Neuilly of de ongeldigheid van het Verdrag van Neuilly door de veranderde situatie van de jaren '90 of op het feit dat sommige landen van de onderhandelingstafel geweerd waren. Problematisch in een dergelijke visie was de vraag welke gebieden moesten teruggegeven worden aan Bulgarije: enkel de Westelijke Gebiedsdelen *stricto sensu* of ook de streek van Strumica? Bovendien drong zich de vraag op hoe het dan moest met de Servische bevolking in de streek en met de andere bepalingen in het verdrag die in dat opzicht ook ongeldig zouden zijn geworden.

De tweede categorie, die van aanpassingen binnen de huidige grenzen, bood ruimte aan veel meer visies en invullingen. Een voorbeeld dat vaak genoemd werd in de pers was het onder VN-gezag plaatsen van de Westelijke Gebiedsdelen bij gezamenlijk akkoord van Servië, Bulgarije en de Verenigde Naties. Voor onbepaalde tijd zouden die laatste dan controle uitoefenen op de streek en daarna zou het gebied een statuut krijgen dat eveneens voorgesteld en uitgewerkt zou worden door de VN. Varianten op deze visie leunden eveneens dicht aan bij een situatie van autonomie, uitgewerkt door Bulgarije en Servië samen of door Servië alleen. Daarnaast bestond er nog een minimalistische visie die gericht was op culturele autonomie en volledige uitvoering van mensen- en minderhedenrechten.

Tot slot dient ook vermeld dat er foutieve informatie over het statuut van de Westelijke Gebiedsdelen werd weergegeven in de pers. Zo werd de visie verspreid dat het lot van de streek bepaald was door het verdrag van Saint Germain in 1919, dat na de Tweede Wereldoorlog bevestigd werd, of dat de Bulgaren in Servië noch voor, noch na de oorlog een minderhedenstatuut zouden gekregen hebben, of dat Bulgarije sinds de oorlog steevast verwoede pogingen gedaan had om de Bulgaarse minderheid in Servië meer rechten te geven (Mišev 2003: 55).

2. Demografie: de trend zet zich verder

In 1991 vond opnieuw een volkstelling plaats. Het resultaat voor het aantal etnische Bulgaren in Servië lag in de lijn van de vroegere evolutie: minder Bulgaren en meer Joegoslaven. Wat overbleef van Joegoslavië telde nog 26 922 Bulgaren, waarvan 26 876 in Servië leefden en 24 355 in Centraal–

Servië, met de sterkste concentratie in de districten van Dimitrovgrad, Bosilegrad, Surdulica, Babušnica en Pirot (Ivanov 1991).

Wat betreft het aantal Joegoslaven stelt Nikolov (2002: 32) in de periode 1953-1991 een toename vast van dat percentage in het district van Dimitrovgrad van 4 naar 44% en in dat van Bosilegrad van 1 naar 28%. Een andere bron, het Helsinkicomité, heeft het dan weer over 22,4% Joegoslaven in het district van Dimitrovgrad in 1991 en 14,1% in dat van Bosilegrad (Helsinkicomité s.d.). De cijfers verschillen alweer van bron tot bron, maar de algemene trend was wel dat veel inwoners van de Westelijke Gebiedsdelen zich nog steeds konden vinden in de ideologie van het 'Joegoslavisme'.

Dat de administratieve herindeling van 1962 wel degelijk een invloed gehad heeft op het identiteitsgevoel van de er wonende Bulgaren blijkt uit de cijfers die bestaan voor Babušnica en Pirot. In 1971 waren er in Babušnica nog 2 924 Bulgaren, tegen 1991 was dat aantal geslonken tot 892 (Solidarnost 1998: 17). Een daling dus van 70%. In Pirot waren er in 1971 2 082 mensen die zichzelf als Bulgaar zagen, in 1991 nog 854 (Solidarnost 1998: 17), of een daling van 59%. Ter vergelijking: voor Centraal-Servië daalde dat cijfer in dezelfde periode met 52%. De assimilatie verliep er dus sneller.

3. Armoede troef

Toen in het begin van de jaren '90 het Joegoslavische communistische systeem uiteenviel, stopte ook de subsidiestroom van Belgrado naar de regio's, inclusief de Westelijke Gebiedsdelen. De toch al fragiele economie stortte nu volledig in. De regio was volledig op zichzelf aangewezen om te voorzien in het dagelijks onderhoud, maar was daarvoor die niet uitgerust. Tegen het einde van de 20ste eeuw waren zowat alle ondernemingen uit de streek verdwenen. De grote bedrijven GID, Željuša en Svoboda werden opgedoekt en daardoor ontstond een grote werkloosheid.

De oorzaken van de slechte economische omstandigheden waren meerledig. Naast het plotse wegvallen van de overheidsgesteunde economie zien we ook dat er plaatselijk een tekort was aan kapitaal en grondstoffen en dat men niet beschikte over de nodige technologische kennis en middelen. De elektrificatie werd, zoals vermeld, pas in de jaren '90 vervolledigd. Er was ook geen ruime afzetmarkt om geproduceerde goederen op te verhandelen (het grensbewind was weliswaar milder en gereguleerd geworden, maar vlotte handelscontacten waren nog steeds niet voor de hand liggend) en de omstandigheden voor privé-ondernemingen in het algemeen waren niet gunstig, mede omwille van de politieke gebeurtenissen in het land. Het wegennet liet ook veel te wensen over. Er bestonden wel wegen tussen de dorpjes onderling en tussen de dorpjes en Dimitrovgrad en Bosilegrad, maar vaak waren die niet geasfalteerd en verschillende dorpen lagen op heuvels of in de bergen en waren

daardoor heel moeilijk toegankelijk. Ook de verbinding tussen Dimitrovgrad en Bosilegrad was verre van optimaal.

De situatie werd er niet beter op met het embargo van de Verenigde Naties tegen Servië op het einde van de jaren '90. In die tijd zien we in de Westelijke Gebiedsdelen een brandstofsmokkel, maar het geld dat daaruit voortkwam zorgde niet voor een algemene economische verbetering in de streek.

Dit alles had tot gevolg dat de Westelijke Gebiedsdelen heel snel verarmden. In het begin van de jaren '90 zou het gemiddelde maandelijkse inkomen in de Westelijke Gebiedsdelen tussen de tien en de dertig Duitse mark gelegen hebben (Todorova 2004: 84). Tegen het einde van het decennium was dat maar negen mark meer (Filipovic s.d.). De betekenis hiervan op federaal niveau is natuurlijk significant: in 1995 lag het gemiddelde inkomen in de Westelijke Gebiedsdelen 88% lager dan in de hele republiek, tegen het einde van de jaren '90 was dat verschil nog toegenomen en bedroeg het al 90% (Filipovic). Het was wel zo dat de economische situatie in Dimitrovgrad beter was dan die in Bosilegrad, omdat Dimitrovgrad een betere geografische ligging had en de stad zich op een belangrijke internationale handelsader bevond.

Doordat de economie niet naar behoren functioneerde, hadden veel mensen in de Westelijke Gebiedsdelen het moeilijk de eindjes aan elkaar te knopen. Velen leefden van het bestaansminimum en konden humanitaire hulp gebruiken. Die is er ook gekomen. Op initiatief van de vertegenwoordigers van de Bulgaarse gemeenschap in de humanitaire organisatie 'Solidarnost' (cfr. infra) en van het Helsinki Comité (cfr. infra), werd een humanitaire actie op gang gebracht. Deze ngo's richtten zich eerst naar de lokale autoriteiten, maar konden niet op hun steun rekenen. De hulp moest op eigen kracht verwezenlijkt worden. Dit is een voorbeeld van het feit dat etnische Bulgaren in het plaatselijk bestuur vaak heel strikt de politiek van Belgrado opvolgden en initiatieven in de eigen streek tegenwerkten (cfr. supra).

Het project begon in februari 1999, kort na de eerste besprekingen in december 1998 en had als doel het probleem van de inwoners van de Bulgaarse districten in het oosten van het land onder het grote publiek verspreiden. Het verhaal van de Westelijke Gebiedsdelen was immers niet zo bekend en het ging ook om relatief niet zoveel mensen. Daarom was het van belang de nationale en internationale aandacht te trekken. Een ander richtpunt was natuurlijk het verstrekken van humanitaire hulp, en daarbij schoten ook organisaties van buiten Joegoslavië te hulp. De schreeuw om aandacht was dus niet tevergeefs geweest.

De internationale organisaties die aan het project deelnamen, waren ADRA (Adventist Development and Relief Agency), Oxfam en een aantal kleinere organisaties uit Bulgarije. Die laatsten startten een gemeenschappelijke actie en leverden regelmatig voedsel, kleren, speelgoed, boeken,... ADRA en

Oxfam leverden 38 vrachtwagens voedsel, kleren en matrassen. Het probleem bij de levering was echter dat die vrachtwagens vaak moeilijk ter plaatse geraakten: veel dorpjes liggen niet langs een grote weg, maar ergens geïsoleerd in het berggebied. Daarom moest het transport tot daar met ezels of paarden gebeuren, of moest het zelfs te voet gedragen worden (Filipovic s.d.).

Een derde oriëntatie van de organisatie waren publicaties. Het uitgangspunt was dat de bestaande Bulgaarstalige media wel in het Bulgaars berichtten, maar niet over Bulgaarse zaken en al zeker niet over de werkelijke situatie van de inwoners van de Westelijke Gebiedsdelen. Daarom werd een nieuw tijdschrift in het leven geroepen: Istina [Waarheid], dat gefinancierd werd door de al vermelde vooraanstaande Bulgaarse partij SDS.

4. Een beperkte culturele vrijheid

4.1. Initiatieven in/uit de Westelijke Gebiedsdelen

Wat betreft de culturele ontwikkelingen zijn er een aantal beperkte verschillen op te merken met de voorgaande periode. In het algemeen zou men kunnen spreken van een ‘aan banden gelegde vrijheid’. Enerzijds zien we immers dat de culturele mogelijkheden toenemen, maar anderzijds deden zich vaak problemen voor: op de belangrijkste culturele vlakken bleven de Serven de touwtjes in handen houden, met name in het onderwijs en in de religie. Een voorbeeld van die dubbelzinnige houding van Belgrado is terug te vinden in het feit dat het oude ‘Hristo Botev’ theater wel mocht blijven bestaan en in het Bulgaars mocht optreden, maar dat de naam moest veranderd worden. Hristo Botev was immers een Bulgaars poëet en revolutionair uit de 19de eeuw.

De belangrijkste culturele verwezenlijking in de jaren '90 was de al vermelde oprichting in 1998 van twee culturele centra: het ‘Cultureel Informatiecentrum “Caribrod” in Dimitrovgrad en het ‘Cultureel Informatiecentrum “Caribrod” in Bosilegrad. Die centra zorgden regelmatig voor lezingen, optredens en tentoonstellingen. Er was ook een klein bibliotheekje aan verbonden, met een aantal basiswerken uit de Bulgaarse literatuur. Een tweede belangrijke culturele vernieuwing in de streek had zich eigenlijk al voorgedaan in het begin van de jaren '90. In 1991 kreeg Dimitrovgrad een eigen radio- en televisiestation, genaamd ‘Radio Televizija Caribrod’.

Verder zond ook het radiostation van Niš dagelijks vijftien minuten in het Bulgaars uit en het regionale televisiestation van Niš vijf à tien minuten per week (VN 21.11.1994). Er bestonden dus in de jaren '90 wel Bulgaarse media, maar die waren niet vrij. De Bulgaarse radio en televisie stonden onder staatscontrole, de krant ‘Glas na Bălgarite’ werd al sinds de jaren '50 tegengewerkt en het weekblad ‘Bratstvo’ verscheen al enkele jaren zeer sporadisch, wegens een gebrek aan financiële

middelen door de gestopte staatssubsidiëring. In die periode begonnen de nieuw opgerichte culturele instellingen wel af en toe eigen publicaties uit te geven, maar dat verliep nog op heel beperkte schaal.

Een andere realisatie was de mogelijkheid om naast de Joegoslavische ook de Bulgaarse nationaliteit aan te vragen. Het probleem hierbij was echter dat die aanvraagprocedure redelijk omslachtig en tijdrovend was. Dit werd in 2000 aangeklaagd door Valentin Janev. Hem stoorde vooral het feit dat het aanvraagdossier volgende negentien documenten moest bevatten: een aanvraag gericht aan het ministerie van Justitie, een curriculum vitae, een foto, een geboorteakte, drie uittreksels uit het strafregister, respectievelijk geleverd door Bulgarije, door Servië en door een andere staat, een document van de Prokoeratoera van goed zedelijk gedrag, een geschrift van de werkgever van een eventuele contractuele overeenkomst, een medisch bewijs, een aanvraag gericht aan het ministerie van Onderwijs en Wetenschap, een kopie van de identiteitskaart, een kopie van de behaalde diploma's, een bewijs van voorbereiding op de kennis van het Bulgaars, geleverd door een erkende instelling, een certificaat dat men het Bulgaars beheerst, een bewijs van de Bulgaarse afkomst, een voorbeelddeclaratie, een bewijs van het ministerie van Binnenlandse Zaken van toelating voor permanent verblijf en een bewijs van de belastingen dat men in orde was met de betalingen (Janev 2000: 5-7). Uiteindelijk maakten alleen de meest vooraanstaande voorvechters van de belangen van de Westelijke Gebiedsdelen van deze mogelijkheid gebruik en bleef ze door de administratieve rompslomp die ermee gepaard ging, buiten het bereik van het grotere publiek.

Nog een minder geslaagde culturele activiteit, was het referendum dat in 1993 georganiseerd werd om de naam Dimitrovgrad weer te veranderen in de oude naam 'Caribrod'. Dimitrovgrad werd nog steeds gezien als de Servische naam van de stad en plaatselijke activisten maakten van het openere klimaat in het begin van de jaren '90 gebruik om een legale poging te ondernemen om de naam 'Caribrod' terug in te voeren. In het referendum sprak echter geen meerderheid zich uit voor een naamswijziging en daarom behield de stad de naam die ze droeg sinds 1950 (Danas: 20.04.2004). Velen meenden echter dat de Servische autoriteiten de uitslag gemanipuleerd hadden (Sega: 18.06.2004).

Zoals al even aangeraakt werd, bevonden het onderwijs en de religie zich in een sfeer van continuïteit ten opzichte van de voorgaande periode. De wet voorzag drie manieren van onderwijs voor minderheidsgroepen. Een eerste was onderwijs volledig in de moedertaal. Dit was mogelijk op voorwaarde dat in de eerste graad minstens vijftien leerlingen waren ingeschreven. Voor een kleiner aantal moest de minister van onderwijs zijn toestemming geven. De tweede mogelijkheid was bilinguaal onderwijs en de derde bestond uit moedertaalonderwijs in de vorm van extra klasjes die de taal in combinatie met de cultuur onderwezen kregen. In Dimitrovgrad waren alle drie de mogelijkheden van toepassing, zodat de leerlingen en hun ouders konden kiezen. 93% van het schoolpersoneel was er trouwens Bulgaars (VN 21.11.1994).

In de praktijk bleef het aantal uren Bulgaars evenwel beperkt tot twee facultatieve uren per week, die alleen in Dimitrovgrad en Bosilegrad werden aan geboden en niet in Surdulica, Babušnica en Pirot (VN: 29.09.1994). Verder vonden er zo goed als geen vernieuwingen plaats: de bibliotheken werden nog steeds niet aangevuld (de laatste update van het boekenbestand dateerde al van 1973), er bestonden geen opleidingsscholen voor leerkrachten,... De Servische overheid vertoonde wel een aantal keer de intentie om de situatie te verbeteren, maar de plannen bleven liggen (Dimitrov: 2002b).

De kerkdiensten werden nog steeds voorgedaan door Servische geestelijken en er stond geen Bulgaarse geestelijke ter beschikking. Wel kwam er rond deze situatie een discussie op gang: de Bulgaren vonden Bulgaarse geestelijken noodzakelijk in het kader van hun actieve geloofsbelijding, terwijl de Serven stelden dat de nationaliteit of etniciteit van de priester geen rol speelde, omdat het Oudkerkslavisch de religieuze taal was van de orthodoxie.

Doordat jarenlang de kerken en kloosters aan hun lot waren overgelaten, waren veel ervan veranderd in ruïnes of bestonden ze helemaal niet meer. Daarbij waren heel wat rijkdommen verloren gegaan, onder andere de fresco's in verschillende kerkjes. Halverwege de jaren '90 greep de Servische overheid dan toch in: in 1996 werd het klooster van de Heilige Dimitri net buiten Dimitrovgrad gerestaureerd en in 1997 de kerk van de Heilige Moeder Gods in Dimitrovgrad (Dimitrovgrad s.d.).

4.2. De band met Bulgarije

In het laatste decennium van de twintigste eeuw waren ruimere contacten tussen de Westelijke Gebiedsdelen en Bulgarije mogelijk, onder andere door het mildere grensbewind. Van deze mogelijkheid werd gretig gebruik gemaakt om de band met Bulgarije weer aan te halen, en dat oogstte succes. Voorbeelden van verwezenlijkingen daaromtrent waren de projecten tussen scholen uit de Westelijke Gebiedsdelen en scholen uit Bulgarije (studenten werden aangemoedigd om naar Bulgarije te gaan studeren) en de academische conferenties die DSBJu organiseerde in Bulgarije.

Ook vanuit Bulgarije zelf werden initiatieven genomen. Een voorbeeld daarvan is de wetenschappelijke conferentie van 1999 in Kjustendil ter herdenking van de tachtigste verjaardag van het Verdrag van Neuilly. Van die conferentie werd een schriftelijke neerslag gepubliceerd: 'Njojskijat dogovor i sãdbata na jugozapadnite bãlgarski zemi' [Het Verdrag van Neuilly en het lot van de zuidwestelijke Bulgaarse gebieden], een bundel van tien essays waarvan er vijf over de Westelijke Gebiedsdelen gingen (2001).

Specifiek voor Bosilegrad kan in dit verband verwezen worden naar de nauwe contacten tussen de intelligentsia van Bosilegrad en Kjustendil. De twee steden waren vóór het Verdrag van Neuilly al sterk met elkaar verbonden en toen het over en weer reizen tussen Bulgarije en Joegoslavië gemakkelijker werd, konden die banden weer aangehaald worden. Dat dat ook effectief gebeurde,

bleek uit verschillende publicaties die de laatste jaren in Kjustendil verschenen over Bosilegrad, bijvoorbeeld het werkje van Todor Dimitrov ‘Bosilegradskijat kraj – bālgarski učeždenija i ličnosti (1872–1912 g.)’ [De streek van Bosilegrad – Bulgaarse instellingen en personen (1872–1912)] van 2002 of de heruitgave van ‘Kjustendilsko kraište’ van Jordan Zahariev (2001) in Kjustendil (cfr. supra).

Bijna tegelijk met de interne discussie in de Westelijke Gebiedsdelen over het gebruik van de namen ‘Caribrod’ en ‘Dimitrovgrad’, is in Bulgarije een discussie ontstaan over het gebruik van de term ‘Westelijke Gebiedsdelen’. De term is een historisch gegroeid begrip dat de inwoners van de betreffende gebieden altijd gebruiken om naar zichzelf te verwijzen en dat ook bij het grootste deel van de Bulgaarse bevolking is ingeburgerd. Er bestaan evenwel alternatieve termen. Naar het gebruik ervan heeft Todor Mišev onderzoek gedaan, op basis van de krantenberichtgeving tussen 1990 en 1995 (Mišev 2003: 40). Uit zijn onderzoek blijkt dat de meest frequent voorkomende alternatieve benamingen ‘Istočna Sārbija’ [Oostelijk Servië] en ‘Zapadni pokrajnini – Istočna Sārbija’ [Westelijke Gebiedsdelen – Oostelijk Servië] zijn. Deze alternatieve termen komen echter veel minder vaak voor dan ‘Zapadni pokrajnini’, dat volgens Mišev in 98.3% van de gevallen gebruikt wordt, tegenover Istočna Sārbija 1% en de gecombineerde benaming ‘Zapadni pokrajnini – Istočna Sārbija’ 0,7% (Mišev 2003: 40).

Vaak wordt aangenomen dat de keuze tussen ‘Zapadni pokrajnini’ en ‘Istočna Sārbija’ politiek bepaald is. Zo zouden de politici en de pers van de Bulgaarse Socialistische Partij opteren voor ‘Istočna Sārbija’, evenals een deel van de linkse nationalistes. Deze stelling moet volgens diezelfde Mišev echter genuanceerd worden, daar er bijvoorbeeld ook extreem-linkse individuen zijn die consequent van ‘Zapadni pokrajnini’ spreken (Mišev 2003: 42). Eigenlijk zijn het vooral degenen die nauw verbonden zijn met de regering en de diplomatie van het land die de term ‘Istočna Sārbija’ gebruiken. Bulgaarse diplomaten bijvoorbeeld zullen die in de mond nemen, zeker als ze in Servië zijn, of ze zullen opteren voor een eerder omschrijvende term zoals ‘bālgarskoto malcinstvo v Sārbija’ [de Bulgaarse minderheid in Servië], ‘Bālgarite v Jugoslavija’ [de Bulgaren in Joegoslavië], of ‘Bālgarite v Iztočna i Jugoiztočna Sārbija’ [de Bulgaren in Oostelijk en Zuid-Oostelijk Servië] (Mišev 2003: 40-41). In die zin is de keuze voor een bepaalde term eerder diplomatiek en niet zozeer politiek of ideologisch gemotiveerd.

5. Mensenrechten

5.1. Juridisch: uitgebreide rechten

In de Grondwet van de Federale Republiek van Joegoslavië van 1992 werd in een aantal artikelen verwezen naar de rechten van de nationale minderheden. In het algemeen werden hun rechten op

etnisch, cultureel of linguïstisch gebied beschermd overeenkomstig het internationaal recht (art.11). Specifieke bepalingen waren dat hun taal en schrift golden als officieel (naast het Servisch) in de gebieden waarin zij geconcentreerd leefden. Daar werd ook onderwijs in de eigen taal voorzien (art.15 en 46) en om het even waar in het land had elke burger het recht op rechtspraak in zijn eigen taal (art.49). De minderheden hadden ook het recht zich te organiseren in culturele verenigingen die ze zelf financierden of waarvoor ze eventueel een staatssubsidie kregen (art.47) en iedereen was vrij een politieke partij op te starten, zonder dat daarvoor toestemming nodig was (art.41).

5.2. De praktijk: Šopi

Hoewel grondwettelijk gezien de Bulgaarse minderheid erkend werd in Servië, hebben de autoriteiten het altijd moeilijk gehad met het effectief toegeven dat de inwoners van de Westelijke Gebiedsdelen Bulgaren waren. Liever dan de Bulgaarse minderheid in de Servische Republiek openlijk te erkennen werd de stelling van Jovan Cvijić opgedist en creëerden de Serven op die manier de mythe van een 'Šop-natie'. In die visie zouden de inwoners van de Westelijke Gebiedsdelen dan geen Bulgaren zijn maar Šopi, een aparte stam, noch Serf noch Bulgaar, met een taal die dan ook geen Servisch of Bulgaars was maar 'Šop'.

De grote bezielers van deze theorie in de jaren '90 waren Dragan Kolev uit Dimitrovgrad en Vitomir Živković uit Pirot (Nikolov 2002: 48). Volgens hen waren de Šopi vroeger een apart volk dat tot de tweede helft van de 19de eeuw onder Turkse heerschappij bleef en zich uitstreckte over een gebied van ongeveer 12 000 km²: van de Stara Planina (berg) in het noorden tot Plackovica en de Meleska Planina (berg) in het zuiden en van de lijn Bela Palanka-Vlasina-Pčinja in het westen tot de lijn Iskra-Dupnica-Strumica-Sofiavalley in het oosten (Kolev 1999). In 1878 werd dit gebied door het verdrag van Berlijn verdeeld over de twee kanten van de grens tussen Bulgarije en het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen en stilletjes aan zijn de Šopi de Servische en Bulgaarse eigenschappen gaan overnemen. De inwoners van de Westelijke Gebiedsdelen waren dan Šopi, die na 1878 aan Bulgarije werden toegewezen en gedwongen een aantal Bulgaarse eigenschappen hebben overgenomen. Na 1919 kwamen ze terecht bij de Šopi die al in 1878 aan Servië waren toegevoegd en al in zekere mate Servische eigenschappen hadden overgenomen (Kolev 1999).

Deze theorie werd overgenomen door de Servische autoriteiten en verder uitgewerkt. Daarin ging men zover dat zelfs een standaard Šoptaal ontwikkeld werd, op basis van de plaatselijke dialecten aan de grens met Bulgarije. In die nieuwe taal werd in 1993 het drama 'Žensko Carstvo' [Vrouwelijke Heerschappij] van Stefan Kostov opgevoerd (Nikolov 2002: 48).

Een eenduidige uitspraak over de werkelijkheidswaarde van deze theorie is moeilijk te geven. De meningen lopen sterk uiteen. Sommigen zeggen dat de Šopi weliswaar echt bestaan en echt een volk zijn, maar meer naar het westen toe wonen, in de streek van Dupnica en Sofia, en er eigen tradities en

een (conservatieve) cultuur op na houden. Hoewel de dialecten verwant zijn, verschilt deze bevolking in die lezing toch sterk van die van de Bulgaren in Servië in het grensgebied met Bulgarije (Shopp s.d.). Anderen beweren dan dat het woongebied van deze bevolking toch meer naar het westen ligt (en precies de Westelijke Gebiedsdelen insluit) (Desbous 1930: 30V) en de Westelijke Gebiedsdelen insluit. Een derde visie is dat de idee van een 'Šop-natie' in de Westelijke Gebiedsdelen een puur verzinsel is van de Serven (Nikolov 2002: 48). Een diepgaande analyse van deze kwestie valt echter buiten het opzet van deze studie.

5.3. Controle op het respecteren van de mensenrechten

Vanaf de jaren '90 hebben mensenrechtenorganisaties vrije toegang tot het gebied en daardoor is er nu ook een veel betere kijk op de situatie van de mensenrechten in Joegoslavië. In de eerste plaats gaat het daarbij om ons West-Europees concept van mensenrechten zoals vastgelegd in het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens en Fundamentele Vrijheden, dus met de nadruk op burgerlijke politieke rechten en niet op sociaal-economische rechten, zoals dat het geval was in de communistische ideologie. Hieronder worden drie organisaties besproken die hun aandacht gericht hebben op de mensenrechten in de Westelijke Gebiedsdelen.

5.3.1. De Verenigde Naties

De Verenigde Naties hebben een orgaan dat zich bezighoudt met mensenrechtenkwesties. Dat is de 'Commission on Human Rights', de Mensenrechtencommissie. Die behandelt de Westelijke Gebiedsdelen niet als aparte minderheid, maar neemt ze samen met de hele Bulgaarse minderheid in Joegoslavië. Het duurde wel tot 1994 voordat een eerste keer gepeild werd naar de leefomstandigheden van die minderheid, waarschijnlijk ten gevolge van het veelvuldige lobbywerk van de leden van de Democratische Unie van Bulgaren in Joegoslavië (cfr. supra).

Als antwoord op die vraag stelde Dragomir Djokić, Servisch ambassadeur, een verslag op van de situatie van de Bulgaarse minderheid in de Federale Republiek van Joegoslavië (VN: 24.08.1994). Hij vertrok vanuit de 'Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities' van de Verenigde Naties van 18 december 1992, dat bepaalde minderhedenrechten naar voor schuift, en toonde dan aan dat die van toepassing waren op de Bulgaren in Joegoslavië. Djokić ging zelfs verder en stelde dat de minderheden in Joegoslavië meer rechten genoten dan het geval was in de rest van de wereld. Concreet hadden minderheden onder andere het recht op het gebruik van hun taal en schrift, op onderwijs en informatie in hun taal, op het oprichten van educatieve en culturele organisaties, op het onderhouden van relaties met andere instanties zowel in binnen- als buitenland en op het gebruik van hun nationale symbolen. In de gebieden waar nationale minderheden leefden, waren hun taal en schrift officieel in gebruik. Stap voor stap paste Djokić dit toe op de Bulgaarse minderheid in Joegoslavië.

Een totaal ander beeld op de situatie van de Bulgaarse minderheid in Servië kregen we in een document van de Mensenrechtencommissie, daterend van 29 september 1994 (VN: 29.09.1994). Hierin werd eigenlijk bijna het tegenovergestelde van het vorige document beweerd. Het was dan ook niet opgesteld door de Joegoslavische overheid zelf, maar door Bijzondere Verslaggevers van de Mensenrechtencommissie. Opmerkelijk is dat de herkomst van een Bulgaarse minderheid in de Servische Republiek gesitueerd werd bij het Verdrag van Neuilly, waarbij eigenlijk alleen de Westelijke Gebiedsdelen waren toegevoegd. De echte oorsprong van de Bulgaarse minderheid in Servië was al ouder. Het valt ook op dat het verslag niet alleen verwees naar de huidige toestand, maar ook naar het verleden, naar de periode onder Tito.

In het document werden de schendingen van de mensen- en minderhedenrechten systematisch weergegeven, te beginnen bij de ontkenning van de Bulgaarse identiteit, over de schending van het recht op het gebruik van het Bulgaars, de vrije geloofsbelijding en beleving van de eigen cultuur naar de schending van het recht op vrije meningsuiting, op informatie en vrijheid van associatie. Het verslag van Djokić werd op die manier helemaal ontkracht en in de resolutie van de 51ste sessie van de Mensenrechtencommissie in september 1994 werd zelfs ongerustheid uitgedrukt over de situatie van de Bulgaarse minderheid in de Servische Republiek (VN 07.03.1997).

De reactie liet niet lang op zich wachten en op 14 november van dat jaar kreeg de Directeur-Generaal van de Verenigde Naties nog eens het verslag van Djokić op zijn bureau aan. Kort nadien zou ook Bijzonder Verslaggever Tadeusz Mazowiecki voor het eerst de aandacht vestigen op de problemen van de Bulgaarse minderheid in de Servische Republiek. In zijn tiende verslag voor de Mensenrechtencommissie, daterend van 16 januari 1995, wees hij op een aantal schendingen van de mensenrechten en dit voor het eerst omdat hij naar eigen zeggen pas kort daarvoor over de problematiek vernomen had (VN: 16.01.1995). Hij stelde vast dat het Bulgaars op de scholen was verdwenen, ook waar de Bulgaren in compacte gemeenschappen leefden. Bovendien was de Bulgaarse minderheid verstoken van het recht op informatie, daar Bulgaarstalige kranten geregeld door de autoriteiten in beslag werden genomen, zodat ze niet onder de bevolking verspreid geraakten en daar het kanaal van de Bulgaarse Nationale Televisie van de kabel verwijderd was. Verder was er sprake van constante druk op de politieke organisatie van de etnische Bulgaren, DSBJu, in de vorm van ontslagen of dreiging met ontslag, huiszoekingen, confiscaties, politiegeweld, willekeurige gerechtelijke vervolging, enzovoort.

Opnieuw reageerde de Joegoslavische overheid en op 6 maart 1995 ontving de voorzitter van de Mensenrechtencommissie een brief van de Permanente Vertegenwoordiger van de Federale Republiek van Joegoslavië. Daarin werd nog eens gerepliceerd op de resolutie van de 51ste sessie van de Mensenrechtencommissie. De Permanente Vertegenwoordiger weerlegde dat de minderheden in de genoemde gebieden zouden geschonden worden en specifiek voor de Bulgaarse minderheid stelde hij

dat die net dezelfde rechten genoot als alle minderheden en dat er helemaal geen bedreigingen waren geuit tegen leden van de minderheid (VN: 07.03.1995).

Vanaf 1995 begonnen ook de Bulgaarse vertegenwoordigers in de sessies van de Mensenrechtencommissie de situatie van de Bulgaarse minderheid in de Servische Republiek aan te kaarten, dit tot grote verontwaardiging van de Servische vertegenwoordigers. Daarvan getuigt de brief van 9 maart 1995, gericht aan de voorzitter van de Mensenrechtencommissie (VN: 13.02.1995). De auteur was Vladimir Pavicević, die de aantijging van Bulgarije bestreed dat de Bulgaarse minderheid in de Servische Republiek onheus behandeld werd. Het document was met enkele aanvullingen in grote mate een herhaling van de eerder weergegeven situatie van de Bulgaarse minderheid vanuit het oogpunt van de Joegoslavische overheid. Opnieuw werd aangehaald dat de Bulgaarse minderheid ongehinderd over alle mensen- en minderhedenrechten beschikte, waaronder onderwijs, cultuur en pers in de moedertaal.

Op 22 augustus 1995 volgde echter een nieuw rapport van Bijzonder Verslaggever Tadeusz Mazowiecki, waarin hij stelde dat de situatie van de Bulgaarse minderheid niet verbeterd was sinds zijn laatste verslag. Er waren vooral klachten wat betreft onderwijs en cultuur, want de leerlingen en hun ouders zouden onder druk gezet worden om Servisch als hun moedertaal aan te duiden in plaats van Bulgaars. Bulgaars werd uit de scholen geweerd, sommige scholen waren ondertussen gesloten en de leerlingen moesten naar Pirot gaan voor onderwijs, alle monumenten van de minderheid in Dimitrovgrad en Bosilegrad waren vernietigd,... (VN 22.08.1995). We zien dus dat er in de jaren 1994-1995 een hele woordenwisseling aan de gang was omtrent de situatie van de Bulgaarse minderheid in de Servische Republiek. Hierna luwde de discussie wat en kwam er slechts sporadisch nog een vraag om aandacht voor die groep. Die vraag kwam wel nog zowat jaarlijks terug in de resoluties van zowel de Mensenrechtencommissie als van de Algemene Vergadering. Ook in aparte sessies van de Mensenrechtencommissie en de Economische en Sociale Raad van de Verenigde Naties was ze terug te vinden.

Na 1995 was het belangrijkste verslag over de situatie van de Bulgaarse minderheid in Servië dat van Elisabeth Rehn voor de vergadering van de Economische en Sociale Raad, daterend van 25 oktober 1996 (VN: 25.10.1996). Daarin meldde ze dat de etnische Bulgaren vooral klaagden over het gebrek aan onderwijs in de eigen taal en wees ze op de discrepantie tussen officiële verklaringen en de praktijk: *“According to government information, instruction in the Bulgarian language is available in 38 primary schools in Bosilegrad and Dimitrovgrad. However, the Special Rapporteur has been informed that in some instances local educational authorities have discouraged both teachers and pupils from using the Bulgarian language in class.”*

5.3.2. Het Helsinki Comité ter Bescherming van de Rechten en Vrijheden van de Etnische Bulgaren in Joegoslavië

Het Helsinki Comité ter Bescherming van de Rechten en Vrijheden van de Etnische Bulgaren in Joegoslavië is een niet-gouvernementele organisatie die zich, zoals de naam al doet vermoeden, bezighoudt met de bescherming van de rechten en de vrijheden van de Bulgaren in Joegoslavië. De organisatie werd op 15 mei 1997 officieel geregistreerd bij het federale ministerie van Justitie. De voorzitterszetel bevindt zich in Dimitrovgrad en de eerste voorzitter was Zdenka Todorova.

Het comité probeert zoveel mogelijk de mensenrechtensituatie in de Westelijke Gebiedsdelen op te volgen en waar mogelijk te verbeteren. Het stelt zich ook tot doel de wereld op de hoogte te houden van de gebeurtenissen in de Westelijke Gebiedsdelen, onder andere door het organiseren van conferenties en het publiceren van een maandelijks tijdschrift 'Bjuletin'.

Later zou de naam veranderen in 'Helsinki Comité ter Bescherming van de Rechten en Vrijheden van de Etnische Bulgaren in Servië-Montenegro' en dit ten gevolge van de nieuwe politieke realiteit die zich zou aandienen in 2003, toen Joegoslavië ophield te bestaan en omgevormd werd tot de Republiek Servië-Montenegro.

5.3.3. Humanitaire organisatie 'Solidarnost'

De 'Humanitaire organisatie "Solidarnost"' is eveneens een niet-gouvernementele organisatie die zich inzet voor de sociaal zwakkere delen van de bevolking in de gebieden aan de Joegoslavisch-Bulgaarse grens. Initiatiefnemer en eerste voorzitter ervan was Mile Todorov, de broer van Zdenka Todorova.

Naast het bieden van materiële hulp, onder andere in samenwerking met Oxfam en ADRA tijdens de humanitaire hulptactie (cfr. supra), wil de organisatie ook de kwestie van de Westelijke Gebiedsdelen bekend maken onder grotere delen van de bevolking. Een belangrijke verwezenlijking daarin was de publicatie van de 'Socialna harta na bālgarskoto nacionalno malcinstvo v Sārbija' [Sociale kaart van de Bulgaarse nationale minderheid in Servië] (1998). Het ging om een tweetalige brochure (Servisch en Bulgaars) waarin een schets gegeven werd van de geschiedenis en de situatie van de Westelijke gebiedsdelen, met onder andere aandacht voor de sociale, demografische en economische problematiek. De publicatie ervan in vijfhonderd gratis exemplaren werd gesponsord door de Joegoslavische 'Foundation for an Open Society' (een non-profitorganisatie die de democratische ontwikkeling in Servië wil bevorderen door projecten in te richten of te ondersteunen).

VI. 5 oktober 2000 – 2005

1. Politiek

1.1. De internationale situatie

De ogen van de internationale gemeenschap blijven op Servië gericht, en dit in de eerste plaats omwille van het Joegoslavië-tribunaal in Den Haag, dat nog steeds in werking is. Op 5 oktober 2000 werd Milošević afgezet als president van Servië en op 1 april 2001 werd hij aan het tribunaal uitgeleverd, op beschuldiging van oorlogsmisdaden. Milošević ontkende echter altijd de bevoegdheid van het Hof en blijft dat doen. Op dat proces kwam trouwens ook al de situatie van de Bulgaarse minderheid in Joegoslavië aan bod, waarvoor de voorzitter van het Helsinki Comité ter Bescherming van de Rechten en Vrijheden van de Bulgaren in Servië-Montenegro, Zdenka Todorova, opgeroepen werd als getuige (Jurikova 2002).

Ook op Bulgarije blijft de aandacht gericht, maar dan om een andere reden. Tegen 2000 waren de onderhandelingen met heel wat Centraal-Europese landen voor toetreding tot de EU in een stroomversnelling geraakt en in 2004 traden dan effectief acht van die landen toe. Ook Bulgarije stond op de deur te kloppen, maar moet zeker nog wachten tot 2007, het jaar dat als streefdatum werd vastgelegd. Met de federatie Servië-Montenegro zijn tot nog toe geen onderhandelingen begonnen die toetreding in het vooruitzicht stellen en dat zal ook niet gebeuren voordat alle gezochte oorlogsmisdadigers aan Den Haag zijn uitgeleverd.

De uitbreiding heeft tot gevolg dat de EU geconfronteerd wordt met een aantal problemen die typisch zijn voor de nieuw toegetreden landen, bijvoorbeeld een veranderend concept van de mensenrechten of een grootschalige minderhedenproblematiek. Die problemen zijn zo specifiek dat ze een eigen aanpak vereisen, waardoor men dus zou kunnen spreken van ‘omgekeerde conditionaliteit’ (Malfliet 2004): de nieuw toegetreden landen leggen de oudere leden (impliciet) maatregelen op.

De invloed van de internationale gemeenschap is nog steeds sterk en verspreid over de verschillende deelaspecten van de maatschappij, daarom zal ze opnieuw aan bod komen bij de afzonderlijke bespreking van die aspecten.

1.2. Het Servische ‘berustende beleid’

Met de verandering van regime eind 2000 is er ook een verandering in de politiek ten opzichte van de Westelijke Gebiedsdelen te merken. Er is een einde gekomen aan de actieve assimilatiepolitiek: de theorie van ‘één land één volk’ is verdwenen en de etnische minderheden krijgen meer rechten toebedeeld.

Het einde van een actieve assimilatiepolitiek mag echter niet verward worden met het begin van een actieve emancipatiepolitiek. Veeleer is er sprake van een soort berusting ten opzichte van de Westelijke Gebiedsdelen: ze worden niet tegengewerkt maar ontvangen ook geen expliciete steun en krijgen eigenlijk alleen aandacht binnen de relatie met Bulgarije.

Het gevolg van dat ‘berustend beleid’ is een discrepantie tussen het centrale en het lokale beleidsniveau: op centraal niveau geldt het beleid van de democraten, op lokaal niveau blijven in de Westelijke Gebiedsdelen vaak nog de stromannen van Milošević aan de macht, hetzij omdat de Socialistische Partij van Servië (SPS – de partij van Milošević) de grootste bleef, hetzij doordat het kapitaal en de productiemiddelen in hun handen terecht kwamen en ze op die manier de lokale bevolking economisch aan zich bonden. Zij blijven het vroegere beleid van Milošević trouw en werken initiatieven van de plaatselijke Bulgaarse activisten tegen, maar daarover verder meer. Een meer gedetailleerd beeld van het beleid van Servië zal overigens duidelijk worden uit de verdere bespreking van de Westelijke Gebiedsdelen in de meest recente fase van hun geschiedenis: na de val van Milošević.

1.3. De actieve houding van Bulgarije

De huidige politiek van Bulgarije ten aanzien van de Westelijke Gebiedsdelen is beïnvloed door de toetreding tot de Noord-Atlantische Verdragorganisatie en de Europese Unie. Een van de eisen van de EU is dat elk land zijn minderhedenproblemen oplost. Vandaar dat Bulgarije de kwestie niet van zich kan afschuiven, maar tegelijk heel voorzichtig te werk moet gaan om de relaties met Servië-Montenegro niet te verzuren. De tussenweg die Bulgarije dan nam kan het best omschreven worden als een actieve politiek binnen het kader van de staatsgrenzen en de vriendschapsrelaties.

Een eerste teken van die politiek dateert van 2000. Kort na de val van Milošević bracht de toenmalige president van Bulgarije, Stojanov, een bezoek aan Dimitrovgrad, de stad waar in 1996 zijn voorverkiezingscampagne was begonnen (Demokracija: 21.02.2000). Daarmee zette voor het eerst in tachtig jaar het hoofd van de Bulgaarse staat voet op het grondgebied van de stad Dimitrovgrad. Tijdens zijn bezoek stak Stojanov ook een speech af op het stadsplein. Daarin gaf hij de grote lijn weer van de koers die de Bulgaarse politiek moest volgen ten opzichte van Servië: *“Ik zal president Koštunica kennis geven van de duidelijke wil van Bulgarije en het Bulgaarse volk samen in vrede en begrip te leven, elkaar te helpen in moeilijke momenten, dezelfde doelen en idealen te hebben”* (Demokracija: 21.02.2000). De rol van de Westelijke Gebiedsdelen daarin zou zijn *“een echte brug van vriendschap te worden tussen beide landen”* (Demokracija: 21.02.2000).

In 2003 bracht de Bulgaarse minister van Onderwijs Vladimir Atanasov een bezoek aan Dimitrovgrad, naar aanleiding van het vijfjarige bestaan van het Cultuur-Informatiecentrum (Todorova 2003c). Het jaar erna, in november 2004, vond een ontmoeting plaats tussen Georgi Pärvanov, de president van

Bulgarije, en Svetozar Marović, de president van Servië-Montenegro, waarbij onder andere de kwestie van “*de Bulgaarse minderheid in de districten van Dimitrovgrad en Bosilegrad*” (Pärvanov 2004) ter sprake kwam. Hierbij stelde Pärvanov dat hij wou gerealiseerd zien dat de Bulgaarse leerlingen in die streken vijf uur per week onderricht van het Bulgaars kregen (Pärvanov 2004).

Verder gaat het vaak om individuele gevallen, waarin Bulgarije zijn invloed doet gelden. Een voorbeeld daarvan is de tussenkomst van de Bulgaarse diplomatie in de zaak ‘Nebojša Ivanov’. Dit is een Bulgaar uit de Westelijke Gebiedsdelen, die in eerste instantie veroordeeld werd tot vijftien maanden celstraf en in beroep tot drie jaar omdat hij een journaliste verweten had ‘Servomaan’ te zijn. Onder druk van de Bulgaarse diplomatie (voormalig president Stojanov schreef zelfs persoonlijk een brief aan de Servische president Tadić) schold de Servische president in februari 2005 Ivanov zijn straf kwijt (Mediapool 16.02.2005).

Verder zijn er vanuit Bulgarije nog andere politieke instanties actief in het voordeel van de Westelijke Gebiedsdelen. Het gaat vooral om rechtse tot extreem-rechtse groeperingen, die soms zelfs ijveren voor een teruggave van de Westelijke Gebiedsdelen aan Bulgarije. Voorbeelden van dergelijke groeperingen zijn de ‘Bulgaarse Nationale Unie’ (BNS), de radicale afsplitsing ervan ‘Nationaal Verzet en Wederzijdse Bijstand (NSV) en de extreem-rechtse Bulgaarse organisatie Sarakt. Deze laatste stelde in 2003 nog een memorandum op betreffende de Westelijke Gebiedsdelen. Daarin wordt kort de geschiedenis geschetst en oppert men voorstellen voor een aangepast statuut van de Westelijke Gebiedsdelen.

1.4. Politiek engagement vanuit de Westelijke Gebiedsdelen

De partij van de Bulgaren in de Westelijke Gebiedsdelen, DSBJu, had in de jaren '90 al heel wat crisissen meegemaakt en overleefd, maar in het begin van de 21ste eeuw kreeg ze een quasi vernietigende klap. Bij de lokale verkiezingen in 2000 slaagde ze erin, zoals vermeld, in Dimitrovgrad vier afgevaardigden in het lokale bestuur te krijgen. Toen in november 2001 deze verkiezingen overgedaan werden, kon de partij die vier zetels niet behouden. De barometer van september 2000 bleek dan toch niet op goed weer te staan voor DSBJu. De partij ging haar zoveelste crisis in, maar het verschil met vroeger was dat deze keer de stichtende leden haar verlieten (Nikolov 1995: 61). Dit had dan weer tot gevolg dat de politiek geëngageerde leden van de Bulgaarse minderheid versplinterden over talloze kleine Servische partijtjes, in de hoop van daaruit een invloed te kunnen uitoefenen op het bestuur.

De partij bestaat evenwel nog altijd, net zoals de aloude machtstwisten en de uiteenlopende meningen over hoe het doel moet bereikt worden. Getuige daarvan is een polemiek in het tijdschrift ‘Bratstvo’ in februari 2004 over de geldigheid van de verkiezing van de nieuwe voorzitter van de Hoofdraad (Glaven Săvet). In december 2003 was Mile Nenov verkozen tot nieuwe voorzitter van deze

Hoofdraad, evenwel maar door zeven leden, hetgeen indruiste tegen de statuten van de raad. Daarom werd op initiatief van veertien andere leden een nieuwe kiesvergadering samengebracht, waarop Aleksandăr Dimitrov verkozen werd. Gesteund door Jovica Kostov, voorzitter van de Algemene Raad (Obštinski Săvet), weigerde Nenov echter deze nieuwe verkiezing te aanvaarden, waardoor in 'Bratstvo' dus twee personen de titel van voorzitter van de Hoofdraad opeisten (Kostov 2004: 10-11 en Dimitrov 2004: 10).

Dit, samen met de interne en externe crisissen sinds het ontstaan van de partij, kwamen haar geloofwaardigheid, noch haar efficiëntie ten goede en tijdens verkiezingen noteerde de partij ondanks alle inspanningen nog steeds geen noemenswaardige resultaten.

Doordat DSBJu naar de achtergrond verdween, is de nadruk komen te liggen op andere politieke middelen. De al in de jaren '90 toegepaste tactiek van aansluiting zoeken bij Servische partijen om op die manier de nationale politiek te beïnvloeden, wierp na de aftreding van Milošević zijn vruchten af. In 2004 slaagde Vladimir Zahariev uit Bosilegrad erin verkozen te worden als vertegenwoordiger in het Servische parlement. Hij had zich aangesloten bij de Democratische Partij van Servië (de partij van voormalig president van Joegoslavië en huidig eerste minister van Servië, Vojislav Koštunica) en baande zich op die manier een weg naar de top. Hij zal, naar eigen zeggen, in het Servische parlement de belangen van de Bulgaarse minderheid vertegenwoordigen, met als prioriteit het verbeteren van de economische situatie, evenals de ontwikkeling van de culturele identiteit met aandacht voor onderwijs in de moedertaal (Bălgarskoto malcinstvo 2004).

Door de wet van februari 2002 in verband met de rechten en vrijheden van de minderheden in de Federale Republiek Joegoslavië zijn de Bulgaren ook in andere organen vertegenwoordigd. Die wet voorzorg namelijk onder andere in twee nieuwe organen voor de minderheden, met een adviserende functie. Deze wet en de bijhorende organen worden verder diepgaander besproken.

Ook de eerder vernoemde groep van Bulgaren die hoge posten bekleedden door hun lidmaatschap van de Communistische Partij en hun loyaliteit aan Belgrado, bestaat nog steeds. In een interview met de krant 'Standart' vertelt Marko Šukarev dat er nog niks veranderd is sinds de tijd van Milošević: "*Alles is hetzelfde, alleen 'hij' is er niet meer*" (Standart: 14.02.2005). Het zijn nog steeds zijn aanhangers die aan het hoofd staan van de plaatselijke besturen.

De plaats waar de rekening gepresenteerd wordt, is en blijft de stembus en op dat gebied zijn toch een aantal veranderingen te noteren: we zien de laatste jaren een verdere daling van het aantal stembusgangsters, maar recentelijk valt toch weer een lichte stijging te noteren. De tweede verandering is dat de democratische partijen meer aanhang krijgen. Dat zal blijken uit onderstaande bespreking van het kiesgedrag van de inwoners van Dimitrovgrad en Bosilegrad.

Op 4 november 2001 vonden in achttien districten van Servië hernieuwde lokale verkiezingen plaats, ter vervanging van die van september 2000, omdat toen onregelmatigheden waren vastgesteld (cfr. supra). In Dimitrovgrad kwamen bij de hernieuwde verkiezingen zeven partijen op: de Democratische Oppositie van Servië (DOS), de Democratische Partij van Servië (DSS), de Socialistische Partij van Servië (SPS), de Servische Radicale Partij (SRS), de Servische Vernieuwingsbeweging (SPO), de Democratische Unie van Bulgaren in Joegoslavië (DSBJu) en de Burgerunie 'Caribrod' (Savez Građana 'Caribrod'). Dit was een nieuw opgerichte partij. Ze werd pas op 4 september 2001 geregistreerd (Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu 2003-2004) en zou hoofdzakelijk bestaan hebben uit vroegere gezichten van de Servische Socialistische Partij (Caribrod s.d.).

In Bosilegrad kwamen eveneens zeven partijen op: de Democratische Oppositie van Servië (DOS), de Democratische Partij van Servië (DSS), de Socialistische Partij van Servië (SPS), de Servische Radicale Partij (SRS), de Servische Vernieuwingsbeweging (SPO), Nieuw Servië en Democratisch Alternatief. Deze keer was DSBJu wel weer in kartel gegaan met een aantal democratische partijen, die opkwamen onder de naam 'Democratische Oppositie van Servië' (Sega: 05.11.2001).

De resultaten in Dimitrovgrad waren een tegenvaller voor DSBJu, dat geen enkele zetel kon bemachtigen in het lokaal bestuur. De grote winnaar was er de Burgerunie 'Caribrod' met zestien van de 33 zetels, DOS kreeg er tien, DSS zes en één zetel ging naar een onafhankelijke kandidaat. In Bosilegrad waren de resultaten beter voor DSBJu: DOS behaalde 65% van de stemmen en op die manier mocht DSBJu ook vertegenwoordigers afvaardigen (Sega: 05.11.2001).

De opkomst bij deze hernieuwde lokale verkiezingen liet een nieuw dieptepunt registreren: 70% zowel in Dimitrovgrad als in Bosilegrad. Bij de presidentsverkiezingen van 2002-2003 daalde dat cijfer nog. In de eerste stemronde werden in Dimitrovgrad nog 5433 van de 9 876 stemgerechtigden geteld in de stemlokalen, of 55%, bij de volgende twee beurten daalde dat percentage tot twee keer 48% en bij de laatste ronde nog 44%. In de eerste drie stembeurten kreeg de kandidaat van de Democratische Partij van Servië, Boris Tadić de meeste stemmen, in de laatste beurt Tomislav Nikolić van de Servische Radicale Partij. Met de parlamentsverkiezingen van december 2003 steeg de opkomst weer tot 57%. In Dimitrovgrad kreeg de Democratische Partij van Servië de meeste stemmen (1 155), nauw achterna gezeten door de Servische Radicale Partij (1 475).

In Bosilegrad zien we bij de presidentsverkiezingen van 2002-2003 hetzelfde gebeuren als in Dimitrovgrad: de eerste drie keer ging het grootste aantal stemmen naar Koštunica, de laatste keer naar de kandidaat van de Servische Radicale Partij, Tomislav Nikolić. Ook hier zorgden de presidentsverkiezingen voor een nieuw dieptepunt in het opkomstcijfer. In de eerste en de tweede ronde bracht respectievelijk slechts 44% en 42% van de kiesgerechtigde inwoners van het district Bosilegrad zijn stem uit, een percentage dat daarna daalde tot 41% en in de laatste ronde in 2003 een

absoluut dieptepunt bereikte met 29%. De parlementsverkiezingen van 2003 lokten al wat meer mensen naar de stembus, toen daagde toch de helft op. Die stemmingen resulteerden in een overwinning voor DEPOS, een Unie van Oppositiepartijen.

In 2004 vonden opnieuw lokale verkiezingen plaats. In Dimitrovgrad waren de stemmen verspreid over tien partijen: de Democratische Partij van Boris Tadić behaalde zeven zetels van de 29, de Burgerunie Caribrod vijf, evenals het Democratisch Blok (met DSBJu), de democratische Partij van Servië van Koštunica kreeg drie zetels, twee gingen naar G 17 Plus, de Politieke Beweging ‘Krachtig Servië’ en de Servische Radicale Partij, elk één zetel behaalden de onafhankelijke kandidaat Zoran Hristov, de Servische Vernieuwingsbeweging en de Socialistische Partij van Servië. De burgemeester is Veličkov Veselin geworden, van de Democratische Partij van Tadić.

In Bosilegrad was de grote winnaar de Democratische Partij van Servië van Koštunica, met veertien van de 28 zetels, de Democratische Partij van Boris Tadić behaalde er zes, de Servische Radicale Partij drie, de Beweging ‘Krachtig Servië’ van Bogoljub Karić twee, G 17 Plus ook twee en een onafhankelijke één. Vladimir Zahariev werd er tot burgemeester verkozen. Hij kwam op voor de Democratische Partij van Servië van Koštunica.

1.5. Het statuut van de Westelijke Gebiedsdelen

De discussie die al in de jaren '90 is ingezet, zet zich verder in de 21ste eeuw. Getuige daarvan zijn onder andere het werk van Ivan Nikolov ‘Bългарite v Jugoslavija’ (2002) en het al vermelde memorandum van de groep Sarakt (2003). De argumenten sluiten grotendeels aan bij de initiële van de jaren '90, zoals weergegeven bij Stojan Bojadžiev (cfr. supra) en de belangrijkste twee zijn nog altijd het wegvallen van het subject van het verdrag en het principe ‘Rebus sic stantibus’.

In zijn werk van 2002 haalt Nikolov inderdaad die twee juridische argumenten aan om terug te komen op het Verdrag van Neuilly. Bij een verandering van het statuut van de Westelijke Gebiedsdelen onderscheidt hij vier mogelijkheden: culturele autonomie, een combinatie van culturele en administratieve autonomie, culturele en politieke autonomie en autonomie onder internationaal toezicht. Hij ziet echter in de nabije toekomst geen realisatie van een van deze vier vernoemde mogelijkheden, omdat vanuit Belgrado geen *“behoefte bestaat aan het aanwakkeren van nationale gevoelens van minderheden en omdat de Bulgaarse minderheid zelf geen concreet plan heeft”* (Nikolov 2002: 63).

Een nieuwe gedachte is de belangrijke rol die toegekend wordt aan de internationale gemeenschap. Men beseft immers dat de interne bewegingen in de Westelijke Gebiedsdelen niet over genoeg slagkracht beschikken om op eigen houtje reële veranderingen teweeg te brengen. Maar het probleem met de internationale gemeenschap en vooral de Europese Unie is dat de traditionele concepten daar

nog niet zijn uitgebreid. Minderheden zijn niet tevreden met het klassieke concept van ‘civic citizenship’, waarbij elke burger individueel over een aantal rechten en vrijheden beschikt. Ze willen erkend worden als groep en de daarbij horende groepsrechten verwerven (Mafliet 2003), en net daar wringt het schoentje. De Kaderconventie van de Minderheden, opgesteld door de Raad van Europa was wel al een eerste stap in die richting.

Ook het Memorandum van 2003 van de groep Sarakt verwijst naar de vermelde juridische argumentatie en betreft er de internationale factor bij. Daarbij verwijst het ook naar de commissie verbonden aan de vredesconferentie in Parijs, die zich specifiek bezighield met het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen (cfr. supra). Die commissie had immers aangegeven dat de aanspraken van het Koninkrijk op Bulgaarse gebieden, zoals beschreven in het Mémoire, ongegrond waren. De etnische argumenten overtuigden niet en de strategische vormden eerder een bedreiging voor Bulgarije dan een verdedigingslinie ertegen. De groep Sarakt gebruikt dit als argumentatie voor de ongeldigheid van het Verdrag van Neuilly. Verder pleit ze ervoor dat de Bulgaarse diplomatie gebruik zou maken van het uiteenvallen van Joegoslavië en eventueel de federatie Servië-Montenegro, om op die manier de teruggave van de Westelijke Gebiedsdelen op nieuwe legitieme argumenten te gronden.

2. Een nieuw demografisch dieptepunt

In het jaar 2001 vond in Servië opnieuw een volkstelling plaats. Daaruit bleek dat er in Centraal-Servië nog 18 839 Bulgaren woonden (Population Census 2001). Als we de aantallen voor Dimitrovgrad, Bosilegrad, Surdulica, Babušnica en Pirot (de vijf districten waarover de Bulgaren van de Westelijke Gebiedsdelen verdeeld zijn sinds 1962) optellen, dan bekomen we het aantal Bulgaren dat nog specifiek in de Westelijke Gebiedsdelen leeft en dat cijfer bedraagt 15 348.

In Dimitrovgrad maken de Bulgaren net niet meer de meerderheid van de bevolking uit: van 11 748 inwoners verklaarden 5 836 zich Bulgaars. Het aantal Serven bedraagt nu 3005 (Population Census 2001). In Bosilegrad is de meerderheid wel nog Bulgaar: 7 037 inwoners van de totale 9 931 zijn er Bulgaren. Daarnaast wonen er 1 308 Serven.

Opvallend is dat het aantal mensen dat zichzelf als ‘Joegoslaaf’ aanduidt sterk gedaald is, tot nog gemiddeld 0,3% in Dimitrovgrad, Surdulica Babušnica en Pirot, wat min of meer overeenkomt met het gemiddelde in heel Centraal-Servië. Bosilegrad steekt daar nog wat boven, met 3%. Verder zien we een heel hoog percentage inwoners dat zich niet heeft geïdentificeerd of waarvan het etnisch toebehoren niet gekend is. Het gemiddelde daarvoor in Centraal-Servië bedraagt 1%, in Bosilegrad is dat 12,3% en in Dimitrovgrad zelfs 18,6 %. Ook in Surdulica, Babušnica en Pirot is dat cijfer hoger dan het gemiddelde, met respectievelijk 2,6%, 2% en 1,6%.

3. De sociaal-economische situatie: hoop voor de toekomst?

In de sociaal-economische situatie van de Westelijke Gebiedsdelen is sinds de periode van Milošević weinig verandering gekomen. De weinige fabrieken en ondernemingen in de streek bieden niet voldoende economische welvaart aan de streek en nog steeds is een groot deel van de bevolking werkloos en leeft van een bestaansminimum. Het gemiddelde inkomen blijft een van de laagste van Servië. Ook de inmenging van de staat in de economie is in de Westelijke Gebiedsdelen nog altijd sterk. De ondernemingen zijn in handen van de plaatselijke hoge functionarissen, de stromannen van Milošević van weleer. Om werk te vinden is men dus van hen afhankelijk. Over het algemeen worden de Westelijke Gebiedsdelen echter gekenmerkt door een grote werkloosheid. Dit brengt met zich mee dat de mensen hun activiteiten naar de grens verplaatsen en zich toeleggen op de handel (smokkel) in sigaretten (Standart: 14.02.2005).

In 2003 zou Dimitrovgrad het laagste gemiddelde inkomen gehad hebben in Servië, met 1 397 dinar, waar het gemiddelde 14 084 was. In Bosilegrad is de situatie wat beter, ook al hoort ook dit gebied bij de vijftien economisch minst ontwikkelde districten van Servië (Godišen Doklad 2004: 5). Ook het wegennet is nog steeds niet ontwikkeld zoals dat hoort. Zo is er bijvoorbeeld nog steeds geen busverbinding tussen Dimitrovgrad en Bosilegrad en blijven bergdorpen moeilijk bereikbaar.

Door de slechte economische situatie is het alledaagse leven van de bevolking niet gemakkelijk, en daar heeft de humanitaire actie die opgestart is op het einde van de jaren '90 niks aan veranderd. Deze actie leverde tijdelijke hulp op, maar substantiële veranderingen zijn er niet uit voortgekomen. Het grootste probleem bleek de niet-constante aanvoer. Op dit moment is de eerste bekommernis van de inwoners van de Westelijke Gebiedsdelen nog steeds op economisch vlak te situeren. Vooruitgang op dat gebied is belangrijker dan culturele of politieke verwezenlijkingen.

In de toekomst wordt veel verwacht van toerisme. Na de Balkanoorlogen is de vrede stilletjes aan teruggekeerd in de voormalige deelstaten van Joegoslavië en kunnen geleidelijk aan de poorten opengezet worden voor toeristen. In de Westelijke Gebiedsdelen maakt Dimitrovgrad het meest kans zich te ontpoppen tot een toeristische trekpleister, waarbij de stad rekent op toeristen zowel uit het binnen- als uit het buitenland (Vladimirov 1999: 89).

Dimitrovgrad heeft daarvoor een aantal troeven. Ten eerste is er de gunstige geografische ligging, namelijk op de oude Via Militaris Carski Drum die nu nog steeds een belangrijke verkeersader is. Vooral toeristen naar de Zwarte Zee en Griekenland passeren er en steken in het dorp Gradina, dat behoort tot het district van Dimitrovgrad, de grens met Bulgarije over. Een tweede troef is het feit dat er in de streek heel wat te zien is, zowel wat architectuur als natuur betreft. Zo is er natuurlijk het Poganovklooster, en verder de verschillende gedenktekens in de stad en de herinneringen aan het

socialisme, die voor West-Europese toeristen vaak heel aantrekkelijk zijn. Daarnaast kan het gebied zich beroepen op een rijke natuur, met het dal van de Erma dat niet alleen een aangenaam groen eiland is maar ook mogelijkheden biedt voor visvangst. Ook de streek in het noordoosten van het district is de moeite waard, met de Stara Planina en de ondergrondse grotten die niet alleen een toeristische trekpleister, maar ook een interessante site voor speleologen kunnen zijn. In de nabijheid van het Poganovklooster bevinden zich de berg Vlaška Planina en de badplaats Zvonski Banja, ook bezienswaardige stukjes natuur, die bovendien gekenmerkt worden door de uitzonderlijk zuivere lucht. Ook voor Bosilegrad en Trăn zijn er mogelijkheden voor toerisme, alhoewel deze gebieden veel moeilijker te bereiken zijn, zeker Bosilegrad dat omsloten wordt door bergen. Toch is er misschien nog een mogelijkheid om de kuuroordeigenschappen van weleer te ontwikkelen.

Dit toeristisch potentieel in de Westelijke Gebiedsdelen moet echter uitgewerkt worden, door een dienst voor toerisme, en daar loopt het mank. Zo'n dienst bestaat wel, maar heeft tot nog toe weinig resultaten geboekt (Vladimirov 1999: 96). Concreet moet er aangepaste infrastructuur komen om toeristen te ontvangen (hotels, supermarkten, transport,...) en moet de streek zich actief profileren als toerist-vriendelijk gebied. Zoals gezegd is er nog wel wat werk aan de winkel.

Als de voorgestelde toeristische ontwikkeling zou slagen, dan zou die niet alleen de tertiaire sector ten goede komen, maar zou ze ook een impuls kunnen geven aan de dorpseconomie, omdat de toeristen typische plattelandsproducten zouden kunnen kopen, die in de steden moeilijk te vinden zijn. De streek van Dimitrovgrad zou dan haar troeven kunnen uitspelen en specifiek bekend staan om haar kwaliteitskaškaval, de typische 'Staroplanina-kaas', de zure melk en het kalfsvlees. Ook de traditionele landbouwmethoden zouden kunnen als toeristisch curiosum geëxploiteerd worden, evenals de kudde schapen en geiten die door boeren en herders over de straten naar de weiden worden geleid (Vladimirov 1999: 97).

In het algemeen verwacht de plaatselijke bevolking eigenlijk veel van een toetreding tot de EU, waarbij dan de grenzen tussen Servië en Bulgarije zouden openvallen en de handel zich zou kunnen verspreiden ook naar Bulgarije in plaats van alleen naar Niš of Pirot. Tenslotte ligt Sofia maar een zestigtal kilometer verwijderd van Dimitrovgrad. Bovendien zou een Europees hulpprogramma in de aard van PHARE een en ander kunnen verwezenlijken, zoals dat voor Polen bijvoorbeeld het geval was.

Dat de Westelijke Gebiedsdelen gekenmerkt worden door armoede staat buiten kijf, maar de vraag blijft natuurlijk in welke mate dit verschilt met de situatie van de Serven in het grensgebied. In heel Servië heerst een grote werkloosheid, dus waarschijnlijk is de toestand in de Westelijke Gebiedsdelen voor een deel te wijten aan de algemene economische situatie in Servië.

4. Een moeizame culturele ontwikkeling

Opnieuw zijn er weinig veranderingen vast te stellen ten opzichte van de voorgaande periode. De belangrijkste evolutie is waarschijnlijk het doordringen van het massainformatiemedium bij uitstek, het internet, in de Westelijke Gebiedsdelen. Hoewel het zeker nog niet volledig doorgedrongen is in het gebied, is het toch een handig instrument om ruchtbaarheid te geven aan de situatie van de Westelijke Gebiedsdelen en om discussies op te starten. Het gaat wel om individuele initiatieven en er is geen sprake van een massale berichtgeving. Toch zijn er al enkele interessante websites beschikbaar. Drie ervan worden hieronder kort besproken.

Een eerste is <http://pokraynini.cjb.net>. Dit is een website opgesteld door Ivan Nikolov, in nauwe samenwerking met BNS en NSV, twee al vermelde extreem-rechtse groeperingen. De site getuigt dan ook van extreem-rechtse tendensen, wat al direct tot uiting komt in de lay-out: een zwarte achtergrond met rode en blauwe letters en een icoon van de Westelijke Gebiedsdelen ter grootte van half Servië. Wel interessant aan de site is het feit dat ze een jaargang van het tijdschrift 'Bjuletin' online heeft. Ze wordt evenwel niet regelmatig geüpdatet.

De volgende twee websites worden het best samen besproken, omdat ze interessant zijn in een vergelijking. Ze illustreren het feit dat er nog steeds een discrepantie is in de interpretatie van de Westelijke Gebiedsdelen tussen de Servische en de Bulgaarse kant. De eerste van deze twee is de officiële site van de stad Dimitrovgrad, te vinden op: <http://www.dimitrovgrad.org.yu>. Het gaat om een volledig in het Servisch opgestelde site (aan de Bulgaarse en Engelse vertaling wordt gewerkt) met een overzichtelijk en redelijk volledig overzicht van allerlei aspecten van de stad, gaande van de naam, over de politieke partijen en de media tot toerismemogelijkheden. Er wordt zo goed als geen aandacht besteed aan het feit dat een groot deel van de bevolking er etnisch Bulgaars is en er is geen ruimte voorzien voor informatie over specifieke plaatselijke Bulgaarse instanties zoals het Cultureel Informatiecentrum of DSBJu.

De andere site is een niet-officiële informatieve site, opgesteld door Bulgaren uit de Westelijke Gebiedsdelen zelf: <http://www.caribrod.org.yu>. Typierend is dat de naam van de site 'Caribrod' is, de 'Bulgaarse' naam van de stad, en niet 'Dimitrovgrad', dat geldt als de Servische tegenhanger. Aan deze site wordt al een tijdlang gewerkt, maar nog steeds is ze niet volledig af. In wat er al van bestaat wordt heel duidelijk de nadruk gelegd op de problemen van de Bulgaarse minderheid in de streek, DSBJu, het Cultureel Informatiecentrum,...

Ook van de meer traditionele informatiekanalen zijn de Westelijke Gebiedsdelen voorzien. Zowel Dimitrovgrad als Bosilegrad hebben een lokaal radiostation en Dimitrovgrad heeft ook een TV-station. De Servische autoriteiten hebben het echter niet begrepen op verregaande onafhankelijkheid van deze

media en proberen die zoveel mogelijk te beïnvloeden. Dit leidt natuurlijk af en toe tot botsingen. Een recent geschil dateert van maart 2004. Belgrado zag graag Petar Jovanović als nieuwe directeur van het TV-station in Dimitrovgrad en deed er alles aan om dat door te drukken, tegen de wil van de plaatselijke journalisten in. Uiteindelijk werd de politie ingeschakeld om Jovanović toch op de directeurspost te krijgen. De reden dat hij zo gesteund werd door de Servische autoriteiten was dat hij een voorstander was van de Šop-idee. Het zou dan de bedoeling geweest zijn dat hij van zijn functie gebruik maakte om die idee ook onder de bevolking te verspreiden, daarmee een eind makend aan de intenties van de journalisten om de bevolking aan te moedigen openlijk uit te komen voor de Bulgaarse etnie (Veleva 2002).

Een ander informatiemedium is de traditionele literatuur. Ook hierin merken we een verhoogde aandacht voor de Westelijke Gebiedsdelen. Dat is te af te leiden uit de vele publicaties in de jaren '90 en in het begin van de 21ste eeuw. Geregeld verschijnen artikelen in de Servische en de Bulgaarse pers over de situatie of de gebeurtenissen in de Westelijke Gebiedsdelen. Ook vanuit de streek zelf wordt vaak gepubliceerd, al gaat het daar wel bijna uitsluitend om low-budgetpublicaties.

Op educationeel gebied veranderde er in eerste instantie niet zoveel. De grote wens van de Bulgaren, namelijk de terugkeer van het Bulgaars in het onderwijs is nog steeds niet gerealiseerd. De taal moet het stellen met twee uur per week. Wel is de middelbare school van Dimitrovgrad helemaal vernieuwd en gemoderniseerd, met knap ingerichte biologie-, chemie- en fysicaklassen. Het grootste deel van de gelden om dit te verwezenlijken was afkomstig van de Servische overheid en 10% kwam van lokale donaties.

Ook op religieus-kerkelijk gebied houdt de stagnatie aan. Nog steeds worden de diensten niet voorgedaan door Bulgaarse geestelijken. Hun komst wordt tegengewerkt door de Servische autoriteiten en door de metropoliet van Niš, Irinej (Stojanova 2005). Zo komt het dat anno 2005 de Bulgaarse minderheid de enige minderheid is in Servië die geen geestelijke heeft die de diensten in de moedertaal opdraagt (Standart news: 14.02.2005). Bovendien is ook de kwestie van het Poganovklooster nog niet opgelost. De twist die in 1920 is ontstaan, betreffende de al dan niet Servische of Bulgaarse oorsprong van het klooster, is nieuw leven ingeblazen in 2002, toen een monnik uit Pirot de naam van het klooster op het opschrift boven de ingang in 'Jovanovo' veranderd had (Todorova 2003a: 25). Hiertegen kwam uiteraard protest en uiteindelijk werd de naamsverandering nooit officieel, maar het toont toch aan dat ook de religieuze spanningen er nog niet verdwenen zijn.

Een andere eis die al een tijdje aanhoudt, die van de terugkeer naar de oorspronkelijke naam 'Caribrod', wordt ook in de 21ste eeuw herhaald. Het was de Burgerunie 'Caribrod' (Savez građana 'Caribrod') die de discussie heropende, gesteund door DSBJu en het Helsinki Comité ter Bescherming

van de Rechten van de Bulgaren in Servië-Montenegro. Opnieuw werd een referendum afgedwongen, en opnieuw was het resultaat niet wat de initiatiefnemers graag hadden gezien. Op 13 juni 2004 mochten de inwoners zich over de zaak uitspreken, maar het quorum van 50% werd niet gehaald, waardoor het referendum ongeldig werd. Bovendien bleken van de 4 697 opgedaagden slechts 1 786 voor een naamsverandering te zijn.

Deze uitslag snoerde het protest van 1993 de mond, toen een gelijkaardig referendum eenzelfde resultaat had en sommigen vervalsing meenden te bespeuren. Het ligt inderdaad in de lijn van de verwachtingen dat een stad, waarin de helft van de inwoners zich Bulgaars voelt en daarnaast nog een aanzienlijk aantal zogenaamd ‘verdoken Bulgaren’ wonen (etnische Bulgaren die zich bij officiële bevragingen ‘Joegoslaaf’ noemen of die geen etnische identiteit opgeven), die culturele identiteit ook weerspiegeld zou willen zien in de naam van de stad. Maar het referendum van 2004 bevestigt dat de Bulgaarse bevolking van Dimitrovgrad geen nood ervaart om ter bevestiging van de culturele zelfidentiteit terug te grijpen naar de ‘Bulgaarse’ benaming van hun stad. Waarschijnlijk is dit een eis die vooral leeft onder de plaatselijke intelligentsia, wat ook blijkt uit het feit dat zij het in publicaties consequent over ‘Caribrod’ heeft en niet over ‘Dimitrovgrad’.

In de praktijk is het zo dat de dubbele benaming ‘Dimitrovgrad-Caribrod’ steeds vaker gebruikt wordt. Het lijkt inderdaad een neutralere term dan enkel Dimitrovgrad of Caribrod en bovendien vermijdt ze verwarring met die andere stad Dimitrovgrad in Bulgarije. In de officiële gesprekken tussen Stojanov en Koštunica en tussen Pärvanov en Marović werd nog wel de naam ‘Dimitrovgrad’ gebruikt, dus tot op dat niveau is de dubbele benaming nog niet doorgedrongen. Maar ook de enkele verwijzing ‘Caribrod’ maakt opgang, zij het vooral in de rechtse Bulgaarse pers. In publicaties vanuit de Westelijke Gebiedsdelen zelf was die benaming al langer ingeburgerd.

Een laatste cultureel aspect is de band met de Bulgaarse cultuur, die al langer door de activisten van de Westelijke Gebiedsdelen nagestreefd werd. Dat verliep vooral succesvol met Kjustendil, maar de band blijkt uitbreiding te vinden. Op 4 maart 2005 werd in Bosilegrad een standbeeld van Vasil Levski geïnaugureerd door vice-president van Bulgarije Angel Marin. Dat standbeeld was een donatie van de stad Pernik, die daarna ook leerboeken naar de streek stuurde (Dnes: 03.03.2005).

5. Mensen- en groepsrechten

In de 21ste eeuw wordt duidelijk dat ons huidige concept van mensenrechten niet meer volstaat voor de nieuwe realiteit van een uitgebreide Europese Unie. ‘Civic citizenship’ is niet voldoende om de minderhedenproblematiek in Centraal-, Oost- en Zuidoost-Europa te benaderen. Door de beweging van omgekeerde conditionaliteit (cfr. supra) zal de Europese Unie op zoek moeten gaan naar manieren

om etnisch burgerschap en groepsrechten te realiseren. De Kaderconventie van de Minderheden van de Raad van Europa van 1994 was wel al een eerste stap in die richting. De Westelijke Gebiedsdelen staan zeker niet bovenaan het Europese ranglijstje van dringend op te lossen minderhedenkwesties, maar in Servië en Servië-Montenegro zelf wordt de Bulgaarse minderheid wel al actief betrokken bij de minderhedenpolitiek.

5.1. Juridisch: ontwikkeling van het groepsrecht

5.1.1. Wet op de Bescherming van de Rechten en de Vrijheden van de Nationale Minderheden

De ‘Wet op de Bescherming van de Rechten en de Vrijheden van de Nationale Minderheden’ dateert van februari 2002. Hij bestaat uit zes delen met in het totaal 25 artikelen. Er worden een aantal basisprincipes in naar voor geschoven, waaronder het verbod op discriminatie, het recht op nationale zelfbepaling, het recht om contacten te onderhouden met andere leden van de etnie zowel in het binnen- als in het buitenland, de plicht om de wetten van de staat waarin de etnie zich bevindt te respecteren,... Daarnaast wordt een aantal culturele rechten vermeld, waaronder het recht op het gebruik van de eigen taal, onderwijs in die taal, de eigennamen in die taal en het recht op het gebruik van nationale symbolen. Verder mogen in de gebieden waar traditioneel de minderheid leeft, de taal en het schrift van die minderheid in officiële documenten, inclusief de administratie, gebruikt worden (Zakon 2002).

Belangrijk is de oprichting van twee nieuwe organen (in art.18 en 19): een Federatieraad van de Nationale Minderheden en voor elke erkende minderheid een Nationale Raad. De eerste heeft vertegenwoordigers van alle minderheden en moet de nationale, etnische, religieuze, culturele en linguïstische rechten van de minderheden beschermen en ontwikkelen. De Nationale Raden bestaan alleen uit vertegenwoordigers van de nationale minderheid en elke nationale minderheid heeft er een. De taak van deze raden is het verwezenlijken van regionaal zelfbestuur van de minderheden en het gebruik van hun taal en schrift met onderwijs en informatie in die taal en de beleving van de eigen cultuur mogelijk maken. De raden moeten bestaan uit minimum 15 en maximum 35 leden, die aangeduid worden door de verkozenen van de nationale minderheden in het parlement. Zowel de Federatieraad als de Nationale Raden beschikken over een budget waarin de staat voorziet, maar hebben alleen een adviserende functie.

5.1.2. Het Charter voor Mensen- en Minderhedenrechten en Burgerlijke Vrijheden

Het Constitutioneel Charter van de Federatie Servië-Montenegro van 2003 stelde dat wat betreft de mensenrechten een apart charter zou worden opgesteld, dat na goedkeuring tot de grondwettelijke orde

zou gaan behoren (Ministry of Foreign Affairs about Serbia and Montenegro 2003a). Eind februari 2003 werd dit charter goedgekeurd. De belangrijkste rechten van inwoners van de Republiek Servië-Montenegro worden erin vastgelegd, alsook een omschrijving van een aantal groepsrechten van minderheden op het gebied van de Republiek. Hieronder worden een aantal in het oog springende artikelen vermeld (Ministry of Foreign Affairs about Serbia and Montenegro 2003b).

In art.7 wordt bepaald dat de mensen- en minderhedenrechten die aanvaard zijn als algemene principes van internationaal recht gelden op het grondgebied van de Republiek Servië-Montenegro, evenals die vastgelegd in internationale verdragen waar de Republiek zich akkoord mee heeft verklaard. In art. 47 wordt gewag gemaakt van collectieve rechten (een stap verder dus dan individuele mensenrechten), die omschreven worden als rechten die het de minderheden mogelijk maken direct deel te nemen aan het proces van beslissingsvorming wat betreft cultuur, onderwijs, informatie en het gebruik van taal en schrift. In art.52 worden de rechten weergegeven waarover de leden van een minderheid beschikken om de beleving van hun identiteit mogelijk te maken. Het gaat onder andere om het gebruik van nationale symbolen, de taal en het schrift, het recht op vertegenwoordiging in het parlement van Servië of Montenegro, het recht op informatie in de eigen taal,... We zien dus dat in het algemeen meer rechten worden toegekend aan de minderheden dan dat het geval was in de Grondwet van 1992.

5.2. Praktijk: geleidelijk aan meer inspraak

Overeenkomstig de Wet op de Verdediging van de Rechten en de Vrijheden van de Nationale Minderheden werd op zaterdag 10 mei 2003 een 21-koppige Nationale Raad van de Bulgaarse Minderheid in Servië en Montenegro verkozen. De raad is verkozen door een honderdtal vertegenwoordigers van de verschillende Bulgaarse gemeenschappen, namelijk die van Belgrado, Niš, Dimitrovgrad, Bosilegrad, Babušnica, Vrane, Belo Blato en Ivanovo. Het orgaan bestaat dus niet enkel uit vertegenwoordigers van de Westelijke Gebiedsdelen, maar van de hele Bulgaarse minderheid in Servië en Montenegro. Hoewel dit een mooie verwezenlijking lijkt, werd de oprichting van de raad geboycot door drie belangrijke instellingen uit de Westelijke Gebiedsdelen: het Helsinkicomité, het Cultureel Informatiecentrum in Bosilegrad en DSBJu, en dit omwille van het feit dat de vertegenwoordigers in de raad niet door het volk zelf verkozen werden, maar door het ministerie van Nationale Minderheden. Daarom zou het volgens die instanties geen representatief orgaan zijn, maar slechts een marionet van de regering (Godišen Doklad 2004: 7).

Niet alleen op de Nationale Raad, maar op de wet als geheel kwam kritiek uit de Westelijke Gebiedsdelen. Vooral het Helsinkicomité fulmineerde ertegen (Godišen Doklad 2004: 7). De kritiek richtte zich specifiek op het feit dat de wet dode letter bleef: het onderwijs in de moedertaal is in de Westelijke Gebiedsdelen nog steeds beperkt tot 2 uur per week, kerkdiensten worden geleid door Servische geestelijken, baby's krijgen nog altijd automatisch een Servische familienaam,...

5.3. Matica

Naast het Helsinki Comité ter Bescherming van de Rechten en Vrijheden van de Bulgaren in Servië-Montenegro en de Humanitaire Organisatie 'Solidarnost' is er in 2002 een derde lokale organisatie bijgekomen die zich bekommert om de mensenrechten van de Bulgaren in de Westelijke Gebiedsdelen: 'Matica'. Dit is net als de twee andere een niet-gouvernementele organisatie. Het centrum van de organisatie is Bosilegrad en de voorzitter ervan is Pene Dimitrov, de reeds vermelde leerkracht uit Bosilegrad (Bratsvo 12.07.2002).

De organisatie is gericht op de mensenrechten van de Bulgaarse minderheid in Servië en ziet dat doel heel ruim. 'Matica' wil zowel de identiteitsbeleving van de Bulgaren beschermen, als ijveren voor een betere sociaal-economische situatie en voor uitgebreide culturele rechten (waaronder vooral het gebruik van het Bulgaars in alle sferen). Het geldt dat daarvoor nodig is hoopt de organisatie te halen uit subsidies en donaties, ook van Servo-Montenegrijnse kant, want ze kan reken op de steun van het ministerie van Mensen- en Minderhedenrechten. Minister Rasim Ljajić uitte zelfs persoonlijk zijn goedkeuring in een telegram (Bratsvo 12.07.2002).

3. De Westelijke Gebiedsdelen als brug tussen Servië en Bulgarije

Het is al aangehaald in de inleiding en de bespreking van de geschiedenis van de Westelijke Gebiedsdelen dat de streek beschouwd werd als een brug tussen Servië (toen nog Joegoslavië) en Bulgarije. Tito was de eerste die die gedachte duidelijk formuleerde: “*Vi treba da budete most koji će spajati jugoslovenske sa bugarskim narodom*” [Jullie moeten een brug zijn die het Joegoslavische en het Bulgaarse volk zal verbinden] (Zlatković ea. 1989: 5). Later zou ook de Bulgaarse diplomatie ze aangrijpen om haar handelen ten opzichte van de Westelijke Gebiedsdelen te staven. De vraag is nu echter in welke mate deze frase beantwoordt aan de werkelijkheid en in hoeverre het om niet meer dan holle woorden gaat.

Bij het belichten van deze kwestie dringen drie onderzoeksvragen zich op: Hebben de Westelijke Gebiedsdelen een wezenlijke rol gespeeld in de relatie tussen Servië en Bulgarije en/of kunnen zij die nog spelen in de toekomst? Hoe kijkt de internationale gemeenschap aan tegen de Westelijke Gebiedsdelen? Hoe zien de inwoners van de Westelijke Gebiedsdelen zichzelf? Deze drie vragen worden nu besproken op basis van het voorafgaand historisch overzicht.

I. De rol van de Westelijke Gebiedsdelen in de relatie tussen Servië en Bulgarije

Het lijkt erop dat de Westelijke Gebiedsdelen tot 1991 eerder een beperkte rol hebben gespeeld in de verhoudingen tussen Servië en Bulgarije. Gedurende een groot deel van deze periode waren er geen contacten tussen beide landen, daar Bulgarije onder invloed stond van de Sovjet-Unie en geen eigen buitenlandse politiek kon voeren. Als er al contacten waren, men denke aan de twee verzoeningspogingen in de jaren '20, dan speelden niet de Westelijke Gebiedsdelen daarin een hoofdrol, maar wel Macedonië. Onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog werd de kwestie wel even actueel, met de onderhandelingen tussen Tito en Dimitrov, maar de overeenkomst die eruit voortkwam zou op een sissert aflopen.

In 1991 werd Macedonië onafhankelijk, waardoor de aandacht in de Servisch-Bulgaarse verhoudingen nu verschoof naar de Westelijke Gebiedsdelen. Vanaf dan speelden zij een belangrijkere rol in de buitenlandse politiek van Bulgarije, maar door de verschrikkingen van de Balkanoorlogen bij het uiteenvallen van Joegoslavië, is het van de kant van Bulgarije niet onmiddellijk tot een actieve politiek gekomen. Pas tegen het einde van de jaren '90 en in de 21ste eeuw begon Bulgarije dit wel te doen. Dat dit precies toen gebeurde is niet toevallig, maar paste in het kader van het streven van Bulgarije naar toetreding tot de Europese Unie. Het Baladureplan van 1993 schreef immers voor dat alle landen door middel van bilaterale verdragen onderling hun minderhedenproblemen moesten oplossen als toetredingsvoorwaarde (Malfliet 2003).

Op dit moment bestaat er nog steeds een levendige interesse van Bulgaarse kant voor de Westelijke Gebiedsdelen, daarvan getuigen onder andere het bezoek van president Stojanov aan de streek in 2000 en het feit dat de kwestie aan bod kwam in het onderhoud tussen de presidenten van Bulgarije en Servië-Montenegro, Pärvanov en Marović, in 2004.

Naast een reëel-politieke betekenis, hebben de Westelijke Gebiedsdelen in de relatie tussen Servië en Bulgarije ook een symbolisch-ideologische betekenis gekregen. Voor Servië waren de gebieden oorspronkelijk een compromisplossing voor een strategische uitbreiding van het land ten aanzien van Bulgarije. Die aanhechting werd ook etnisch gemotiveerd, vooral om de belangrijkste strategische reden kracht bij te zetten. Later zijn de strategische redenen verdwenen en nam de etnische motivatie de overhand: de inwoners vormden als Zuid-Slaven een brug tussen twee Slavische broedervolkeren. In de loop van de geschiedenis werd die lezing af en toe aangepast: soms waren ze meer Servisch dan Zuid-Slavisch, op andere momenten meer Šop en op nog een ander moment een tegenhanger voor een vermeende Servische minderheid in Pirin in Bulgarije. Op dit moment is 'de Westelijke Gebiedsdelen als brug' de meest opportune benadering in het kader van de relatie met Bulgarije: het is een plausibele minderhedenoplossing en vermijdt problemen met het moederland.

Voor Bulgarije waren de Westelijke Gebiedsdelen (samen met Macedonië) vooral het symbool van verlies in de twee wereldoorlogen en van de dreiging die van buur Joegoslavië uit ging. Pas recentelijk ziet Bulgarije de voordelen in van een interpretatie van de Bulgaarse minderheid in het grensgebied als een brug tussen de twee burens: ze geeft Bulgarije de mogelijkheid een actieve politiek te voeren, zonder het verwijt van 'irredentisme' te krijgen.

II. De internationale gemeenschap en de Westelijke Gebiedsdelen

De houding van de internationale gemeenschap is in de voorafgaande geschiedkundige bespreking per tijdsperiode aan bod gekomen. Daarbij viel op dat de Westelijke Gebiedsdelen aanvankelijk op bitter weinig steun van de internationale gemeenschap konden rekenen. Het enige orgaan waar de Bulgaren terecht konden met hun grieven was de Commissie voor de Minderheden van de Volkenbond, maar die heeft de vraag nooit ernstig behandeld en het duurde zelfs tot 1929 vóór de bevolking echt erkend werd als Bulgaarse minderheid in Servië.

Gedurende de Tweede Wereldoorlog was er weer een zekere aandacht op het internationale forum, mede doordat Bulgarije zich in het kamp van de As bevond en het door de steun van Nazi-Duitsland de Westelijke Gebiedsdelen (evenals Macedonië) kon aanhechten. De vredesverdragen na de oorlog installeerden echter het vooroorlogse status quo.

In de periode 1945-1991 waren de landen van Centraal-, Oost- en Zuidoost-Europa geïsoleerd van de rest van de wereld, dus had de internationale gemeenschap maar een beperkt zicht op de interne situatie in de landen en kon ze er zich al zeker niet mee bemoeien. Na 1989-1991 viel die isolatie weg en kon er weer een actievere politiek gevoerd worden. Wat betreft de Westelijke Gebiedsdelen waren het vooral de mensenrechtenorganisaties die de zaak aandacht gaven, waarbij zeker de Mensenrechtencommissie van de Verenigde Naties een belangrijke rol gespeeld heeft.

De internationale politiek heeft de kwestie van de minderheden lang onderschat, maar werd met de neus op de feiten gedrukt door de oorlog bij het uiteenvallen van Joegoslavië. In het kader van de uitbreiding van de Europese Unie is er dan meer aandacht aan besteed, om dergelijke taferelen ten alle prijze te vermijden binnen de nieuwe internationale grenzen. Hoewel het bestaan van een Bulgaarse minderheid in Servië, geconcentreerd in het grensgebied met Bulgarije nu geen twijfel meer lijdt, is een territoriale aanpassing uit den boze. Het is min of meer een consensus dat een aanpassing van de staatsgrenzen geen mogelijkheid is. Wel krijgen de minderheden meer en meer aandacht en rechten.

Of er reële wijzigingen in de situatie van de Westelijke Gebiedsdelen in het verschiet liggen met de uitbreiding van de Europese Unie, eventueel zelfs met Servie-Montenegro erbij, is echter zeer de vraag. Het was een van de weinige gebieden met etnische tegenstellingen in Joegoslavië waar het niet tot bloedvergieten is gekomen in de jaren '90. Hoewel het een pluspunt moet zijn dat de Bulgaren uit de Westelijke Gebiedsdelen altijd voor de diplomatieke weg hebben gekozen, is het dat voor hen eigenlijk nooit geweest: het gebied is misschien net daardoor lang verstoken geweest van internationale aandacht. Het is natuurlijk wel zo dat zelfs als de actieve bewegingen in de Westelijke Gebiedsdelen een agressievere aanpak gewild hadden, dat toch niet verwezenlijkt had kunnen worden door het gebrek aan middelen en het militante nationalisme in de streek. Bovendien gaat het waarschijnlijk om een te klein gebied met een te beperkte bevolking en zijn de activiteiten die ervan uitgaan niet eensgezind genoeg.

De interpretatie van de Westelijke Gebiedsdelen als brug tussen Servië en Bulgarije is op het internationale niveau nog niet doorgedrongen, wat gepaard gaat met het feit dat de streek in het algemeen relatief weinig internationale aandacht geniet. Het zou wel de ideale benadering kunnen zijn vanuit internationaal perspectief: op die manier wordt een actieve politiek gevoerd ten opzichte van de minderheid, maar blijft een aanpassing van de territoriale consensus uit, waardoor instabiliteit en eventueel etnisch geweld vermeden worden.

III. De collectieve identiteit

Het zelfbeeld van de inwoners van de Westelijke Gebiedsdelen is in grote mate het gevolg van constructie van identiteit en dit is een beweging die vanuit verschillende kanten kwam en komt. Zowel

de Servische overheid, als de Bulgaarse nationalisten in Bulgarije en in de Westelijke Gebiedsdelen zelf, hebben geprobeerd de identiteitsvorming van de Bulgaren in Servië te beïnvloeden. Daarbij mag niet vergeten worden dat deze minderheid zelf ook bewuste keuzes heeft gemaakt. De aspecten van identiteit die beïnvloed geweest zijn in de loop der jaren zijn voor de Westelijke Gebiedsdelen taal, religie en collectief geheugen.

Van Sabrina Ramet en George Schöpflin leren we dat nationalisten proberen een culturele en politieke gemeenschap te doen samenvallen (Ramet 1997: 175-176). Dit stelt een aantal praktische problemen, dus opteren nationalistenvaak voor de meest logische oplossing: ze gebruiken taal als belangrijkste criterium. Sprekers van een bepaalde taal vormen een gemeenschap, een natie, en een natie wil erkend worden als een onafhankelijke politieke eenheid, met andere woorden als een staat. Taal blijkt inderdaad voor veel minderheden in een vreemde staat een manier te zijn om zich te onderscheiden, om zich te identificeren.

In het geval van de Bulgaren in Servië bracht dit echter een probleem met zich mee. De minderheid bevindt zich geconcentreerd in het (zuid)oosten van Servië, aan de grens met Bulgarije. De taal die aan beide kanten van de grens wordt gesproken is eigenlijk een overgangsdialect tussen het Bulgaars en het Servisch. Onder andere sporen van het gebruik van naamvallen kenmerken dit dialect (Helsinkicomité s.d.) en onderscheiden het van het Bulgaars en de meeste Bulgaarse dialecten, die behalve voor de voornaamwoorden, geen verbuigingen kennen. Bovendien gebruiken zowel het Servisch als het Bulgaars het Cyrillisch schrift.

Op deze eigenheden van het plaatselijke dialect speelden de Serven handig in door te pleiten dat die taal een Servisch dialect was en in wezen dus Servisch. De Bulgaarse nationalistenvaak noemden de taal een Bulgaars dialect en dus in wezen Bulgaars. Tussen deze twee rivaliserende kampen is bijna een ideologische strijd ontstaan. In 1956 publiceerde de Servische linguïst Pavle Ivić een werk over de Servische dialectologie, waarin hij de dialecten in Dimitrovgrad en Bosilegrad bestempelde als “*van Servokroatische afkomst*” (Dimitrov 2002a: 388). Later trad een meer gematigde stelling naar voren, gebaseerd op de bevindingen van de Servische geograaf Jovan Cvijić (cfr. supra). De inwoners zouden dan Serven van Šop-afkomst geweest zijn, in de interpretatie van de academicus Radvan Samardžić (Dimitrov 2002a: 388). Een andere variant was de stelling van Kolev en Živković (cfr. supra), dat het om Šopi zou gaan. Daar gingen de Bulgaarse nationalistenvaak tegen in, door te stellen dat de gesproken dialecten behoorden tot de West-Bulgaarse dialectengroep (Dimitrov 2002a en Todorova 2002). In principe kon de bevolking als het ware kiezen tussen een aantal pasklare ideologieën.

Een volgend bepalend aspect van de Bulgaarse identiteit is de religie. Eigenlijk is daarin weinig verschil met de Serven: beide volkeren zijn orthodox. In de kerkdiensten speelt de taal een beperkte

rol, daar het Oudkerkoslavisch er de liturgische taal is. Er bestaan wel kleine Servische en Bulgaarse varianten, maar in principe zijn die niet onoverkomelijk. Wat wel een belangrijk punt is, is dat de Serven en Bulgaren de nadruk leggen op verschillende feestdagen binnen de orthodoxie, maar aangezien het in wezen om hetzelfde geloof gaat, kon de Bulgaarse bevolking van de Westelijke Gebiedsdelen bij wijze van spreken bij beide varianten naar keuze aansluiten.

In de identiteitsvorming speelt ook het collectief geheugen een belangrijke rol. De staatsvorming op de Balkan dateert uit de 19de eeuw en ging gepaard met het opkomend nationalisme. Termen als ‘volk’ en ‘staat’ vroegen om een invulling. Een deel van die invulling bestond uit de interpretatie van historische gebeurtenissen in het kader van een bepaalde ideologie. Een dergelijke manier van denken werd ook toegepast op de Westelijke Gebiedsdelen. De Bulgaarse nationalisten wezen erop dat deze gebieden ‘historisch’ tot Bulgarije behoorden. Daarvoor keken ze terug naar periodes waarin de betreffende gebieden tot een Bulgaars rijk behoorden. Het krachtigste argument was dat de gebieden deel uitmaakten van Bulgarije bij de onafhankelijkheidsverklaring van 1878. Dat betekent dat die gebieden door de Ambassadeursconferentie in Istanbul van 1876, waarop de grenzen van de Bulgaarse etnische zone werden vastgelegd, aanzien werden als etnisch Bulgaars, én door de landen die de vrede van Berlijn opgesteld hadden, waarmee Bulgarije in 1878 onafhankelijk werd (Detrez 1993: 38). De Serven konden dan weer verwijzen naar periodes in de geschiedenis waarin die gebieden van een Servisch rijk deel uit maakten. Zo viel bijvoorbeeld Bosilegrad binnen de grenzen van het Rijk van Stefan Dušan en behoorden Caribrod, Bosilegrad en Trăn tot het patriarchaat van Peć van 1557 tot 1766 (Hupchick en Cox 2001: 22), dat aanvankelijk een Servisch aartsbisdom was (Detrez 2003: 50). Opnieuw hadden de inwoners eigenlijk de mogelijkheid te kiezen tussen de twee historische voorstellingen.

Naast alle beschreven keuzemogelijkheden moet ook nog de ideologie van het ‘Joegoslavisme’ in kaart gebracht worden, een derde ideologie die de inwoners van de Westelijke Gebiedsdelen voor zich opeiste. Het was een soort ‘overkoepelende tussenoplossing’, die eveneens als strategie van Belgrado naar voor werd geschoven.

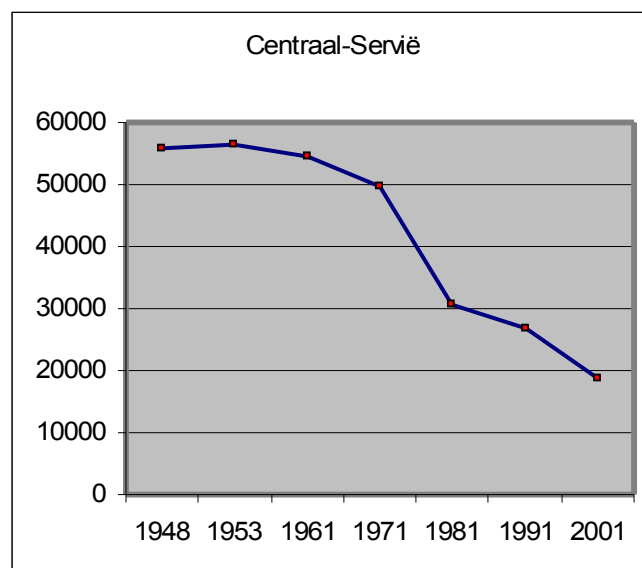
Nu duidelijk aangetoond is dat de bevolking van de Westelijke Gebiedsdelen als levend op een grensgebied tussen twee landen en twee culturen in theorie kon kiezen tussen een aantal ideologieën, is het belangrijk om na te gaan hoe de situatie er in de praktijk uitzag en welke ‘keuzes’ gemaakt zijn. Daarbij zien we dat de bevolking aanvankelijk actief, zij het misschien onbewust, koos voor de Bulgaarse identiteit. Getuige daarvan was in de eerste plaats de taalkeuze. Zoals beschreven ging het om een grensdialect en kon men als het ware kiezen tussen het Servisch en het Bulgaars als standaardtaal. We zien dat van in het prille begin de minderheid zich het Bulgaars aangemeten heeft als standaardtaal, wat zich uitte in de geschreven pers: onmiddellijk na de scheiding met Bulgarije werd geprobeerd de cultuur verder te zetten en hoewel dit van bij het begin werd tegengewerkt door de

Serven, konden enkele publicaties gerealiseerd worden, waarbij geopteerd werd voor het standaard-Bulgaars.

Wat betreft de religie was men verplicht de Servische variant aan te nemen, maar daartegen kwam in de mate van het mogelijke protest, zeker voor 6 november 1920 en in het interbellum, toen de Kerk actief werd ingeschakeld in het protest en verzet.

In het collectief geheugen van de minderheid tot slot, is de onafhankelijkheid van 1878 de grootste rol gaan spelen en heeft het zich bijgevolg ingepast in de Bulgaarse geschiedenis. Bij dit collectief geheugen hoort dus ook een ‘collectieve amnesie’ (Malešević 2002: 204): de periodes in de geschiedenis gedurende dewelke de gebieden tot het Byzantijnse Rijk, het Osmaanse of een Servisch rijk behoord hebben, werden ‘vergeten’ of voorgesteld als bezetting. Deze ‘keuze’ uitte zich in het feit dat men aanvankelijk vaak teruggreep naar de Bulgaarse revolutionairen van de 19de eeuw, zoals Hristo Botev. Een ander bewijs voor deze stelling is het feit dat het aantal mensen in de Westelijke Gebiedsdelen in de periode 1910-1948 dat zichzelf als Bulgaar beschouwt min of meer gelijk gebleven is.

Vanaf 1953 leek de keuze van de bevolking echter een andere richting uit te gaan. De ideologie van het ‘Joegoslavisme’ drong toen sterk door. Als we in de periode 1948-1953 nog een stijging van het aantal Bulgaren zien, dan krijgen we in 1961 voor het eerst een daling, die eigenlijk zou blijven aanhouden tot en met 2001. Waar het aantal zelf-geïdentificeerde Bulgaren in de eerste helft van de 20ste eeuw constant was, nam dat cijfer in de tweede helft van die eeuw een drastische duik:

Grafiek 1: Demografische evolutie van het aantal Bulgaren in Centraal Servië

Wat we nu (na 2001) zien in de Westelijke Gebiedsdelen is echter niet zozeer de invloed van het 'Joegoslavisme', maar wel een zekere apathie. De sociaal-economische omstandigheden in de jaren '90 waren heel slecht en het is er nog niet op verbeterd. Dat probleem is prioritair geworden voor de plaatselijke inwoners, veeleer dan de discussie of ze nu Bulgaars zijn of Servisch. Als aan Zdenka Todorova in mijn aanwezigheid gevraagd wordt of ik Bulgaars spreek en Todorova daarop antwoordt dat ik beter Bulgaars spreek dan de plaatselijke bevolking, dan leid ik daar niet uit af dat ik na één semester foutloos het Bulgaars beheers, maar dat de kennis en het gebruik van het Bulgaars van de inwoners op een laag pitje staan en dat ze eerder Servisch of een zwaar grensdialect spreken dan het Bulgaars. Deze bevinding werd bevestigd door het feit dat een bibliothecaresse mij spontaan in het Servisch aansprak.

De visie van de inwoners van de Westelijke Gebiedsdelen op zichzelf is niet constant gebleven, maar evolueerde door de tijd heen. Belangrijk daarbij is de wetenschap dat het niet om een homogene eensgezinde massa ging, maar dat ook dit veld beheerst werd door interne stromingen. Dat bleek het best aan het begin van de 21ste eeuw met de grote versnippering van de verschillende activisten en stromingen, maar ook ten tijde van de Tweede Wereldoorlog met de verschillende vorm van verzet en collaboratie kwam dat duidelijk tot uiting. Waar aanvankelijk de idee van een 'brug' resoluut verworpen zou zijn, namelijk in het interbellum, bleek die idee in de tweede helft van de 20ste eeuw plausibeler, wat zich uitte in een stijging van het aantal mensen in de streek dat zichzelf als Joegoslaven aanduidde of geen etnische identiteit opgaf. De dag van vandaag is er opnieuw een groep activisten in de Westelijke Gebiedsdelen die de streek het Bulgaarse karakter wil teruggeven en die geen brug wil zijn, maar erkend wil worden als zijnde Bulgaren. Daartegenover staat echter een grijze massa, voor wie economische voorspoed primeert op de identiteitsbeleving.

4. Besluit

Het is waarschijnlijk geen understatement te stellen dat de Westelijke Gebiedsdelen of Zapadni Pokrajnini, om die term nog eens op te vissen, een vergeten gebied, een vergeten bevolking en een vergeten geschiedenis zijn, althans in de niet-Bulgaarse literatuur. In de wervelingen van de Balkandraaikolk zijn ze niet meer dan een plooi, een zoveelste etnische minderheid die buiten de grenzen van het moederland gesukkeld is. Maar de demografische evolutie verraadt dat ook daar de tijd niet is blijven stilstaan en dat zich interessante ontwikkelingen hebben voorgedaan.

In een eerste deel van dit onderzoek was het de bedoeling de geschiedenis van die enclave te achterhalen. Als we bij wijze van besluit op basis van de lineair chronologische benadering eens de thematische doorsnede nagaan, kunnen we een aantal trends afleiden: de slechte materiële omstandigheden van de bevolking, de schending van de mensenrechten, de verschillende interpretaties van historische feiten, een gestage daling van het aantal Bulgaren in de streek en de beperkte aandacht van Servië, Bulgarije en de internationale gemeenschap.

Een eerste trend is de slechte materiële situatie, zeg maar de armoede, in de Westelijke Gebiedsdelen. Vóór de aanhechting bij Joegoslavië was de belangrijkste bron van inkomsten de landbouw in combinatie met de handel. Toen al waren er sterke sociale verschillen. In de loop der jaren zouden die verschillen niet zozeer worden uitgediept maar zou er eerder een algemene verarming van de streek plaatsvinden. De handelsmogelijkheden met de naburige centra in Bulgarije waren verdwenen, en vooral voor Dimitrovgrad was dit een adering. Ten tijde van de opbouw van het communisme was handel al helemaal uit den boze en werd op een twijfelachtige manier omgegaan met de grondstoffen die de streek rijk was. In de jaren '90 stortte de economie dan volledig in, waardoor er zelfs nood was aan humanitaire hulp. Hier kan wel de vraag gesteld worden in welke mate dit specifiek was voor de Westelijke Gebiedsdelen of het hele Servische grensgebied typeerde.

Een andere constante is de schending van de mensenrechten en de discrepantie tussen theorie en praktijk. Alleen in het interbellum was die er niet: in het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen woonde in theorie één volk en in de praktijk werd alles gedaan om dat waar te maken. Na de Tweede Wereldoorlog werd de Bulgaarse bevolking in Joegoslavië een officieel erkende minderheid en genoot ze in theorie de daarbij horende rechten, maar de praktijk stond daar ver van. De Bulgaren konden hun cultuur en identiteit niet vrij beleven (wie dat wel deed, werd vaak het slachtoffer van discriminatie) en konden zelfs in bepaalde periodes hun moedertaal niet vrijuit gebruiken.

Ook het verschil in interpretatie is een factor die steeds terugkeert. De grootste discrepantie is te situeren in de Bulgaarse visie ten opzichte van de Servische, en het meest wat betreft de bevolkingsaantallen. Geabstraheerd kunnen we zeggen dat Bulgaarse bronnen alleen Bulgaren zien in

de Westelijke Gebiedsdelen, terwijl Servische bronnen het bestaan van de Westelijke Gebiedsdelen in se niet erkennen, maar de gebiedsaanhechting van 1919 zien als een ‘terug bij het moederland voegen’ van de streek. Verder was er vaak ook een tegenstelling in de visie van onafhankelijke waarnemers en die van Servië, Bulgarije en de Westelijke Gebiedsdelen. Dit komt duidelijk tot uiting in de verslagen die voor de Verenigde Naties en hun Mensenrechtencommissie zijn gebracht.

Een vierde constante is de gestage daling van het aantal Bulgaren in de Westelijke Gebiedsdelen sinds 1919: van 64 000 anno 1919 naar 15 000 vandaag, dat is een vermindering met 77%. Die daling is te wijten aan de beschreven factoren zoals emigratie, assimilatie, de daling van het geboortecijfer en de invloed van de ‘Joegoslavische ideologie’. Grootschalige etnische zuiveringen hebben er niet plaatsgevonden. Wel zijn onder Tito een aantal Bulgaren in de concentratiekampen van Goli Otok en Sveti Grgur beland. Dit was echter een eenmalig verschijnsel.

Een laatste constante is het gebrek aan aandacht. Voor Belgrado waren de Westelijke Gebiedsdelen ofwel onbestaande, ofwel slechts een van de zovele minderheden in het land, niet eens de moeite waard om veel aandacht aan te schenken omdat het toch nooit tot bloedvergieten is gekomen. Dat is ook de reden waarom de streek zo lang verstoken bleef van internationale aandacht: die was waar de etnische zuiveringen aan de gang waren. Wat Bulgarije betreft, tijdens een groot deel van de geschiedenis van de Westelijke Gebiedsdelen stond het machteloos: in het interbellum omdat het te verzwakt was na het Verdrag van Neuilly, in de periode 1945–1989 omdat het voor zijn buitenlandse politiek afhankelijk was van Moskou. Daarna, in de laatste vijftien jaar, is wel een geleidelijke verscherping van de aandacht opgetreden, onder druk van rechtse stromingen in het land en door het feit dat de Westelijke Gebiedsdelen eindelijk uit de schaduw van Macedonië konden treden.

Met deze laatste factor zijn we trouwens bij de driehoeksrelatie van Brubaker beland, die voor de gelegenheid uitgebreid is tot een vierhoeksrelatie, zoals in de inleiding al is aangestipt. De vier velden zijn beschreven als aparte factoren, maar het moet duidelijk zijn dat dat slechts een ontrafeling was en dat die vier velden eigenlijk door interne bewegingen en door elkaar beïnvloed worden. Elk veld moet altijd rekening houden met de andere drie hoekpunten en met de interne bewegingen.

De houding van Bulgarije in de jaren '90 werd bijvoorbeeld beïnvloed door de tegengestelde visies van de sociaal-democraten en de democraten. Servië kon het aanvankelijk maken de inwoners van de Westelijke Gebiedsdelen ‘Serven’ te noemen, omdat noch de internationale gemeenschap, noch Bulgarije erop reageerden en de Westelijke Gebiedsdelen te zwak waren. Anno 2005 lukt dit niet meer, omwille van de veranderde houdingen van de andere drie hoekpunten. Een voorbeeld van hoe de internationale gemeenschap gebonden is in de vierhoeksrelatie is te situeren in 1929, toen ze officieel erkende dat er een Bulgaarse minderheid in het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen leefde, maar dit geen enkele implicatie had voor de Westelijke Gebiedsdelen, daar Servië het bleef

ontkennen en Bulgarije meer belang hechtte aan de Macedonische kwestie. De interne verscheidenheid in de Westelijke Gebiedsdelen blijkt dan weer het best in het begin van de 21ste eeuw met de grote versnippering van de verschillende activisten en stromingen. Het hangt dus allemaal aan elkaar vast.

Recentelijk zijn echter ook een aantal processen merkbaar die misschien een vernieuwing inleiden. Er is de discussie rond een speciaal statuut voor de Westelijke Gebiedsdelen, een voorzichtige doorbraak van de democratische partijen in de streek en verruimde culturele mogelijkheden ten gevolge van een opener klimaat.

De discussie rond een speciaal statuut voor de Westelijke Gebiedsdelen is in het begin van de jaren '90 op gang gekomen en houdt nog steeds aan. Er zijn verschillende varianten, gaande van culturele autonomie in de minimalistische versie tot afscheiding in de maximalistische. Tot nu toe zijn er in de praktijk geen concrete realisaties gebeurd en blijven de Bulgaren in de Westelijke Gebiedsdelen onder de grotere noemer van Bulgaarse minderheid vallen, zonder dat ze een apart statuut hebben. Als er in de toekomst dan toch veranderingen zullen optreden, dan zal dat zijn binnen de huidige grenzen. 'Secessie' is immers een woord dat niet thuishoort in de internationale en Europese terminologie. Hoewel de Vredesconferentie van Parijs in 1919 gezorgd heeft voor het ontstaan van heel wat minderheden in Europa, die vandaag de dag misschien meer dan ooit voor problemen zorgen, lijkt een herziening van het verdrag toch geen optie. Op dit moment ligt de nadruk op verregaande culturele autonomie en eventueel vertegenwoordiging op hoog niveau.

Een tweede sein van mogelijke vernieuwing is de voorzichtige doorbraak van het democratische politieke gedachtegoed in de Westelijke Gebiedsdelen. Traditioneel kon de communistische ideologie op nogal wat sympathie rekenen onder de bevolking van de Westelijke Gebiedsdelen. Dat was al zo voor de Eerste Wereldoorlog. Ook na vijftig jaar monopolie van de communistische partij, bleef in het laatste decennium van de 20ste eeuw de Servische Socialistische Partij de grootste in de Westelijke Gebiedsdelen, wat erop neerkwam dat de stromannen van Milošević het heft in handen hielden. Pas vanaf 2000 kwam daar verandering in, toen voor het eerst de Democratische Oppositie van Servië de grootste partij werd, zowel in Bosilegrad als in Dimitrovgrad. Sinds 2003 is ook het opkomstcijfer weer lichtjes beginnen stijgen. Misschien zijn die twee fenomenen wel een voorbode van een doorbraak van de democratie in de streek.

Tot slot merken we ook dat de verruimde culturele mogelijkheden benut worden. De informatiemaatschappij lijkt definitief binnengedrongen in de Westelijke Gebiedsdelen. Hier en daar is het nog vechten met censuur en tegenwerking vanuit Belgrado. Verwacht wordt dat de open grens met Bulgarije en de culturele contacten die daaruit voortkomen, de culturele ontwikkeling in de Westelijke Gebiedsdelen positief zal beïnvloeden. Dit tenminste als de plaatselijke bevolking daarvoor voldoende

kan gemotiveerd worden, want die heeft op dit moment slechts één prioriteit en dat is een verbetering van de sociaal-economische situatie.

Op basis van het historisch overzicht was het mogelijk in een tweede deel in te gaan op de symbolisch-geografische eigenschap van de Westelijke Gebiedsdelen en te onderzoeken of het communistische cliché van ‘de Westelijke Gebiedsdelen als brug tussen Joegoslavië/Servië en Bulgarije’ inderdaad een holle woordgroep was of ook werkelijkheidswaarde bevatte. Het verworven inzicht is dat toen Tito de stelling lanceerde, die een ballon was: een velletje met wat lucht erin, zonder werkelijke betekenis. De grenzen waren gesloten, Bulgarije stond onder invloed van de Sovjet-Unie en er waren bijna geen contacten tussen de twee landen. De visie van ‘brug’ was meer een door Servië uitgedacht concept, om aanvaardbaar te maken dat het gebied tot Servië behoorde en bleef behoren, en om zich te beschermen tegen eventueel irredentisme van Bulgarije. Ook in de periode daarvoor, het interbellum, kunnen we niet zeggen dat de besproken streken als brug fungeerden. Er waren toen wel contacten tussen de twee landen, maar daarin was Macedonië de hoofdkwestie en de Westelijke Gebiedsdelen waren bijzaak.

Het is pas sinds het einde van de jaren '90 en het begin van de 21ste eeuw dat de Westelijke Gebiedsdelen kunnen gezien worden als brug tussen de twee landen. Er zijn contacten die concrete resultaten opleveren voor de plaatselijke bevolking. Voor Servië is die benadering een bescherming tegen mogelijke pretenties van Bulgarije op de streek, en voor Bulgarije is het de meest opportune benadering. De Bulgaarse autoriteiten weten immers dat binnen de huidige canon van internationaal recht in Europa een uitwisseling van grondgebied geen optie is. Door het principe van de Westelijke Gebiedsdelen als brug, kan Bulgarije evenwel een actieve politiek voeren, zonder daarbij secessie na te streven en zijn boekje te buiten te gaan. Bovendien is een dergelijke interpretatie van de minderheid een ideale benadering in de ogen van de internationale gemeenschap en dan vooral in die van de Europese Unie: de minderheid wordt beschermd en van de nodige rechten voorzien, maar binnen de grenzen van het huidige staatskader en zonder geweldpleging.

Wat betreft de visie van de bevolking, is het nodig een onderscheid te maken tussen twee ‘lagen’: een kleine actief strijdende culturele elite en een grote groep mensen die zich in de eerste plaats bekommeren om brood op de plank. Tussen die twee lagen is een discrepantie wat betreft zelfidentificatie. De beperkte culturele elite ziet zichzelf niet als een brug tussen twee landen, maar als een volwaardig deel van Bulgarije en de Bulgaarse cultuur en strijdt er ook voor deze visie algemeen te maken. De bredere laag van de bevolking is minder actief, op het apathische af, en kan zich meer vinden in de stelling een brug te zijn. Dat die groep zichzelf vaak ‘Joegoslaaf’ noemt, wijst in die richting. In die zin wordt er met ‘brug’ vooral verwezen naar een culturele brug tussen twee volkeren, die, naar we mogen aannemen, werkelijk bestaande is.

Of de Westelijke Gebiedsdelen ook een politieke en economische brug kunnen worden tussen Bulgarije en Servië, moet de toekomst uitwijzen. Als barometer daarvoor kunnen de volgende volkstellingen gezien worden. Als dan blijkt dat het aantal etnische Bulgaren nog gedaald is, ondanks de vrijere ruimte en ondanks de inspanningen van de culturele elite ter plaatse en van Bulgarije zelf, dan ziet de situatie er vrij hopeloos uit en is de kans op volledige assimilatie op termijn reëel.

5. Bibliografie

1. Boeken

Baumont, Maurice (1967-1968). *La faillite de la paix*. Paris: PUF. Vol I en II.

Benson, Marton (1971). *Serbocroatian-English Dictionary*. Beograd: Prosveta.

Bojadžiev, Stojan (1994). *Za revizija na Njojskija dogovor za vrāštane na Zapadnite pokrajnini*. Sofia: VMRO.

Božkova, Margarita (1996). *Bālgarite ot Zapadnite pokrajnini*. Sofia: Zlaten Zmej.

Briza, Jan (2000). *Minority Rights in Yugoslavia*. Londen: Minority Rights Group. Geraadpleegd op 16.02.2005:

http://www.southeasteurope.org/documents/Yugo_minorities.pdf.

Brubaker, Rogers (1996). *Nationalism reframed: nationhood and the national question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Desbons, Georges (1930). *La Bulgarie aprēs le Traitē de Neuilly*. Paris: Riviere.

Detrez, Raymond (1993). *De Balkan: van burenruzie tot burgeroorlog*. Antwerpen: Hadewijch.

Detrez, Raymond (1997). *Historical dictionary of Bulgaria*. Lanham (Md.): Scarecrow.

Detrez, Raymond (2003). *Geschiedenis van de Balkan (Syllabus voor Slavistiek en Oriēntalistiek)*. Leuven.

Dimitrov, Todor (1996). *Bosilegradskijaj kraj v sārbskata ekspanzija kām bālgarskite zemi do 1920 g.* Kjustendil: Pečatnica 'Jakov Krajkov': EOOD.

Dimitrov, Todor (2000). *Bosilegradskijaj kraj – bālgarski učreždenija i ličnosti (1878-1912)*. Sofia: Makedonski Naučen Institut.

Džonev, Anel (red.) (2001). *Njojskijaj dogovor i sādбата na jugozapadnite bālgarski zemi. Sbornik ot naučna konferencija*. Kjustendil: RIM-SUB.

Helzinski komitet za zaštita pravata i svobodite na bälgarite v Jugoslavija (2001). *Cärkvi, manastiri, religiozni prava i svobodi. Zaličenata Identičnost*. Sofia: EOOD.

Hupchick, Dennis en Cox Harold (2001). *The Palgrave Concise Historical Atlas of The Balkans*. USA: Pgrave.

Malešević, Siniša (2002). *Ideology, Legitimacy and the New State. Yugoslavia, Serbia and Croatia*. Londen – Portland: Frank Cass.

Malfliet, Katlijn (2004). *Oost-Europees Recht (Hoorcollege)*. Leuven.

Milanov, Milan (1994). *Zabraveni bälgarski zemi. Zapadnite pokrajnini v perioda meždu dvete svetovni vojni*. Sofia.

Mišev, Todor (2003). *Pokrajnini v centära na Balkanite*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.

Nikolov, Bogdan (1963). *Hronologija*. Niš: Bratstvo.

Nikolov, Ivan (2002). *Bälgarite v Jugoslavija – Poslednite versajski zatočenici*. Sofia: Institut “Bälgarija-Makedonija”.

Regionalen Istoričeski Muzej ‘Akad. Jordan Ivanov’ (2001). *Njojskijat dogovor i sädbata na jugozapadnite bälgarski zemi. Sbornik ot naučna konferencija*. Kjustendil: RIM-SUB.

Petrov, Metodi (1995). *Nacionalno-osvoboditelnoto dviženie v Zapadnite pokrajnini (1919-1934)*. Sofia, Akademično Izdatelstvo.

Petrov, Metodi (2003). “*Värtop*” – *Revoljucionna organizacija za osvoboždenie na Zapadnite pokrajnini*. Sofia: Voенno Izdatelstvo.

Pons (2004). *Pons. Universalen rečnik. Universal Dictionary*. Sofia: Ernst Klett Sprachen.

Ramet, Sabrina (1997). *Whose Democracy? Nationalism, Religion, and the doctrine of Collective Rights in Post-1989 Eastern Europe*. Lanham – Boulder – New York – Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, INC.

Solidarnost (1998). *Socialna harta na bälgarskoto nacionalno malcinstvo v Särbija*. Caribrod. Pirot: COMgraph.

Stearn, Peter N. (2001). *The Encyclopedia of World History: Ancient, Medieval, and Modern*. Boston: Houghton Mifflin Company. Geraadpleegd op 18.09.2004:
<http://www.bartleby.com/br/67.html>.

Šuster, Zeljan E. (1999). *Historical dictionary of the Federal Republic of Yugoslavia*. Lanham (Md.): Scarecrow.

Todorova, Zdenka (1994), *Prikrivaštoto pijanstvo v Njoj*. Geraadpleegd op 17.08.2004:
<http://knigite.abv.bg/zt/index.html>.

Todorova, Zdenka (2004), *Vzrivenata Pamet*. Sofia: Balkani.

Traité de paix (1919). *Traité de paix entre les puissances alliées et associées et la Bulgarie et protocole, signés à Neuilly-sur-Seine le 27 novembre 1919*. S.l., s.n.

Zahariev Jordan (2001). *Kjustendilskoto kraište*. Kjustendil: EOOD.

Zanetov G., *Zapadni bälgarski zemi i Särbija. Istorija i etnografija*. Sofia, 1917.

Zlatkovič, Srbislav, Vasev, Cvetan en Vidaković, Gavriilo (1989). *Dimitrovgrad 1877-1945*. Beograd: Institut za Sovremenu Istoriju.

2. Artikels

2.1. Artikels in tijdschriften

Democratic Union (1995). 'Calling on foreign envoys.' In: *Bulletin*. Geraadpleegd op 20.04.2004:
www.users.skynet.be/suffrage-universel/yupamibg.htm.

Dimitrov, Aleksandär (2004a). 'Krizata na DSBJu.' In: *Bjuletin*. 6, nr. 34: 10.

Dimitrov, Aleksandär (2004b). 'Za da može mnozinstvo da izbere novo räkovodstvo na DSBJu to trjabva da se svika.' In: *Bjuletin*. 6: 34, 11.

Dimitrov, Pene (2002a). 'Bälgarski govori v bosilegradskoto kraište.' In: *Izvestija na Istoričeski Muzej Kjustendil*. VI: 387-390.

Dimitrov, Pene (2002b). 'Učebnite programi po bälgarski ezik v republika Särbija.' In: *Bälgarski ezik i literatura*. 1. Geraadpleegd op 20.04.2004:
<http://litenet.bg/publish8/pidimitrov/syrbia.htm>.

Godišen Doklad (2004). 'Godišen Doklad za Položenieto na bälgarskoto nacionalno malcinstvo v särbija prez 2003 g.' In: *Bjuletin*, 6, nr.36: 5-9.

Hrisimova, Ognjana (1994). 'Nacionalnite težnenija na Bälgarite ot Zapadnite pokrajnini pred Obštstvoto na Narodite.' In: *Izvestija na däržavnite arhivi*. 68: 169-182.

Hrisimova, Ognjana (1996). 'Der Völkerbund, der Minderheitenschutz und das Schicksal der Bulgaren in den Westlichen Randgebiete und der Süddobrudža (1919-1939).' In: *Bulgarian Historical Review*. 24, 3-4: 166-178.

Ivanov, Anton (1991). 'Bälgarite v Särbija sled Vtorata svetovna vojna.' In: *Zora*. 2, 27. Geraadpleegd op 16.03.2005:
<http://balder.prohosting.com/asen/Sarbia.htm>.

Janev, Valentin (2000). 'V kakvo e problemät?' In: *Istina*. 1: 5-7.

Kolev, Dragan (1999). 'The report for the 4th international conference of Junir at the topic: "Ethnic, religious and confessional relations in the Balkans" Shopluk, Shopluk among the other things (The possibilities of Shopluk as a factor of regional cooperation and connection in the Balkan peninsula).' In: *Philosophy and Sociology*. 2, 6: 3-14. Geraadpleegd op 21.02.2005:
<http://facta.junis.ni.ac.yu/facta/pas/pas99/pas99-02.pdf>.

Kostov, Jovica (2004). 'Novo räkovodstvo na OS na DSBJu može da izbere samo mnozinstvo.' In: *Bjuletin*. 6, 36: 10-11.

Kumanov, Milen (1972). 'Niškata spogodba ot 1923 godina.' In: *Vekove*. 5: 34-42.

Mančev, Krästo en Gudeva, Mariana (1990). 'Zapadnite pokrajnini v Bälgaro-jugoslavskite otnošeniya (1919-1920).' In: *Istoričeski pregled*. 46, 7: 3-15.

Nikolov, Ivan (2003). 'Ne e važno kakvo govorite v Belgrad i Sofija, a kakvo pravite v Bosilegrad i Caribrod!' In: *Bjuletin*. 6, December. Geraadpleegd op 21.03.2005:
<http://pokrajnini.cjb.net/buletin34/prezident.htm>.

Nikolov-Prisojski, Mile (1990), 'Mjastoto na bälgarski ezik v obučenieto.' In: *Most*. Niš: Bratstvo, 24: 88-95.

Pavlov, Plamen en Temelski, Hristo (2001). 'Bälgarski Kalendar. Bälgarskite Svetci.' In: *Bälgarija Dnes*. 5, 20. Geraadpleegd op 26.03.2005:
<http://www.aba.government.bg/bg/Bd/Archive/Fabrik20/Kalendar20.html>.

Radovanović, Svetlana (1995). 'Ethnodemographic Changes in the Republic of Serbia.' In: *The Serbian Questions in The Balkans*. Belgrado: University of Belgrado – Faculty of geography. Geraadpleegd op 10.03.2005:
<http://www.rastko.org.yu/istorija/srbi-balkan/sradovanovic-demography.html>.

Relations (1967). 'Relations between Yugoslavia and Bulgaria.' In: *Yugoslav Survey: A record of facts and informations*. Belgrado: Yugoslavija publishing house, vol. VIII, 3: 129-144.

Stojanova, Vanja (1997). 'Bulgarian Orthodox Church and Bulgarian National Question (1941-1944).' In: *Bulgarian Historical Review*. 25, 2-3: 96-107.

Todorova, Zdenka (1998). 'Hajtov ohuli predi vsičko sebe si v Caribrod'. In: *Bälgarija dnes*. 15, 1-15 februari. Geraadpleegd op 24.03.2005:
<http://www.bulgaria.com/aba/izdanie/980215/3.html>.

Todorova, Zdenka (2002). 'Bälgarskata ezikova sistema i caribrodskijat govor.' In: *Izvestija na Istoričeski Muzej Kjustendil*. VI: 379-384.

Todorova, Zdenka (2003a). 'Bälgarite v Zapadnite pokrajnini i cärkovnijat problem.' In: *Väzraždane*. 3, 1: 17-26.

Todorova, Zdenka (2003b). 'Zapadnite pokrajnini – 84 godini po-käsno.' In: *Edin Zavet*. XII, 1: 7-11.

Todorova, Zdenka (2003c). 'Po povod edno ministersko poseštenie v Caribrod.' In: *Detonacija*. 7, maart 2003. Geraadpleegd op 25.03.2005:
<http://oshte.info/01/detonacia/07%20deto/zdenka.htm>.

Velev, Vencislav (1999). 'Vätreshnata Zapadnopokrainska revoljucionna organizacija "Värtop". In: *Istoričeski Pregled*. LV, 3-4: 51-69.

Vladimirov, Mladen (1999). 'Vāzmožnosti i perspektivi za razvitie na turizma na teritorijata na Dimitrovgradska obština.' In: *Most*. 154: 89-94.

2.2. Artikels in bundels

Detrez, Raymond (2002). 'The Collapse of Tito's Yugoslavia.' In: Van Tongeren, Paul ea. *Searching for Peace in Europe and Eurasia*. Boulder: Lynne Rienner Publ., 195–208.

Dimitrov, Todor (2001). 'Srābskijat teror i sāprotivata sreštu nego sled okupacijata na Bosilegradsko do 1934 g.' In: *Njojskijat dogovor i sādbata na jugozapadnite bālgarski zemi. Sbornik ot naučna konferencija*. Kjustendil: EOOD 44-57.

Keremidarska, Ekaterina (2001). 'Bosilegradskijat kraj i njojski dogovor.' In: *Njojskijat dogovor i sādbata na jugozapadnite bālgarski zemi. Sbornik ot naučna konferencija*. Kjustendil: EOOD, 97-105.

Stojneva, Vasilka en Jančeva, Jordanka (2002). 'Bosilegradskata inteligencija i Kjustendil.' In: *Izvestija na Istoričeski Muzej Kjustendil*. VI: 299-307.

2.3. Artikels in kranten

B-Info: 24.05.1999. 'Bulgaria – Western Outlands.' Geraadpleegd op 07.02.2005:
<http://www.b-info.com/tools/miva/newsview.mv?url=places/Bulgaria/news/99-05/may24a.bta>.

Bratstvo: 02.07.2002. Bogoev, Vančev (2002). 'Formirana Matica na Bālgarite v Sārbija garancija za zapazvane na nacionalnata identičnost na malcinstvoto.' Geraadpleegd op 26.03.2005:
<http://www.aba.government.bg/bg/Bd/Archive/16172002/eidSarbiya.htm>.

Danas: 20.04.2004. 'Caribrod se vraći ?' geraadpleegd op 07.02.2005:
<http://www.danas.co.yu/20040420/hronika4.html#1>.

Demokracija: 21.02.2000. Milena, Bojadžieva (2000). 'Nad 2000 posreštāt Stojanov v Caribrod.' Geraadpleegd op 25.03.2005:
http://www.digsys.bg/bgnews/show_story.html?issue=226986176&media=1523776&class=2407968&story=226987520.

Demokracija: 31.05.1999. 'NATO udari kraj Caribrod, žertvi i postradali njama. Geraadpleegd op 25.02.2005:

http://www.digsys.bg/bgnews/show_story.html?issue=90957783&media=1523776&class=3059488&story=90957879.

Demokracija: 04.04.2002. Jurikova, Ela (2002). 'Zdenka Todorova svidetelstva sreštu Slobodan Milošević v Haga.' Geraadpleegd op 23.09.2004:

http://www.digsys.bg/bgnews/show_story.html?issue=255146624&media=1523776&class=1534112&story=255146720.

Dnes: 03.03.2005. 'Otkrivat pametnik na Vasil Levski v Bosilegrad.' Geraadpleegd op 18.04.2005:
<http://dnes.bg/article.php?cat=58&id=2778>.

Mediapool: 15.02.2004. 'Balgarskoto malcinstvo s deputat v srabskija parlament.' Geraadpleegd op 22.05.04:

http://www.mediapool.bg/site/balkans/2004/01/15/01_150104ba.shtml.

Mediapool: 16.02.2005. 'Nebojša Ivanov: Srabskijat prezident pokaza, če uvažava balgarskoto malcinstvo.' Geraadpleegd op 25.03.2005:

http://www.mediapool.bg/site/balkans/2005/02/16/02_160205ba.shtml.

Réseau Voltaire: 13.06.1999. 'La Bulgarie demande la libération de Marko Šukarev.' Geraadpleegd op 07.02.2005:

<http://www.reseauvoltaire.net/article6636.html>.

Sega: 06.11.2001. 'Našite v Caribrod zagubiha.' 6. Geraadpleegd op 15.02.2005:

<http://www.segabg.com/06112001/p0040012.asp>.

Sega: 18.06.2004. 'Pustite dimitrovgradčani ne štat da stavat caribrodčani.' Geraadpleegd op 07.02.2005:

<http://www.segabg.com/18062004/p0050003.asp>.

Standart news: 10.04.2002. Veleva, Mirela (2002). 'Policija zavze tv centār na balgarite v Caribrod.' Geraadpleegd op 22.05.2004:

<http://www.standartnews.com/archive/2002/04/10/world/index.htm>.

Standart news: 14.02.2005. Stojanova, Viržinija (2005). 'V Caribrod upravljavat šturmovacite na Milošević.' Geraadpleegd op 24.03.2005:

http://www.standartnews.com/archive/2005/02/14/interview/s4350_3.htm.

3. On-line documenten van instellingen en organisaties

Caribrod (s.d.). *Caribrod. Problemi*. Geraadpleegd op 22.08.2004:

<http://www.caribrod.org.yu/caribrod1-bg/problemi.html>.

Cesid (2004). 'CeSID. Centar za slobodne izbore i demokratiju.' Geraadpleegd op 07.02.2005:

www.cesid.org.

Constitution (1931). *The Constitution of the Kingdom of Yugoslavia*. Belgrado. Geraadpleegd op 28.10.2004:

<http://www.royalfamily.org/exhibits/hist-doc/constitution.html>.

Dimitrovgrad (s.d.). *Dimitrovgrad. Zvanična prezentacija opštine Dimitrovgrad*. Geraadpleegd op 10.02.2005:

<http://www.dimitrovgrad.org.yu>.

Filipovic, Marijana (s.d.). 'Face to Face with Misery' project: supporting the Bulgarian population in Dimitrovgrad. Geraadpleegd op 07.02.2005:

<http://lgi.osi.hu/ethnic/csdb/results.asp?idx=no&id=164>.

Hejmer Željko (2003). Bulgarian minority in south-eastern Serbia and eastern Macedonia. Geraadpleegd op 21.02.2005:

http://www.flag.de/FOTW/flags/yu_fy-nm.html.

Helsinki Committee for Protecting the Rights and Freedoms of the Ethnic Bulgarians in Yugoslavia (s.d.). *The Western Territories*. Geraadpleegd op 15.02.2004:

http://www.omda.bg/engl/narod/westpart_engl.htm.

Karta (s.d.). Karta na rajonite v Jugoslavija, naseleni s bālgari. Geraadpleegd op 22.08.2004:

<http://caribrod.abv.bg/yugomap.htm>.

Leiden University (2003): Schaeken, Jos. *Transliteratie van het Cyrillisch alfabet*. Leiden.

Geraadpleegd op 20.03.2005:

<http://www.schaeken.nl/lu/onderwijs/extra/cyrtrans.pdf>.

Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samouprava (2003-2004). *Savez Građana 'Caribrod'*.

Geraadpleegd op 10.02.2005:

<http://www.mpalsg.sr.gov.yu/sr/content.asp?c=organizacija&k=512>.

Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu (2003-2004). Demokratski savez Bugara u Jugoslaviji. Geraadpleegd op 10.02.2005:
<http://www.mpalsg.sr.gov.yu/sr/content.asp?c=organizacija&k=337>.

Ministry of Foreign Affairs about Serbia and Montenegro (2003a). *Constitutional Charter of the State Union of Serbia and Montenegro*. Geraadpleegd op 07.02.2005:
<http://www.mfa.gov.yu/YugFrameset.htm>.

Ministry of Foreign Affairs about Serbia and Montenegro (2003b). *Charter on Human and Minority Rights and Civil Liberties*. Geraadpleegd op 07.02.2005:
<http://www.mfa.gov.yu/YugFrameset.htm>.

Pärvanov (2004). *Preskonferencija na prezidenta na Republika Bălgarija Georgi Pärvanov i prezidenta na Sărbija i Černa gora Svetozar Marović*. Geraadpleegd op 25.03.2005:
<http://www.president.bg/news.php?id=1690>.

Population Census (2001). *Final Results. Population by national or ethnic groups, gender and age groups in the Republic of Serbia, by municipalities*. Geraadpleegd op 22.02.2004:
<http://www.statserb.sr.gov.yu/Ter/epop.htm>.

Sarakt (2003), *Memorandum*. Geraadpleegd op 12.12.2004:
<http://dolev.hit.bg/memorandum.htm>.

Shopp s.d. *The chitinous cuticula of the Shopp*. Geraadpleegd op 18.09.2004:
<http://www.omda.bg/engl/narod/shop.html>.

VN (24.08.1994). *Letter dated 94/08/24 from the Chargé d'Affaires a.i. of the Permanent Mission of Yugoslavia to the United Nations addressed to the Secretary-General*. Geraadpleegd op 10.02.2005:
<http://documents.un.org/simple.asp> (Document A/49/337).

VN (29.09.1994). *Letter Dated 94/09/29 from the Permanent Representative of Bulgaria to the United Nations addressed to the Secretary-General*. Geraadpleegd op 10.02.2005:
<http://documents.un.org/simple.asp> (Document A/49/455).

VN (21.11.1994). *Note verbale dated 94/09/21 from the Permanent Mission of the Federal Republic of Yugoslavia to the United Nations Office at Geneva addressed to the Director-General of the United Nations Office at Geneva*. Geraadpleegd op 10.02.2005:
<http://documents.un.org/simple.asp> (Document E/CN.4/1995/103).

VN (16.01.1995). *Situation of Human Rights in the territory of the former Yugoslavia: 10th periodic report on the situation of human rights in the territory of the former Yugoslavia / Submitted by Tadeusz Mazowiecki, Special Rapporteur of the Commission on Human Rights, pursuant to paragraph 37 of Commission Resolution 1994/72 of 9 March 1994.* Geraadpleegd op 10.02.2005:
<http://documents.un.org/simple.asp> (Document E/CN.4/1995/57).

VN (13.02.1995). *Letter dated 25/02/1995 from the Ambassador of the Federal Republic of Yugoslavia to the United Nations Office at Geneva addressed to the Chairman of the Commission on Human Rights.* Geraadpleegd op 10.02.2005:
<http://documents.un.org/simple.asp> (Document E/CN.4/1995/152).

VN (07.03.1995). *Letter dated 95/03/06 from the permanent representative of the federal republic of Yugoslavia to the United Nations Office at Geneva addressed to the Chairman of the Commission on Human Rights.* Geraadpleegd op 10.02.2005:
<http://documents.un.org/simple.asp> (Document E/CN.4/1995/162).

VN (15.03.1995). *Letter dated 95/03/09 from the Ambassador of the Federal Republic of Yugoslavia tot the United Nations Office at Geneva addressed to the Chairman of the Commission on Human Rights.* Geraadpleegd op 10.02.2005:
<http://documents.un.org/simple.asp> (Document E/CN.4/1995/172).

VN (22.08.1995). *Situation of Human Rights in the territory of the former Yugoslavia: Final periodic report on the situation of Human Rights in the territory of the Former Yugoslavia / Submitted by Tadeusz Mazowiecki, Special Rapporteur of the Commission on Human Rights, pursuant to paragraph 42 of Commission Resolution 1995/89.* Geraadpleegd op 10.02.2005:
<http://documents.un.org/simple.asp> (Document E/CN.4/1996/9).

VN (25.10.1996). *Situation of Human Rights in the territory of the former Yugoslavia: Special Report on Minorities: periodic report / submitted by Elisabeth Rehn, Special Rapporteur of the Commission on Human Rights, pursuant to paragraph 45 of Commission Resolution 1996/71.* Geraadpleegd op 10.02.2005:
<http://documents.un.org/simple.asp> (Document E/CN.4/1997/8).

VN (07.03.1997). *Situation of human rights in the Republic of Bosnia and Herzegovina, the Republic of Croatia and the Federal Republic of Yugoslavia (Serbia and Montenegro): Resolution / Adopted by the General Assembly.* Geraadpleegd op 10.02.2005:
<http://documents.un.org/simple.asp> (Document A/RES/51/116).

Western Outlands (s.d.). 'Western Outlands – Biography.' Geraadpleegd op 05.05.2005:
<http://western-outlands.biography.ms>.

Zakon (2002). *Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina*. Geraadpleegd op 21.02.2005:
http://www.humanrights.gov.yu/files/doc/Zakon_Srpski_cir.doc.

Zapadnite Pokrajnini (2004). *Zapadnite Pokrajnini*. Geraadpleegd op 12.02.2004:
<http://pokrajnini.cjb.net>.